

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία 'Επιθεώρηση • 'Απρίλιος 2006 • τεύχος 143 • € 5

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Άπρίλιος 2006
τεύχος 143 • 5 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Έλλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 40 €
Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €
Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €
Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη, Κύπρος

Έτήσια (12 τεύχη): 60 €

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 70 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης
Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος
ύποκ. 132 αριθ. λογαριασμού
401740-48 (παρακαλούμε να
αναγράφεται τό όνομα του
καταθέτη)

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή
στή διεύθυνση του περιοδικού
Γιά τούς συνδρομητές του
έξωτερικού:
IBAN: GR06 0110 1320 0000 1324
0174 048
SWIFT CODE (BIC): ETHNGRAA

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης
Ζωναρά 10, Άθήνα 11472
Κωδικός: 1572
τηλ. 210-6470079 &
fax: 210-6470696
e-mail: poliths@otenet.gr
Έκτύπωση: Δεκάλογος Ε.Π.Ε.
Άγαθίου 3,
Άθήνα

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Άγγελος Έλεφάντης, Τό 4ο Φόρουμ τής Άθήνας, καί μία άναγκαία ύποσημείωση	5
Κατερίνα Λαμπρινού, Μιά βόλτα στά εικαστικά του Φόρουμ	6
Γιάννης Μπαλαμπανίδης, «Συμμετοχική δημοκρατία»: Μιά περίπτωση πολιτικού βερμπαλισμού	8
Άγγελος Έλεφάντης, Τό Ζάππειο ιδιωτικοποιείται	12
<hr/>	
Μαρίνα Κόντη, Τό πανεπιστήμιο «έκ τών έξω»	15
Κωνσταντίνος Παπαντωνίου, Άνθρωποι μιās χρήσης: «Έργαζόμενοι μιās χρήσης» ή/καί «Μετανάστευση μιās χρήσης»;	20
Στέφανος Δημητρίου, Η εύρετική άξία τής συμβολαιοκρατικής μεθόδου καί ή συνθήκη τής δικαιολόγησης	27
Έλιζαμπέτ Ρουντινεσκό, Φρόνυτ: Ό στοχαστής των σκοτεινών φωτών	38
<hr/>	
Γιάννης Κουβαράς, Άπό τή μετάφραση στή μετάφραση	42
Φίλια Μπουγιούκου, Τρία βιβλιαράκια των ΑΣΚΙ, τρεις σημαντικές μαρτυρίες	44
Άγγελος Έλεφάντης, Λάμπρος Φλιτούρης. Ρορλο Albanaise. Η ιταλική διπλωματία καί ή χάραξη των έλληνοαλβανικών συνόρων	46
Άννέζα Ριβάρη, Ίσαάκ Μπαμπέλ. Τό κόκκινο ίππικό	48
Άπό τίς τελευταίες εκδόσεις	49

Έξώφυλλο: Γιάννη Μόραλη, «Έπιτύμβια σύνθεση Γ΄»,
1958-1963. Λάδι σέ μουσαμά.

Τό 4ο Φόρουμ τῆς Ἀθήνας, καί μία ἀναγκαία ὑποσημείωση

Πολλοί εἶπαν ὅτι τό 4ο Φόρουμ τῆς Ἀθήνας ἦταν τό καλύτερο ἀπ' ὅσα ὀργανώθηκαν ὡς τώρα. Δέν ξέρω, μπορεῖ νά εἶναι κι ἔτσι. Πάντως δέν εἶναι θέμα ρεκόρ: ποιός ἔτρεξε γρηγορότερα τά 100 μ., ποιά πήδηξε πιό ψηλά στό ἄλμα εἰς μῆκος, δέν εἶναι θέμα μετρήσιμων, ποσοτικά, ἀποτελεσμάτων, παρὸλο πού καί τά ποσοτικά δεδομένα ἔχουν τή σημασία τους. Ὅπως γιά παράδειγμα ἡ μεγάλη διαδήλωση των 70-80 χιλιάδων διαδηλωτῶν μέ τήν ὁποία ἔκλεισε τό 4ο Φόρουμ καί στήν ὁποία ἔβαλε τήν ὑπογραφή της ἡ λαϊκή συμμετοχή. Σημασία, λοιπόν, ἔχει ὅτι χάρη στή μεγάλη λαϊκή συμμετοχή τό Φόρουμ τῆς Ἀθήνας ἔδειξε ὅτι ἡ ὑπόθεση αὐτοῦ τοῦ διεθνούς νεογέννητου θεσμοῦ δέν ἐξεμέτρησε τόν βίο, ὅπως ἔδειχναν ὀρισμένα συμπτώματα κούρασης ἀπό τά προηγούμενα Φόρουμ. Κι αὐτό εἶναι, κατά τή γνώμη μου, ἡ σημαντικότερη σημασία τοῦ Φόρουμ τῆς Ἀθήνας. Ἐδειξε ὅτι ὁ θεσμός ἔχει μέσα του ζωή.

Πολύχρωμο, πολυπολιτισμικό, πολυτασικό, πολύβουο κ.λπ. τό εἶπαν οἱ περισσότεροι σχολιαστές, καί οἱ ἐπιχώριοι ὀργανωτές-ἐμπνευστές του. Σύμφωνα μέ τά ἐπίθετα, ἀκόμα καί μέ τό «χορό τῶν ἐπιθέτων» πού τό περιβάλλουν. Σύμφωνα, καί ὄχι ἀπλῶς συγκαταβατικά. Ἀλλά τί εἶναι; Οἱ ἐμπνευστές καί ὀργανωτές τῶν Φόρουμ, τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ καί τοῦ Παγκόσμιου, ἀλλά καί οἱ συμμετέχοντες τό θεωροῦν ὡς μία ἀνέκδοτη πολιτική μορφή, ἕνα νέο πολιτικό ὄργανο πού ὑποκαθιστᾷ καί ἀντικαθιστᾷ τίς κουρασμένες καί παραδοσιακές πολιτικές μορφές, τά κόμματα καί τά συνδικάτα. Τό θεωροῦν ὡς κορυφαῖο τρόπο ἄμεσης λαϊκῆς συμμετοχῆς, πέρα ἀπό τίς γραφειοκρατικές μορφές τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς δημοκρατίας. Λέγεται ὅτι τό Φόρουμ, τά δίκτυα, οἱ ἐπιμέρους συλλογικότητες, οἱ ἄμεσες κινηματικές μορφές εἶναι οἱ νέες πραγματικότητες, αὐτές πού θά γράψουν ἱστορία στόν 21ο αἰῶνα, αὐτά εἶναι οἱ τόποι, οἱ τρόποι καί τά νέα ἐργαστήρια ἔκφρασης τῶν πολιτῶν, τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν. Τά κόμματα, τά συνδικάτα καί οἱ ἄλλες παραδοσιακές πολιτικές μορφές, λέγεται, εἶναι ξεπερασμένες· μυρίζουν πολύ 19ο αἰῶνα.

Σ' αὐτό τό σημείωμα, πού δέν θέλει νά εἶναι παρά μόνον ἕνα σημείωμα, μία ὑποσημείωση στό κάτω μέρος τῆς σελίδας, ὑποσημειώνω ὅτι ἡ πολιτική ἐξακολουθεῖ νά ἀσκεῖται ἀπό τά κόμματα. Κι ἀπ' τήν Δεξιά καί τήν

Ἄριστερά. Ἰδίως ἀπό τήν Ἄριστερά πού δέν ἐλέγχει τό κράτος καί τούς κρατικούς μηχανισμούς. Δέν βλέπω τά κόμματα νά ἔχουν παραπεταχτεῖ στους σκουπιδοτενεκέδες τῆς ἱστορίας. Αὐτά ἐξακολουθοῦν νά σχηματίζουν κυβερνήσεις παντοῦ, στήν Ἀγγλία, τή Γαλλία, τή Γερμανία, τίς ΗΠΑ, στήν Ἑλλάδα, στόν Τρίτο Κόσμο. Κόμματα ἐξακολουθοῦν νά εἶναι, ἀδιαμφισβητήτως, οἱ μηχανισμοί διαμόρφωσης καί ἐκφρασης τῆς Λαϊκῆς Ἐντολῆς καί ἀντιπροσώπευσης. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τήν Ἄριστερά. Τά ἀριστερά κόμματα, σέ σχέση μέ ἄμεσες λαϊκές ἐκφράσεις, ὅπως τά Φόρουμ, δέν ἀποτελοῦν ἀντίφαση, ὅπου τό ἓνα ὑποκαθιστᾷ τό ἄλλο. Πᾶνε μαζί. Κόμματα χωρίς τίς ὅποιες λαϊκές ἐκφράσεις καί ὀργανώσεις εἶναι ἀπλῶς ὀνοματολογίες χωρίς κοινωνικό-πολιτικό νόημα. Κι ἀντίθετα λαϊκές ἐκφράσεις χωρίς ἰσχυρές κομματικές ὀργανώσεις-ἐκπροσωπήσεις εἶναι μιά ἄλλη σχολάζουσα ὀνοματολογία.

Ἐκλογές πού ἔρχονται, δημοτικές, καί μετ' οὐ πολύ βουλευτικές, θεωρῶ τήν ὑποσημείωση ἀναγκαία.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Μιά βόλτα στά εἰκαστικά τοῦ Φόρουμ

Τριγυρνώντας τίς μέρες τοῦ Φόρουμ στους χώρους πού φιλοξενοῦσαν τό εἰκαστικό σκέλος, μιᾶς κατὰ τά ἄλλα συμπαθητικῆς αἰσθητικῆς διοργάνωσης, ἀναλογιζόμενοι ἓναν προβληματισμό πού ἐπανέρχεται συχνά πρός συζήτηση στόν χῶρο τῆς Ἄριστερᾶς: ἡ ἀνάγκη τῶν νέων καλλιτεχνῶν νά βρίσκουν χώρους νά δείξουν τή δουλειά τους. Πράγματι τέτοιοι χῶροι στήν Ἀθήνα τουλάχιστον σπανίζουν, ἐνῶ τό αἶτημα ἐκφρασης καλλιτεχνικῶν προτάσεων καί δημιουργιῶν νέων ἀνθρώπων περνᾷ ὑποχρεωτικά μέσα ἀπό ἓνα περίπλοκο καί παντοιοτρόπως προβληματικό δίκτυο προώθησης καλλιτεχνικῶν προϊόντων. Οἱ διοργανωτές τοῦ Φόρουμ τῆς Ἀθήνας ἀκολούθησαν τή λογική τῆς παραχώρησης τοῦ ἀπαιτούμενου χώρου ἐκφρασης σέ ὅσους νέους ἀνθρώπους ἤθελαν νά παρουσιάσουν τή δουλειά τους, κάτι ἄλλωστε πού συνιστᾷ πάγια τακτική σέ ἀντίστοιχες διοργανώσεις. Ἔτσι ὁ καθένας πού θεωρεῖ ὅτι ἡ πολιτεία διατηρεῖ, ἀναφορικά μέ τίς εἰκαστικές τέχνες, μιά ἀδιάφορη στάση πού τίς κρατᾷ στό περιθώριο, καί ἔχει ἀπό τό ζωηρό ἐνδιαφέρον μέχρι τήν ἀπλή

περιέργεια νά δεῖ τί ἔχουν νά ποῦν ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ἄνθρωποι πού μέ τόν ἕναν ἢ τόν ἄλλο τρόπο ἢ Ἀριστερά σέ κάποια της μορφή τούς ἀφορᾶ καί μέσα στό πλαίσιο της ἔχουν τή διάθεση νά ἐκφράσουν τίς καλλιτεχνικές τους ἀνησυχίες, εἶχε μιά εὐκαιρία νά τό ἐξακριβώσει μέ τόν καλύτερο τρόπο. Φυσικά οἱ αἰσθητικές προτιμήσεις εἶναι πάντα καί θέμα ὑποκειμενικῶν κριτηρίων, ὡστόσο ἔχω τήν αἴσθηση ὅτι ἔχει μιά ἀξία νά συζητήσουμε λίγο παραπάνω τό μᾶλλον φτωχό ἀποτέλεσμα (κρίνω οὕσα εἰκαστικῶς ἀναλφάβητη μόνο ἀπό τήν αἴσθηση πού μοῦ ἄφησε ἡ ἔκθεση).

Τό κυρίαρχο μοτίβο πού φαίνεται νά ἀπασχολεῖ τό ἔργο τῶν νέων καλλιτεχνῶν εἶναι ὁ μετανάστης. Εἴτε σέ φωτογραφικά πορτρέτα πού ἔχουν ἀπαθανάτισει στιγμές του στήν πόλη (πανομοιότυπα μέ τά χιλιάδες ἄλλα τῶν τελευταίων δεκαπέντε χρόνων), εἴτε σέ πιό σύνθετες ἀφαιρετικές συνθέσεις μέ τή χρήση ὑλικῶν καθημερινῆς χρήσης τύπου *Arte Povera* (Φτωχή τέχνη), ἡ ἐνασχόληση μέ τῆς «γῆς τούς κολασμένους» μοιάζει νά ἀποτελεῖ τό ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ μιᾶς σύγχρονης τέχνης πού διέπεται ἀπό ἀριστερόστροφες εὐαισθησίες. Ἄν κάποτε, ὑπό τελείως διαφορετικές συνθήκες, ὁ ἐργάτης ἐκθειάστηκε μέ τόν καλύτερο καί τόν χειρότερο —πλήν ὅμως χαρακτηριστικότερο τρόπο— στά ἔργα στρατευμένων καλλιτεχνῶν, ὁ μετανάστης στίς δυτικές μητροπόλεις ἔρχεται νά μονοπωλήσει (ἐξίσου μονοδιάστατα) τό ἐνδιαφέρον στίς σύγχρονες ἀναπαραστάσεις, πού δέν ξέρω ἂν τοῦ παραχωροῦν ἄρρητα τή θέση τοῦ νέου ἐπαναστατικοῦ ὑποκειμένου, διέπονται ὅμως ἀπό μιά κάποιου τύπου «ἠθική ὑποχρέωση» νά ἀποτυπώσουν τή δύσκολη καθημερινότητά του.

Πέραν αὐτοῦ, τό τρίπτυχο τῆς θεματολογίας συμπληρώνεται ἀπό τήν ἐνασχόληση μέ τό σῶμα καί τήν πόλη, ὑπό τό πρίσμα εἴτε τῆς φθορᾶς εἴτε τῆς παρακολούθησης καί τῆς καταστολῆς. Καί στίς περιπτώσεις αὐτές, πέρα ἀπό τή φωτογραφία, οἱ λοιπές συνθέσεις φαίνεται ὅτι μᾶλλον διεκδικοῦν μιά μακρινή συγγένεια μέ ἕνα σουρεαλιστικό ἢ ντανταϊστικό παρελθόν, νεομπρουταλιστικοῦ τύπου. Ὡστόσο, ἡ ὠμότητα, τό ἐφήμερο, τό ἀναλώσιμο ἢ δέν ξέρω τί ἄλλο ὅταν ἀναπαρίσταται μέ κρέατα κρεμασμένα ἀπό ἕνα τσιγκέλι ἢ μέ τό πλαστικό ἄνθρωπάκι πού χρησιμοποιούσαμε στό μάθημα τῆς ἀνθρωπολογίας στό γυμνάσιο, ἴσως νά σήμαιναν περισσότερα καί νά προκάλεσαν ὅταν ἐντάσσονταν σ' ἕνα κίνημα μέ κάποιου τύπου ἐπεξεργασμένες θέσεις γιά τήν τέχνη καί τήν κοινωνία ἢ ὅταν ἐμφανίστηκαν γιά πρώτη φορά καί ἤρθαν πολύ συγκεκριμένα σέ ἀντιπαράθεση μέ προηγούμενες φόρμες ἢ μορφές ἔκφρασης. Ἡ ριζοσπαστικότητα καί τό ὅποιο πολιτικό μήνυμα μᾶλ-

λον χάνεται ὅταν αὐτά ἀποτελοῦν τυχαία καί μεμονωμένη μίμηση, πού ἐπόμενο εἶναι νά καταλήγει καί λιγότερο εὐφάνταστη, μέ χαμηλότερο αἰσθητικό ἀποτέλεσμα καί φυσικά στείρα ἂν ἀναλογιστοῦμε τόν ἀντίκτυπο στό κυρίαρχο status quo.

Δέν νομίζω ὅτι ἔχει καμιά ἀξία νά ἐπεκταθῶ στήν πλήρη καταγραφή τῶν ἐκθεμάτων, οὔτε νά ἰσχυρισθῶ ὅτι κάποια ἀπ' αὐτά δέν ἦταν αἰσθητικῶς ἐνδιαφέροντα. Ὡστόσο, θεωρῶ ὅτι εἶναι χαρακτηριστικός ὁ αὐτοπεριορισμός τοῦ καλλιτεχνικοῦ προβληματισμοῦ ἀριστερῶν καταβολῶν στό κυρίαρχο παράδειγμα τῆς πολυπαιγμένης τριλογίας μετανάστες-σῶμα-πόλη, ὅπως ἀκριβῶς ἄλλωστε συμβαίνει καί στίς κοινωνικές ἐπιστῆμες (σπάνια πιά θά βρεθεῖ κείμενο χωρίς Ἀγκάμπεν, Φουκώ καί Μπένγιαμιν), δοσμένος μέ ἕναν τρόπο πού ἀνακυκλώνει ἀπλῶς τά τετριμμένα. Τήν ἴδια θεματολογία μέ μικρές ἀποκλίσεις ἐξάλλου θά μπορούσαμε νά δοῦμε καί σέ μιά ὁποιαδήποτε συμβατική γκαλερί πού θέλει νά χαρακτηρίζεται «ἐναλλακτική». Δέν ξέρω ἂν εἶναι δίκαιο νά κατηγορεῖς τούς καλλιτέχνες καί δῆ τούς νεότερους ὅτι δέν μποροῦν νά πᾶνε ἕνα βῆμα μπροστά ἀπό τήν ἐποχή τους. Οὔτε ἂν μπορούμε νά τούς ἐγκαλέσουμε ἐπειδή μᾶς φαίνονται ἀδιάφοροι καί ἀκίνδυνοι, ἀπό τή στιγμή πού τό ἴδιο ἀκριβῶς ἰσχύει τόσο γιά τή θεωρία ὅσο καί γιά τήν Ἀριστερά. Ὁρθῶς ἀγανακτοῦμε ὅταν δέν ὑπάρχει χῶρος ἔκφρασης, πολιτικῆς ἢ καλλιτεχνικῆς, ὥστόσο θά πρέπει νά σκεφτοῦμε μέ τί ἀκριβῶς θά γεμίσουμε αὐτόν τόν χῶρο ὅταν βρεθεῖ. Καί κυρίως ποιές εἶναι οἱ νέες μορφές πού θά ἐκφράζουν καί θά ἀναπαριστοῦν τό νέο.

Κατερίνα Λαμπρινοῦ

«Συμμετοχική δημοκρατία»: Μιά περίπτωση πολιτικοῦ βερμπαλισμοῦ

Πολύς λόγος γίνεται τελευταῖα γιά δημοκρατία. Ὁχι ἄδικα, ἀφοῦ κάτι φαίνεται νά λείπει ἀπό τίς σημερινές δημοκρατικές κοινωνίες μας, ἀπό τά ἀπομαγευμένα, ὅπως λέμε, ἀντιπροσωπευτικά πολιτικά μας συστήματα. Ζωτική ἀνάγκη, λοιπόν, ὁ διάλογος, πολλές οἱ ἰδέες, οἱ προτάσεις πού πέφτουν

στή συζήτηση, πολλές καί οἱ συγκρούσεις, οἱ διαφωνίες. Μέσα στόν ὀρυμαγδό, ἀνακύπτουν κάπου κάπου καί ἔτοιμες συνταγές, διά πᾶσαν νόσον. Μιά πολύ πρόσφατη ἐκδοχή —καί σημαντική ἐπειδή αὐτοσυστήνεται ὡς ὀλοκληρωμένη πρόταση καί ἐπειδή προέρχεται ἀπό ἕνα κόμμα πού διεκδικεῖ ἐξουσία— εἶναι ἡ λεγόμενη «συμμετοχική δημοκρατία», τό περίφημο μοντέλο γιά τή δημοκρατία τοῦ μέλλοντός μας, πού προέρχεται ἀπό τό νέο, ἀνανεωμένο ΠΑΣΟΚ, ἀκριβέστερα ἀπό τό «ΠΑΣΟΚ τοῦ Γιώργου».

Τελευταῖο ἐπεσόδιο αὐτοῦ τοῦ σήριαλ: τήν Τρίτη 9 Μαΐου οἱ ἐφημερίδες καί ἡ τηλεόραση ἀσχολήθηκαν ἐκτενῶς μέ τίς προτάσεις τοῦ ΠΑΣΟΚ γιά τή συνταγματική ἀναθεώρηση πού ἐξήγγειλε ἡ κυβέρνηση, ὅπως εἴθισται νά κάνει τά τελευταῖα χρόνια κάθε κυβέρνηση πού σέβεται τόν ἑαυτό της. Γιά τήν ἀκρίβεια, ἐπρόκειτο γιά τίς «Προτάσεις τοῦ Γιώργου», διότι μπορεῖ ἡ «συμμετοχική δημοκρατία» νά εἶναι ὄραμα γιά τήν κοινωνία ἀλλά ὄχι καί γιά τό κόμμα· κανένα ἀπό τά ὄργανα τοῦ κόμματος, τίς πολυάριθμες ἐπιτροπές καί ὑποεπιτροπές, δέν συνεδρίασε, συζήτηση δέν ἔγινε οὔτε ψηφοφορία —ἦταν ἀπλῶς οἱ «Προτάσεις τοῦ Γιώργου», πού ὁ Πρόεδρος ἀνέλαβε νά διακοινώσῃ, διά τῶν μίντια, στό Κίνημα καί στόν λαό.

Ὅρισμένες ἀπό τίς προτάσεις διασυνδέονται μέ τό μοντέλο δημοκρατικῆς συμμετοχῆς πού εἰσηγεῖται. Ἡ πιό φανταχτερή, πού πολλή συζήτηση προκάλεσε, εἶναι ἐκείνη γιά τήν ἄμεση ἐκλογή Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ἀπό τόν λαό. Οἱ συνταγματολόγοι βέβαια, οἱ πλέον ἀρμόδιοι, θά σημειώσουν ἴσως ὅτι σέ ἕναν Πρόεδρο ἐκλεγμένο ἀπό τόν λαό θά ἔπρεπε νά ἀποδοθοῦν αὐξημένες ἀρμοδιότητες, θά ἔπρεπε δηλαδή νά ἀλλάξῃ τό πολίτευμα ἀπό προεδρευόμενη σέ προεδρική δημοκρατία, ἐνδεχόμενο πού ὅμως δέ μοιάζει σοβαρό. Ἄν ὠστόσο οἱ ρυθμιστικές ἀρμοδιότητες τοῦ Προέδρου μείνουν ὡς ἔχουν, ὅπως εἰσηγεῖται ἄλλωστε ἡ σχετική «πρόταση τοῦ Γιώργου», τότε ὁ λαός θά ἐκλέγῃ ἕναν, ὅπως λέγεται, «ἀνεύθυνο» ἄρχοντα, ἕνα πρόσωπο χωρίς ἐξουσίες. Ψῆφος χωρίς κανένα βάρος δηλαδή, δίχως καμία δυνατότητα ἐπηρεασμοῦ τῆς πολιτικῆς, ἄνευ νοήματος τελικά. Γιατί ἂν δημοκρατία σημαίνει συμμετοχή, ἀπόφαση, ἐπιλογή πολιτικῆς καί ὄχι προσώπων χωρίς ἀρμοδιότητες, τότε μία καθολική ψηφοφορία γιά τήν ἐκλογή Προέδρου δέν εἶναι παρά ψευδαίσθηση συμμετοχῆς, ἀπλός ἀντικατοπτρισμός τῆς δημοκρατίας. Τό πουκάμισο ἀδειανό, δηλαδή.

Στό ἴδιο πνεῦμα καί ἡ πρόταση γιά θεσμούς δημοψηφισματικῆς δημοκρατίας. Ἐδῶ τά πράγματα μοιάζουν πιό σοβαρά· «ἄμεση» δημοκρατία σοῦ λέει, καλό πράγμα καί δίκαιο καί ριζοσπαστικό. Μόνο πού ἡ «πρόταση τοῦ Γιώρ-

γού» δέν προβλέπει οὔτε γιά ποιά θέματα θά μπορεῖ νά γίνει δημοψήφισμα, οὔτε ἂν τό ἀποτέλεσμα κάθε δημοψηφίσματος θά ἔχει δεσμευτική ἰσχύ γιά τήν ἐξουσία ἢ θά λαμβάνεται ἀπλῶς ὑπόψη, ὡς γνώμη. Εὐλογία ἢ σιωπή, καθώς τό «ΠΑΣΟΚ τοῦ Γιώργου» ἔχει ἤδη δώσει δείγματα γραφῆς γιά τό πῶς ἀντιλαμβάνεται τήν ἄμεση, δημοψηφισματικοῦ τύπου λαϊκή ἐτυμηγορία. Τί χρειᾶν ἔχομεν ἀποδείξεων ὅταν τό ἴδιο τό κόμμα διοργάνωσε ἐσωτερικό δημοψήφισμα, στό ὁποῖο κάλεσε τή βάση του νά ἐκλέξει, ἀμεσοδημοκρατικά βεβαίως βεβαίως, τόν ἕναν καί μοναδικό ὑποψήφιο γιά τήν προεδρία τοῦ κινήματος; Ἡ ὅταν, ἀπό τήν ἄλλη, δέν στήριξε τήν κατατεθειμένη στή Βουλή πρόταση γιά διενέργεια δημοψηφίσματος ἐπί τοῦ προτεινόμενου εὐρωπαϊκοῦ συντάγματος —ἐκεῖ ὅμως ὑπῆρχε τό προηγούμενο τοῦ γαλλικοῦ Ὁχι, καί μιά ἐνδεχόμενη ἀρνητική ἀπόφαση τοῦ λαοῦ, μέ δεσμευτική ἰσχύ, θά ἐρχόταν σέ σύγκρουση μέ τίς ἀποφασισμένες στά ὑψηλά κλιμάκια πολιτικές. Δημοψηφίσματα λοιπόν μόνο γιά ζητήματα ἀκίνδυνα, ὅπου ἡ συναίνεση εἶναι ἐκ τῶν προτέρων ἐξασφαλισμένη, καί ἄμεση δημοκρατία πού ἀποκλείει τή σύγκρουση πολιτικῶν ἀντιλήψεων, τήν ἔκφραση κοινωνικῶν ἀναγκῶν. Πάλι ἀδειανό τό πουκάμισο.

Ἡ ἄλλη ὄψη τοῦ ἴδιου νομίσματος εἶναι ἡ πρόταση γιά τήν ἀναθεώρηση τοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος. Καμία νύξη δέν γίνεται γιά ἀλλαγὴ τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου ἐπί τό ἀναλογικότερο, μέ ἄλλες λέξεις ἐπί τό οὐσιωδῶς δημοκρατικότερο. Ἀντιθέτως, ἡ «πρόταση τοῦ Γιώργου» εἶναι νά ἀντικατασταθεῖ ἐν μέρει τό ψηφοδέλτιο ἀπό λίστα, τήν ὁποία ἐννοεῖται ὅτι θά καταρτίζουσαν τά κόμματα, ἀποφασίζοντας πρῖν ἀπό τόν ψηφοφόρο ποιά πρόσωπα θά καταλάβουν τίς ἐκλόγιμες θέσεις. Οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ λαοῦ ἐπιλέγονται ἔτσι ὄχι στήν κάλπη ἀλλά ἀπό τά κομματικά ὄργανα (στήν καλύτερη περίπτωση) ἢ ἀπό τήν ἡγεσία (κεκλεισμένων τῶν θυρῶν). Κι ὅλα αὐτά τήν ἴδια στιγμή πού «ὁ Γιώργος», ὁ μέγας ἀντιφατικός, ἀπορρίπτει τήν πρόταση τοῦ πρωθυπουργοῦ γιά διεύρυνση μιᾶς ἄλλης λίστας, τῶν βουλευτῶν Ἐπικρατείας, ὡς «ὀπισθοδρόμηση» πού «ὑποκρύπτει μιά ἀγωνία ἐλέγχου τῆς Κοινοβουλευτικῆς Ὁμάδας ἀπό τόν ἀρχηγό».

Ὁ δεκάλογος τῶν προτάσεων περιέχει κι ἄλλες εἰσηγήσεις στήν κατεύθυνση τῆς «συμμετοχικῆς δημοκρατίας», ὅπως ἡ συνταγματική κατοχύρωση τῆς κοινωνίας τῶν πολιτῶν, τῶν κοινωνικῶν κινήματων, τῶν ΜΚΟ κ.λπ., τῆς ὁποίας τό νόημα μοῦ διαφεύγει καθώς τό Σύνταγμα ἤδη κατοχυρώνει μιά χαρά τό δικαίωμα τοῦ συνδικαλισμοῦ καί τοῦ συνεταιρίζεσθαι. Οὔτε ἐγώ λοιπόν, οὔτε ὁ Πρόεδρος τοῦ Κινήματος, οὔτε καί κανένας μᾶλλον δέν κα-

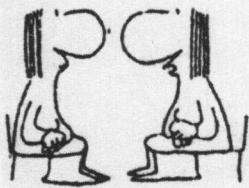

τάλαβε τί σημαίνει κατοχύρωση τῆς οὕτως ἢ ἄλλως θολῆς ἔννοιας «κοινωνία τῶν πολιτῶν» (ἢ ὅποια, ἐντελῶς τηλεγραφικά, περιλαμβάνει περίπου τά πάντα πλὴν τοῦ κράτους), ἢ ἀκόμη πῶς θά μπορούσε τό Σύνταγμα νά κατοχυρώνει τίς ΜΚΟ, ποιόν ρόλο καί ποιές στοχοθεσίες νά τοὺς ἀναγνωρίζει πέρα ἀπό αὐτές πού ἤδη ἔχουν, ἐκτός ἂν ἀπώτερη σκέψη εἶναι νά ὑποκατασταθοῦν τά κόμματα καί οἱ πολιτικές ἐνώσεις ἀπό ΜΚΟ (ὅπως στό γνωστό πλέον παράδειγμα τῆς ΜΚΟ πού λέγεται Σοσιαλιστική Διεθνῆς).

Ἄς εἶναι. Θά ἦταν ἄδικο πάντως νά μὴν ἐπισημανθοῦν ὀρισμένες προτάσεις στή σωστή κατεύθυνση, ὅπως ἡ ἀναγνώριση πολιτικῶν δικαιωμάτων στοὺς ἀλλοδαπούς ἢ ἓνα νέο φορολογικό πλαίσιο πού θά μεταφέρει σημαντικούς πόρους στήν Τοπική Αὐτοδιοίκηση. Ὡστόσο ἐλάχιστο βάρος ἔχουν τελικά, ἀφοῦ ὡς γνωστόν στήν ἀναθεώρηση θά συζητηθοῦν οὐσιαστικά μόνο οἱ προτάσεις τῆς κυβέρνησης, ἢ ὅποια διαθέτει τήν ἀπαιτούμενη πλειοψηφία γιά νά τίς περάσει. Καί ἐδῶ, μία καί μοναδική περίπτωση ταύτισης ἀπόψεων εἶναι ἐκκωφαντική: ἡ συνηγορία στήν κατοχύρωση «μῆ κρατικῶν» πανεπιστημίων, τά ὅποια βέβαια δέν θά ἔχουν στόχο τήν κερδοσκοπία, ὅπως ἄλλωστε ὅλα τά ἰδιωτικά ἰδρύματα ἀπό κτίσεως κόσμου.

Ὡς τελευταῖο σχόλιο, ἄς ἐπιτραπεῖ μία ὑπενθύμιση. Ὁ ἐπιθετικός προσδιορισμός «συμμετοχική» πρὶν τή δημοκρατία δέν εἶναι καμιά ριζοσπαστική καινοτομία, ὅπως μεγαλεπήβολα αὐτοπαρουσιάζεται: εἶναι πλεονασμός. Ἀπλούστατα ἐπειδή ἀπό τότε πού οἱ ἄνθρωποι τήν ἐπινόησαν, ἡ δημοκρατία ταυτίζεται μέ τή συμμετοχή, σημαίνει ἢ ἴδια καί ἀπό μόνη της συμμετοχή. Καί δέν τήν σκέφτηκαν οἱ ἄνθρωποι τή δημοκρατία ἐπειδή τοὺς ἔπεσε σάν ὄριμη ἰδέα ἀπό τοὺς οὐρανοὺς, ἀλλά ἐπειδή εἶχαν προηγηθεῖ μακρές ἱστορικές διεργασίες καί ὑπῆρχαν συγκεκριμένες ἀνάγκες καί συγκεκριμένα αἰτήματα, μέ βάση τά ὅποια διαπλάστηκε ἓνα τέτοιο σύστημα πολιτικῆς ὀργάνωσης τῆς κοινωνίας. Σύστημα δημοκρατικό, συνώνυμο μέ τή συμμετοχή, τοὺς πολίτες δηλαδή πού συναθροίζονται στήν ἀγορά μέ ἄλλους πολίτες, πού διακαίονται νά ἔχουν γνώμη γιά τά κοινά πράγματα καί νά τήν ἐκφράζουν, νά ἀκούουν καί νά ἀκούγονται, νά ἐκλέγουν καί νά ἐκλέγονται, νά ἐλέγχουν, νά ἀποφασίζουν ἰσότιμα μαζί μέ τοὺς ὑπόλοιπους. Σήμερα δέν ἔχουμε ἀνάγκη ἀπό περιττούς, καινοφανεῖς ἐπιθετικούς προσδιορισμούς τῆς δημοκρατίας: ἀπό περισσότερη δημοκρατία ἔχουμε ἀνάγκη. Χωρίς νά ξεχνᾶμε ὅτι ἡ ἴδια ἢ πάλι τῶν τάξεων εἶναι πάλι γιά τή διεύρυνση τοῦ δημοκρατικοῦ πεδίου.

Γιάννης Μπαλαμπανίδης

Τό Ζάππειο ἰδιωτικοποιεῖται

Κατηφορίζοντας ἀπό τίς ὑπώρειες τοῦ Ἀρδηττοῦ σχεδόν κάθε πρωί, ἀπ' τή γειτονιά πού ὀνομάζεται Μέτς, καί ἐπί 25 συναπτά ἔτη, περνώντας ἀπό τήν κοίτη τοῦ Ἰλισσοῦ, πού ἐδῶ καί χρόνια δέν ὑπάρχει πιά, ἔγινε ἡ ταχείας διελεύσεως ὁδός Καλλιρρόης καί Ἀρδηττοῦ γιά νά περνᾶνε τά αὐτοκίνητα —πολλά αὐτοκίνητα, μαζί καί τό τράμ— διέσχίζα τό Πάρκο καί τήν πλατεία τοῦ Ζαππείου κι ἀπό κεῖ κατέληγα στήν Πλάκα, στά παλιά γραφεῖα τοῦ Πολίτη. Ἀπό τό 1999 πού μεταφερθήκαμε λόγω σεισμοῦ στή Νεάπολη, ἄλλαξε τό δρομολόγιο· μετά τό Ζάππειο ὁ δρόμος μέ φέρνει, μέσα ἀπό τόν Ἐθνικό Κήπο, στό Σύνταγμα καί ἔπεται συνέχεια. Εἶμαι τυχερός, προνομιούχος. Λίγοι ἄνθρωποι στό Λεκανοπέδιο ἔχουν τήν τύχη, γιά νά πᾶνε στή δουλειά τους, νά περνᾶνε μέσα ἀπό τέτοια ὑπέροχα μέρη, ἀπό ἕνα ἀστικό τοπίο πού δέν μοιάζει ὅμως μέ τά Χαυτεῖα. Δέν θά ἀπαριθμήσω τώρα τίς χάρες αὐτοῦ τοῦ τόπου, ὅλος ὁ κόσμος ξέρει τό Ζάππειο. Κι ἂν δέν εἶναι πιά ὁ τόπος πού ἔκαναν περίπατο οἱ κυρίες τοῦ καλοῦ κόσμου μέ τούς φραμπαλάδες τους καί τά ὀμπρελίνα, κι ἂν κανεῖς πιά δέν μπορεῖ νά ὁμολογήσει ὅτι

«Στό Ζάππειο μιά μέρα περιπατοῦσα
κι ἀντάμωσα μιά νέα ξανθομαλλοῦσα,
παράμ πάμ πάμ, παράμ πάμ πάμ»

κι ἂν κανένas ποιητής δέν φτιάχνει πιά στιχάκια ὅπως ὁ ρομαντικός (τοῦ 19ου αἰώνα) Ἀχιλλέας Παράσχος σάν τό πασίγνωστο (;)

«Ποιά εἶν' ἐκείνη
πού κατεβαίνει
στ' ἄσπρα ντυμένη
ἀπ' τό βουνό»

ὡστόσο τό Ζάππειο, τό ἴδιο τό κλασικό κτήριο πού σχεδίασε ἀρχικά ὁ Χάνσεν καί ὀλοκλήρωσαν ὁ Καυτατζόγλου κι ὁ Θεοφιλάς, ἡ παρακείμενη «Αἶγλη», ἡ ὑπέροχη Παιδική Χαρά, τό καφενεῖο πρὸς τή λεωφόρο Ἀμαλίας, ἡ ὀλόφωτη ἀνοιχτότητα τῆς πλατείας μπροστά στό μέγαρο —τά τελευταῖα χρόνια, συνήθως κατελιημμένη ἀπό τά περίπτερα διαφόρων ἐμπορικῶν καί μὴ ἐκθέσεων ἢ ἀπό ἀγήματα τῆς Προεδρικῆς Φρουρᾶς πού κάνουν ἀσκήσεις πυκνῆς τάξεως γιά νά μάθουν οἱ τσολιάδες νά συγχρονίζουν βήματα καί γροθιές σέ ἄψογο πρωσσικό στυλ καί νά βροντοβαρᾶνε τά τσαρούχια τους μέ τίς πρόκες στήν ἄσφαλο—, τό περίξ τοῦ Ζαππείου ἄλλος μέ τίς ὀλάνθιστες

πρασιές καί τά συντριβάνια, τά δρομάκια καί τά παγκάκια, ὅπου ὁ Ἄβρα-
μόπουλος ἀράδιασε ἑκατοντάδες φωτιστικά γιά νά σκορπίσει τά κακά πνεύ-
ματα τῆς νύχτας, ὄλον αὐτό τόν τόπο καί τόν κόσμο πού τόν κοσμοῦν που-
λιά, γατιά, σκυλιά καί ἀνθρώποι, μαζί καί οἱ γερόντοι τῆς «Ἀγορᾶς» τοῦ
Ζαππείου, ἐπιδιδόμενοι σέ φωναχτή ἀνταλλαγή ἐγκυκλοπαιδικῶν γνώσεων,
πολιτικῶν-ποδοσφαιρικῶν ἀντεγκλήσεων καί πολύωρων ἀγῶνων ταβλιοῦ, μα-
ζί καί διάφοροι γραβατοφορεμένοι καί γενικῶς λάιτ πρόσωπα ἀμφοτέρων τῶν
φύλων πού πᾶνε νά λάβουν θέση σέ σεμινάρια καί συνέδρια στίς ἐσωτερικές
αἴθουσες τοῦ Μεγάρου, μαζί καί πολλοί πού κάνουν «βάδην» ἢ «τζόκινγκ»,
οἱ ἐργάτες, οἱ κηπουροί καί οἱ τουρίστες, ὅλη αὐτή ἡ χλωρίδα μέ τά σπά-
νια ἄν καί γερασμένα δένδρα τοῦ Κήπου καί τήν ἀργόσχολη πανίδα —οἱ σκύ-
λοι μειώθηκαν πολύ μετά τίς ἐκκαθαριστικές ἐπιχειρήσεις τῆς Ὀλυμπιάδας—,
θά μάθουν σήμερα τό πρῶτό ὅτι τό Ζάππειο ἰδιωτικοποιεῖται. Ἀλογοσκούφης
ἔφα. Θά τό μάθουν καί ὅσοι δέν ξέρουν γράμματα, οἱ σκύλοι γιά παράδειγ-
μα, στό πετσί τους. Ποῦ ἀκούστηκε σέ ἰδιωτικό χῶρο, ἀξιοποιούμενο δέ, νά
σουλατσάρουν ἀδέσποτοι κόπροι.

Γιά τήν ἱστορία, χρειάζεται κι αὐτή.

Τό 1800 στό Τεπελένι τῆς Ἀλβανίας γεννήθηκε ἕνα παιδί ὀνομασθέν Εὐαγγ-
γέλης Ζάππας. Ὅταν μεγάλωσε ὑπηρέτησε στή σωματοφυλακή τοῦ Ἀλῆ
Πασᾶ, ὕστερα κατατάχτηκε στό σῶμα τοῦ Μάρκου Μπότσαρη καί τό 1831
μετανάστευσε στή Ρουμανία, ὅπου ἀπέκτησε τεράστια περιουσία. Πεθαίνο-
ντας τό 1865 στό Μπροστένι, ἄφησε τήν περιουσία του σέ εὐεργετήματα,
στό πνεῦμα τοῦ εὐεργετισμοῦ τῆς ἐποχῆς. Ἀπ' αὐτά τά χρήματα χτίστηκε
τό Ζάππειο (ὁ ἴδιος δέν τό πρόλαβε). Εἶχε ἀγοράσει τόν τεράστιο χῶρο
πού ἐκτείνεται ἀπό τόν Κῆπο μέχρι καί τόν Ἀρδηττό, ἐξαιρουμένου τοῦ
Καλλιμάρμαρου. Τήν κινητή καί τήν ἀκίνητη περιουσία τοῦ Εὐαγγέλη Ζάπ-
πα, σύμφωνα μέ τή διαθήκη του, διαχειρίζεται ἕνα ἴδρυμα, πού ἀπό τό 1939
φέρει τό ὄνομα Ἐπιτροπή Ὀλυμπίων καί Κληροδοτημάτων, μέ βάση τόν νό-
μο 1920/1939. Τό κτήριο τοῦ Ζαππείου, ὡς σήμερα, παραχωρεῖται σέ κρα-
τικές ὑπηρεσίες, ὀργανισμούς, ἀναγνωρισμένα σωματεῖα καί συλλόγους γιά
τήν ἐκτέλεση ἐκθέσεων, ἐορτῶν, συνεδρίων κ.λπ. μέ τήν καταβολή δικαιο-
μάτων. Ὁ πέριξ χῶρος ἀφέθηκε στό σουλάτσο, στό ὅποιο γενιές ἐπί γενεῶν
Ἀθηναίων ἐπιδόθηκαν μετά μανίας. Πρόσφατα λειτουργεῖ ἰδιωτικό πάρκινγκ
καί μιᾶ ντίσκο τά καλοκαίρια κι ἀπό χρόνια πολλά ὁ κινηματογράφος «Αἴ-
γλη». Τό ἐστιατόριο «Αἴγλη» νοικιάζεται: τίς δεκαετίες τοῦ '50, '60, '70
ἀκόμα καί τοῦ '80 εἶχε γνωρίσει πιένες στό κέντρο πού λειτουργοῦσε ἔξω

ἀπό τό ἐστιατόριο. Τραγουδίστριες, τραγουδιστές, κονφερανσιέ, σαλτιμπάγκοι, μίμοι καί κόσμος πολὺς· πολὺς κόσμος. Κατέβαιναν κάθε βράδυ τά καλοκαίρια ὅλες οἱ ἀνατολικές γειτονιές.

Ἦταν τό Ζάππειο —καί εἶναι ἀκόμη— ἕνας ἀνοιχτός δημόσιος χῶρος ἀναψυχῆς, περιπάτου, ρέμβης, συναντήσεων πάσης φύσεως. Ἰδιωτικοποιεῖται. Γιά νά βγάξει, λέει, αὐτός ὁ τόπος λεφτά. Καί γιά νά ἐκσυγχρονισθεῖ πρέπει νά ιδιωτικοποιηθεῖ, νά ἐκχωρηθεῖ σέ ἰδιῶτες πού θά τόν «ἀξιοποιήσουν». Εἶναι βέβαιο ὅτι δέν θά χτίσουν πολυκατοικίες οὔτε θά κόψουν τά δένδρα. Ἀλλά κάποιες χρήσεις —π.χ. τραπεζάκια, τέντες, μουσικές, φαγάδικα κ.λπ.— θά ἀπαγορευθοῦν στό κοινό, καί οἱ ἄνθρωποι θά πρέπει νά μετατραποῦν σέ πελάτες πολυτελείας. Ἦδη ἡ «Αἴγλη» εἶναι πανάκριβη. Κι ὅλα ἐκεῖνα, ἀπό τίς φαντασιώσεις τοῦ Παράσχου πού περίμενε τήν ἀσπροντυμένη «ἀπ' τό βουνό» ἕως τόν ἄσκοπο περίπατο καί τή δροσιά τῶν δένδρων θά γίνουν νοσταλγίες. Ἡ νοσταλγία δέν ιδιωτικοποιεῖται. Ἀλλά ὅταν ἔρχεται ἡ νοσταλγία γιά τήν ἐποχή πού ἔφυγε, γιά τούς ἀνθρώπους πού ἔφυγαν, γιά τίς ἀπερίφραχτες μορφές πού χάθηκαν, ἀπό ἐκεῖ φεύγει ἡ ζωή. Δηλαδή οἱ ἄνθρωποι.

Δέν ἔχει νόημα νά κλείσω τοῦτο τό σημείωμα χαρακτηρίζοντας τίς ἐπιχειρηματικές βλέψεις τοῦ κ. Ἀλογοσκούφη κι ἐκείνων πού παραδοκοῦν νά βγάλουν λεφτά, νά τό πῶ, ἄς ποῦμε, νεοφιλελευθερισμό κ.λπ. Εἶναι βέβαιο νεοφιλελευθερισμός καί ἀγοραία βουλημία. Πρὶν ὅμως ἀπό τό δόγμα ὑπάρχει κάτι ἄλλο, σοβαρότερο: ἡ ἀνοησία. Ἀνοηταίνουν οἱ ἄνθρωποι. Μέσα ἀπό τόν ὅποιον νοῦ ἔχουν, περνοῦν μόνον κατάστιχα καί μπακαλοδέφτερα. Ἐκεῖ ὅμως δέν μένει χῶρος οὔτε γιά τίς ὁμορφιές οὔτε γιά τή μνήμη οὔτε γιά τίς ἀνάγκες οὔτε γιά τούς ἀνθρώπους. Δέν μένει χῶρος γιά δύο γιαγιάδες πού θά ἤθελαν νά ἀκουμπήσουν τό κουρασμένο γεροντικό τους βῆμα σ' ἕνα παγκάκι, νά ξαποστάσουν, νά ποῦνε τά δικά τους, νά ἀναπολήσουν τόν καιρό πού κι αὐτές ἦταν κορίτσια. Θά ἔρθει ἀμέσως τό γκαρσόνι καί θά τοὺς ρωτήσει: τί θά πάρουν οἱ κυρίες;

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Καί τό παρόν σημείωμα ἀφιερώνεται σέ ὅλους τοὺς υποψήφιους δημάρχους Ἀθηνῶν καί περιχώρων καί ἰδιαίτερα στόν κ. Κακλαμάνη πού ὑπόσχεται νά κάνει κάθε γωνιά τῆς πόλης τόπο ἀνθισῆς πολιτισμοῦ.

ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ «ΕΚ ΤΩΝ ΕΞΩ»

της Μαρίας Κόντη

Εχουν υπάρξει κατά καιρούς, σπανίως είναι ή αλήθεια, φωνές διαμαρτυρίας για τό επίπεδο του πανεπιστημίου, για τόν τρόπο πού δομούνται τά μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών, έχουν γίνει υπαινιγμοί για τόν μή αξιοκρατικό τρόπο πού εκλέγονται ή εξελίσσονται διδάσκοντες στίς διάφορες ακαδημαϊκές βαθμίδες. Έλάχιστα τέτοια κείμενα έχουν δει τό φώς τής δημοσιότητας· συνήθως αυτά λέγονται ιδιωτικά, σιγοψιθυρίζονται, όποτε και οι άκροατές τά έκλαμβάνουν ως γκρίνια ή κακή προαίρεση. Καί συνήθως αυτά τά κείμενα γράφονται είτε από όσους έχουν άδικηθεί ή άπ' όσους είναι έκτός πανεπιστημιακού νυμφώνος. Όσοι είναι έντός, δέν καταγγέλλουν δημοσίως αυτά τά κρούσματα, είτε από φόβο είτε από άτομικό συμφέρον είτε από άδιαφορία.

Τό πανεπιστήμιο, όμως, εάν κινδυνεύει δέν είναι μόνον από τά προτάγματα τής νεοφιλελεύθερης πολιτικής πού θά διαλύσει τό δημόσιο πανεπιστήμιο και θά δώσει χώρο π.χ. στίς επιχειρήσεις νά αλώσουν τόν δημόσιο χαρακτήρα του. Άν κινδυνεύει, κι αν όντως υπάρχει πρόβλημα κάπου είναι, κατά τήν άποψή μου, πρωτίστως στίς χαραμάδες πού αφήνει ό περιήμιος νόμος-πλαίσιο για άυθαιρεσία: από εκεί νά ξεκινήσουμε κι ύστερα νά δοΰμε κατά πόσο και τά άτομα ως φορείς ήθικης, ιδεολογίας, πολιτικής ενέχονται στό πρόβλημα. Άς ξεκινήσουμε δηλαδή από τά αυτόνομα, όμως και τόσο ουσιάδη: όταν τό θεσμικό πλαίσιο είναι προβληματικό -αν μή τί άλλο- και οι άνθρωποι θά άυθαιρετούν, θά παραβιάζουν, θά αυτοσχεδιάζουν, θά έρμηνεύουν, κατά τό δοκούν, τούς νόμους και τίς γραφές.

Ίδίως τά τελευταία χρόνια, όσοι εμπλέκονται στόν θεσμό του Πανεπιστημίου (φοιτητές-διδάσκοντες) μάλλον σιωπούν όταν διαπιστώνουν «δυσλειτουργίες». Σπανίως, όπως έλεγα προηγουμένως, γίνεται δημόσια συζήτηση όχι μόνο για τά προβλήματα πού φέρνει ή νεοφιλελεύθερη πολιτική στόν χώρο τής εκπαίδευσης αλλά και για τόν τρόπο πού έχει οργανωθεί ή γνώση. Η

σιωπή, λέγανε παλαιότερα, είναι και συνενοχή. Δέν είναι δυνατόν νά βλέπεις νά γίνονται άδικίες, παρατυπίες, ένίοτε και παρανομίες και νά σιωπάς. Τουλάχιστον όχι, όταν είσαι άριστερός. Γιατί, όπως έχω έγώ καταλάβει αυτή τήν ιδιότητα, ή άριστερή σου συγκρότηση, ιδεολογία, δέν σου επιτρέπει νά άνέχεσαι κάτι πού παραβιάζει κατάφωρα τή δεοντολογία ή τούς ήθικούς κανόνες, τήν ήθική σου φιλοσοφία ή τό αξιολογικό σου μοντέλο ή τούς θεσμούς και νά μήν βγεις νά τό καταγγείλεις δημόσια. Όχι για νά πεις τόν πόνο σου, ούτε για νά γκρινιάξεις, ούτε για νά «καρφώσεις» βεβαίως, αλλά γιατί έχεις ευθύνη, πολιτική ευθύνη. Άλλιώς συμπράττεις κι εσύ διά τής σιωπής σου. Η σιωπή, όσο νά 'ναι, βολεύει. Η διαφορετική στάση και ξεβόλεμα είναι και ψυχοφθόρα, χρονοβόρα, ένίοτε και ψυχοβόρα διαδικασία. Άσε πού αν βγούν δυο τρεις πείσιμονες νά κάνουν αυτή τή δουλειά οι υπόλοιποι μπορεί νά τούς θεωρήσουν γραφικούς ή κακοπροαίρετους ή αντίδραστικούς και ούτω καθεξής.

Έχει αρχίσει εδώ και χρόνια, μέ διάφορες άφορμές, ενός τύπου δυσφήμιση τής πανεπιστημιακής κοινότητας. Οι καθηγητές είναι αυτοί πού άδικοούν, πού «τά παίρνουν», πού είναι «άσχετοι», πού είναι άνάξιοι για τή θέση πού κατέχουν, πού δέν θέλουν νά αξιολογούνται, πού κάνουν άτασθαλίες, πού δημιουργούν ομάδες συμφερόντων, πού άσκοούν πιέσεις και χρησιμοποιούν άνεξέλεγκτα τήν έξουσία τους και λοιπά. Πώς γίνεται όμως από τή μιά νά συμβαίνουν τέτοια κι άπ' τήν άλλη νά διαπιστώνεται ότι υπάρχουν λαμπροί έλληνες επιστήμονες πού δέν έχουν νά ζηλέψουν σε τίποτα συναδέλφους τους ξένων μεγάλων πανεπιστημίων; Η πώς νά εξηγήσει κανείς τό γεγονός ότι υπάρχουν υποψήφιοι διδάκτορες οι όποιοι μέ έξαιρετικό κόπο προσπαθούν νά άρθρώσουν μιά αξιοπρεπή μελέτη δεδομένων τών πενιχρών έως άνυπαρκτων ύποστηρικτικών μέσων; Είναι, για παράδειγμα, βιβλιοθήκες αυτές πού υπάρχουν στό πανεπιστήμια, όπου, παρά τά χρόνια και τά χρήματα πού κατά καιρούς έδόθησαν -εστω

καί λίγα— αυτές έμειναν σέ έπίπεδα προσχολικά σέ σχέση μέ άλλες διδλιοθήκες τοῦ έξωτερικοῦ; Παρά τά προβλήματα ώστόσο καί παρά τίς τεράστιες δυσκολίες πού αντιμετώπιζει ὁ έλληνας έρευνητής, ξέρουμε λαμπρές περιπτώσεις νέων έπιστημόνων πού διακρίνονται καί γιά τό άκέραιο τοῦ χαρακτήρος τους καί γιά τή ζηλευτή δουλειά τους. "Όπως γνωρίζουμε καί πανεπιστημιακούς δασκάλους πού διακρίνονται γιά τό άξιοζήλευτο μορφωτικό τους άπόθεμα. Θά πρέπει νά θεωρήσουμε ὅτι εἶναι ἡ θλιβερή μειοψηφία;

"Όλα αὐτά λοιπόν, καί κυρίως ἡ σιωπή, συσκοτίζουν τό τοπίο, δημιουργοῦν λανθασμένες έντυπώσεις, ὅτι δηλαδή ὅλοι εἶναι κι ὅλο τό πανεπιστήμιο εἶναι χάλια, καί οἱ δάσκαλοι παράγουν άγράμματος ἢ ἡμιμαθές έπιστήμονες κι εἶναι χύνεται ἡ μαύρη μογιά σέ ὅλους; καί στούς καθηγητές —καλοῦς, κακοῦς δέν ἔχει πιά σημασία— γιατί κυριαρχεῖ τό άρνητικό πάντα, καί στούς άποφοίτους πού χαρακτηρίζονται συλλήβδην ὡς άγράμματοι καί άνεπαρκεῖς άφού δάσκαλοί τους ἦταν άγράμματοι καί άνεπαρκεῖς καί ὁ φαῦλος κύκλος προχωρᾷ μέ λύσσα; κανεῖς δέν τόν σταματᾷ.

Ξεκίνησα γράφοντας ὅτι σπανίως βλέπουν τό φῶς τῆς δημοσιότητας κείμενα κριτικά ἢ αυτοκριτικά περί τοῦ πανεπιστημίου καί τῶν πανεπιστημιακῶν λειτουργῶν κείμενα άμεσης ανάγκης, παρ' ὅλα αὐτά, γιά νά ξεχωρίσει ἡ ἦρα ἀπό τό σιτάρι. Τίς τελευταῖες δύο βδομάδες ὅμως τό σκηνικό μοιάζει ν' αλλάζει. Μέ άφορμή τόν αἰφνίδιο θάνατο τοῦ καθηγητῆ Στ. Άλεξανδρόπουλου οἱ έφημερίδες βοοῦν, ἡ συζήτηση μπαίνει βιαίως στόν δημόσιο χῶρο. "Όσοι δέν μιλοῦσαν πρῖν, φοβούμενοι μήν διασυρθεῖ ἡ φήμη τῶν πανεπιστημίων τους, τώρα αποφάσισαν νά μιλήσουν. Θά μπορούσε νά πει κάποιος ὅτι αὐτό εἶναι ὑποκρισία. Δέν θέλω νά τό αντιληφθῶ εἶναι. Θεωρῶ ὅτι μέ άφορμή τόν θάνατο, πού οὔτως ἢ άλλως εἶναι καθαυτό ένα σοκαριστικό γεγονός, θά άρχίσουν νά τίγονται ζητήματα πού πρῖν τά σκέπαζε ἡ άοριστία καί ἡ γενικολογία τοῦ «κακοῦ» νεοφιλευθερισμοῦ ὁ ὁποῖος κυριαρχεῖ στό πανεπιστήμιο καί σχεδόν ποτέ τῶν κατακερματισμένων προγραμμάτων σπουδῶν, τῶν άστειῶν γνωστικῶν αντικειμένων τῶν ὁποῖα τά άπαρτίζουν, τῶν «κακῶν» πανεπιστημιακῶν λειτουργῶν καί πολλῶν άλλων σημαντικῶν ζητημάτων πού ἔχουν νά κάνουν μέ τό κοινῶς λεγόμενο «ποιότητα εκπαίδευσης».

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι τό πανεπιστήμιο δέν μπορεί νά εἶναι χῶρος άσκησης πολιτικῆς έξουσίας; εἶναι αντιδοντολογικό, τουλάχιστον, νά θεωροῦμε ὅτι ὁ μηχανισμός παραγωγῆς γνώσης λειτουργεῖ μέ κομματικά ἢ άλλα κριτήρια κι ὄχι μέ τό προφανές; γιά παράδειγμα, εἶναι κάτι παραπάνω ἀπό προφανές ὅτι στό εκλεκτορικό σῶμα πού θά συγκληθεῖ γιά νά επιλέξει ποιόν ὑποψήφιο θά προσλάβει γιά νά κάνει στό παν/μιο μάθημα π.χ. νεώτερης ιστορίας οἱ εκλέκτορες θά εἶναι συ-

ναφοῦς αντικειμένου; δέν μπορεί νά άποφανθεῖ, εκ τῶν πραγμάτων, ὁ θεατρολόγος γιά τόν ιστορικό. Μά, δέν εἶναι αὐτονόητο;... Κι ὅμως. Άκριβῶς λόγω τῆς έλλειψης σαφοῦς καθορισμοῦ τῶν γνωστικῶν αντικειμένων, ἡ πλειοψηφία τῶν τμημάτων πού δημιουργήθηκαν ἐπί κυβέρνησης ΠΑΣΟΚ καί αὐτό συνεχίζεται εἶναι ἡ συνένωση, ἡ παρατακτική σύνδεση τῶν ἐπιστημῶν: Ἱστορία, Άρχαιολογία καί Διαχείριση Πολιτισμικῶν Άγαθῶν, κι εἶναι ὅταν ένας ὑποψήφιος κριθεῖ γιά θέση π.χ. Νεώτερης Ἱστορίας οἱ εκλέκτορες πράγματι θά μπορούσε νά εἶναι καί αρχαιολόγοι καί πληροφοροκοί ακόμα ακόμα, άφού κατά έναν μυστήριο τρόπο ὅλα συνδέονται μέ ὅλα καί εἶναι μέρος τοῦ «συναφοῦς» γνωστικοῦ αντικειμένου σέ ένα τέτοιο πλαίσιο ἴσως μόνον ένας γιατρός θά μπορούσε νά μήν διαθέτει τή ζητούμενη «συνάφεια»... Τό παρακάτω άπόσπασμα, δημοσιευμένο στήν Έφημερίδα τῆς Κυβέρνησης, μοιάζει σχεδόν κωμικό στόν επιστημονικοφανή τρόπο πού εκθέτει τούς στόχους ενός νέου Τμήματος (τά σχόλια βεβαίως δικά μου):

«Τό Τμήμα Ἱστορίας, Άρχαιολογίας καί Διαχείρισης Πολιτισμικῶν Άγαθῶν ἔχει ὡς άποστολή α) νά καλλιεργεῖ καί νά προάγει τή γνώση γιά τήν ἱστορία [ποιά ἱστορία; Μία εἶναι ἡ ἱστορία; "Όπως λέμε ένας εἶναι ὁ θεός κ.λπ], τήν αρχαιολογία [γενικῶς καί άοριστως;] καί τή διαχείριση τῶν πολιτισμικῶν άγαθῶν [δηλαδή;] μέ έμφαση στήν ανάπτυξη τῆς επιστήμης στούς τομεῖς τῆς Ἱστορίας τῆς Ελλάδας [ποιας περιόδου;] καί τῆς Εὐρώπης, τῆς ἐπιγραφικῆς, τῆς ἐνάλιας αρχαιολογίας καθώς καί τῆς διαχείρισης μνημείων καί τῆς Μουσειολογίας [ὅλα αὐτά; Μωρε μπράβο!] β) νά παρέχει στούς φοιτητές καί τίς φοιτήτριες τά άπαραίτητα ἐφόδια πού εξασφαλίζουν τήν ἄρτια [μόνο ἄρτια; Τέλεια θά ἦταν τό καλύτερο επίθετο] κατάρτισή τους γιά ἐπιστημονική καί ἐπαγγελματική σταδιοδρομία, [ὄχι μόνο θά σταδιοδρομήσουν αλλά θά ξέρουν τά πάντα; περίπου δημιουργεῖ ἴλιγγο τό πόσα πράγματα θά μάθουν; ἀπό ἐπιγραφική, μέχρι ὅλη τήν ἱστορία καί τῆς Ελλάδας καί τῆς Εὐρώπης μέ έμφαση στή διαχείριση τῶν πολιτιστικῶν άγαθῶν...] γ) νά οργανάσει μεταπτυχιακές σπουδές πού ὀδηγοῦν στήν κατάρτιση ἐπιστημόνων μέ εξειδικευμένες γνώσεις σέ ἐπιμέρους γνωστικά αντικείμενα τοῦ Τμήματος [αὐτό δέν σχολιάζεται γιατί πράγματι γιά εξειδίκευση τό τμήμα εἶναι κατάλληλο, ἀρκεῖ βέβαια οἱ φοιτητές νά καταρτιστοῦν πρῶτα μέ «ἄρτια» τρόπο καί μετά θά ακολουθήσει καί ἡ εξειδίκευση. Μήν διάζεστε!] καί δ) νά συμβάλλει στήν ανάπτυξη τῶν πολιτισμικῶν σπουδῶν σέ συνδυασμό μέ τίς σύγχρονες μορφές διαχείρισης τῶν πολιτισμικῶν άγαθῶν καί τῆς χρήσης τῶν νέων τεχνολογιῶν [νά καί ἡ πληροφορική, πού ἔλεγα παραπάνω, τῆς μεθοδολογίας, πού εἶναι μεθόδους αὐτή, κολλάει μέ ὅλα]. [βλ. δικτυακό τόπο Πανεπιστημίου Πελοποννήσου: <http://kalamata.uop.gr>].

Τό παράδειγμα πού πήρα τυχαῖο· ἔτσι εἶναι δομημένα πολλά παν/κά τμήματα, δυστυχῶς. Κατά βάση εἶναι διασκεδαστικό τό πῶς δημιουργοῦνται· μπορεί νά στεροῦνται οὐσίας ἀλλά οἱ τίτλοι τους, ἂν μή τί ἄλλο, εἶναι εὐφάνταστοι. Πολλά τά παραδείγματα, ἀρκεῖ νά ψάξει λίγο, ἐλάχιστα, ὅποιος θέλει νά διασκεδάσει τόν πόνο του.

Ἐκ τοῦ θεσμικοῦ πλαισίου λοιπόν καί ὁ μηχανισμός πρόσληψης τῶν διδασκόντων πού θά διδάξουν ἐκεῖ ἔχει ἐγγενῆ προβλήματα τά ὁποῖα μεταφέρουν ἐκ τῶν πραγμάτων τό πρόβλημα καί στά μεταπτυχιακά προγράμματα τά ὁποῖα μέ τή σειρά τους εἶναι δομημένα σέ μιά κακῶς ἐννοούμενη διεπιστημονικότητα. Τί διεπιστημονικότητα ὑπάρχει ὅταν δέν ξέρεις οὔτε τή μιά οὔτε τήν ἄλλη οὔτε τήν παράλλη ἐπιστήμη; Ἀκόμα κι ἂν λειτουργήσει ἀξιοκρατικά ὁ μηχανισμός πρόσληψης τῶν διδασκόντων, ἀκόμα κι ἂν τά κρούσματα τῆς ἀδιαφάνειας, τῆς ἀπάτης ἢ τῆς διαφθορᾶς ὡς διά μαγείας ἐξαφανιστοῦν, τό κύριο ζητούμενο θεωρῶ ὅτι εἶναι ἐάν καί κατά πόσο οἱ ἀπόφοιτοι τῶν πανεπιστημίων, οἱ ἀπόφοιτοι τῶν μεταπτυχιακῶν τμημάτων ἢ οἱ διδακτοροῦχοι ξέρουν εἰς βάθος τό ἀντικείμενο πού σπούδασαν. Ἐάν τό γνωστικό ἀντικείμενο πού σπούδασαν εἶναι τελικά μάθησι-discipline ἢ εἶναι ἕνα κέρμα ἀπό τόν κατακερματισμό τῆς ὁποιασδήποτε ἐπιστήμης. Κι αὐτό δέν ἰσχύει μόνον γιά τούς ἀποφοίτους τῶν πανεπιστημίων, ἰσχύει καί γιά τούς ἀποφοίτους τῶν λυκείων· κι ἂν ὑπάρχει ἔλλειμμα στόν πανεπιστημιακό χώρο προφανῶς ἀπορρέει καί ἀπό τίς ἐλλείψεις τῶν χαμηλότερων βαθμίδων τῆς ἐκπαίδευσης. Προηγουμένως, ὑπάρχει τό Λύκειο, τό Γυμνάσιο, τό Δημοτικό, ἀκόμα καί τό Νηπιαγωγεῖο: ἐκεῖ πού μπαίνουν δηλαδή οἱ βάσεις τοῦ γνωστικοῦ οικοδομήματος· παρήλθαν ἐξάλλου οἱ καιροί ὅπου στό νηπιαγωγεῖο ἔλεγον παραμύθια καί τραγουδάκια γιά νά ἀπασχολήσουν λίγο τά νήπια μέχρι νά ῥθει ἡ ὥρα νά τά παραλάβουν οἱ γονεῖς τους. Πέφτει μεγάλο τό βάρος στίς πλάτες τῶν δασκάλων ὅποιας βαθμίδας κι ἂν εἶναι αὐτοί, γιατί ὁ σκοπός τους εἶναι νά μάθουν στά παιδιά γράμματα· οὔτε νά τά ἐξασκήσουν στήν παπαγαλία, οὔτε νά τά ἐξασκήσουν στόν ἀρπακολισμό, οὔτε νά τά ἐξασκήσουν στήν εὐκολία καί τό πασάλεμμα: λίγο ἀπό ἴδιον, λίγο ἀπό ἄλλο καί τίποτα εἰς βάθος. Κι ἂν ἡ συζήτηση καί ἡ ἀπαίτηση γυρνᾶ καί ξαναγυρνᾶ στό πανεπιστήμιο εἶναι γιατί ἐκεῖ παράγονται καί οἱ δάσκαλοι πού ἀργότερα θά πᾶνε στό Γυμνάσιο γιά νά διδάξουν, γιά παράδειγμα, ἑλληνική γλῶσσα στούς μαθητές.

Διάβαζα σέ ἐφημερίδες μεγάλης κυκλοφορίας ὅτι ὁ ἐκλιπών καθηγητής εἶχε καταγγεῖλει εἰσαγωγές «ἡμετέρων» σέ Πρόγραμμα Μεταπτυχιακῶν Σπουδῶν. Κι ἄρχιζε ἐκεῖ μιά ἐμβριθῆς περιγραφή, λαϊκιστικῶ τῷ τρόπῳ, ὅτι π.χ. εἶχαν πάρει στό μεταπτυχιακό ἕναν ἀπόφοιτο μέ χαμηλότερο βαθμό πτυχίου καί Lower ἀντί γιά κάποιον ἄλλον πού εἶχε πολύ καλύτερο βαθμό πτυχίου καί Proficiency. Ἡ λίστα μεγάλη μέ παρατυ-

πίες ἴδιου βεληνεκοῦς. Ἔτσι ὅμως, ὅπως παρουσιάζεται τό γεγονός, πάλι συσκοτίζεται τό τοπίο, γιατί, ἐάν ὑποθέσουμε ὅτι ἀπό ἴδιον καί πέρα ὅσοι ἀποφασίζουν ποιοί θά εἰσαχθοῦν στό μεταπτυχιακό καί ποιοί ὄχι συμμορφωθοῦν καί δράσουν μέ ἀπολύτως σωστά ἀξιολογικά κριτήρια, πάλι μένει αἰωρούμενο καί ἀναπάντητο τό ἐρώτημα τοῦ πῶς, γιά παράδειγμα, δημιουργήθηκε ἕνα ΠΜΣ πού λέγεται «Πολιτική ἀνάπτυξη καί πολιτική θεωρία», σέ τί εἰδικεύεται ὁ ἀπόφοιτος τοῦ τμήματος αὐτοῦ, σέ ποιές προϋπάρχουσες γνώσεις ἀκουμπάει αὐτή ἡ ἐξειδίκευση, πῶς εἶναι δομημένο τό πρόγραμμα σπουδῶν του, ποιά εἶναι δηλαδή τά μεθοδολογικά, ἐπιστημονικά κριτήρια βάσει τῶν ὁποίων δημιουργήθηκε. Γιατί, ἂν κρίνουμε ἀπό παρόμοια μεταπτυχιακά τμήματα, στό ὑποτιθέμενο μάθημα «Πολιτική Θεωρία» θά γίνεται ἴσως πάλι τό γνωστό πασάλεμμα: καμιά δεκαπενταριά θεωρητικοί σέ συντομευμένη ἐκδοχή ὥστε νά τελειώσει ἡ θεωρία στό ἕνα ἔξιμηνο καί μετά νά ἔρθει τό ἐπόμενο μάθημα πού θά πάρει ἕνα ἀπό τά γνωστά κέρματα τοῦ κατακερματισμοῦ γιά νά προσθέσει ἄλλο ἕνα λιθαράκι στήν ἀμάθεια τελικά. Μέχρι νά συμπληρωθοῦν 2 ἔτη καί νά δοθεῖ τό χαρτί.

Ἐκεῖ θά εἶχε νόημα, κατά τήν ἀποψή μου, νά ἐπικεντρωθεῖ ἡ συζήτηση ὅσον ἀφορᾶ τά προγράμματα προπτυχιακῶν καί μεταπτυχιακῶν σπουδῶν κι ὄχι ἂν ἕνας ὑποψήφιος εἶχε 8,17 βαθμό πτυχίου ἐνῶ ὁ συνυποψήφιος του 6,54 ἢ ἂν ὁ ἕνας εἶχε Lower καί ὁ ἄλλος Proficiency. Δέν μᾶς ἐνδιαφέρουν θεωρῶ οἱ, οὔτως ἢ ἄλλως, μικρές διαφορές ἐπιπέδου μεταξύ τῶν ὑποψηφίων μεταπτυχιακῶν φοιτητῶν ὁποιοῦδήποτε τμήματος· οὔτε ἕνας βαθμός πτυχίου ἀκόμα καί 9,5 διασφαλίζει ὅτι ὁ φοιτητής εἶναι ἄριστος μιά καί ξέρουμε πολύ καλά ὅτι ὀρισμένοι καθηγητές καί στή Μέση Ἐκπαίδευση καί στήν Ἀνώτατη μοιράζουν ἀπλόχερα τούς βαθμούς. Ὅμως, θά μᾶς ἐνδιέφερε νά ἀποδειχτεῖ ὅτι παραβιάζονται κανόνες δεοντολογίας ὅταν ἐπιλέγονται ἄτομα σέ ὁποιοῦδήποτε σχῆμα μέ σκοπό οἱ συμμετέχοντες στό πρόγραμμα αὐτό νά λειτουργήσουν, γιά παράδειγμα, μέ τόν τρόπο πού χρειάζονται οἱ ἐκάστοτε συσχετισμοί δυνάμεων. Νά ἐνεργήσουν δηλαδή μέ τρόπους πού παραδιάζουν ὄχι μόνον τή δεοντολογία ἀλλά καί τούς ἠθικούς κανόνες (καί ὄχι ἠθικολογικούς) οἱ ὁποῖοι ὑπάρχουν, ὅσο κι ἂν δέν τούς βλέπουν κάποιοι.

Ἄν ἀνοίξει, εὐκαιρίας δοθείσης, μιά σοβαρή κουβέντα γιά τό ἐπίπεδο τελικά τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου, ἄς μὴν ἐπαναλάβει τά γνωστά λαϊκιστικά σκανδαλογαχνικά τοῦ στυλ: ἀνακαλύφθηκε φυτεία χασίς στό Παν/μιο Ρεθύμνου ἢ καθηγητῆς τῆς Ἱατρικῆς εἶχε προσλάβει τήν ἀνηψιά του ἢ ὁ ἀδικοχαμένος καθηγητῆς πού παραπέμφθηκε γιάτί γίνονταν ἀδικίες στόν τρόπο ἐπιλογῆς μεταπτυχιακῶν φοιτητῶν. Ἔτσι χάνεται ἡ οὐσία. Ἐν τέλει, εἶναι ἀλήθεια αὐτά πού ἀκοῦμε, ὅσοι δέν εἴμαστε στό πανεπιστήμιο, ὅτι δημιουργοῦνται στημένα ἐκλεκτορικά(!), εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἀποπέμπονται ἀπ' τήν ἀκαδημαϊκή κοινότητα ἄτομα πού τα-

ράζουν τά βαλτωμένα ύδατα καταγγέλλοντας τά κακώς κείμενα, είναι αλήθεια ότι επιλέγονται φοιτητές πού μέ τή σειρά τους —ώς αντάλλαγμα— θά ύποστηρίξουν τή χ ή ψ πρυτανεία, είναι αλήθεια ότι χαμηλόβαθμοι καθηγητές εκδιάζονται νά ψηφίσουν άτομα πού «βολεύουν» τίς εκάστοτε συμμαχίες, είναι αλήθεια ότι διοικούσες επιτροπές πανεπιστημίων λειτουργούν άνεξέλεγκτα έχοντας πλήρως παρανοήσει τήν έννοια τής «ακαδημαϊκής ελευθερίας» καί τού θεσμού τής αυτόδιοίκησης τών ΑΕΙ,¹ είναι αλήθεια ότι κάποιοι καθηγητές χρησιμοποιούν τήν έξουσία πού έχουν άποφασίζοντας ποιούς θά κρατήσουν καί ποιούς θά διώξουν άναλόγως τών συμφερόντων —οικονομικών ή άλλων, ότι καί οι φοιτητές συναινοῦν σ' αυτό καί, τέλος πάντων, άν κάτι άπ' όλα αυτά είναι αλήθεια, τότε γιά ποιό πανεπιστήμιο συνεχίζουμε νά συζητάμε; Μήπως τελικά πρέπει νά επαναπροσδιοριστοῦν οι όροι τής συζήτησης ή όποία δέν θά πρέπει νά μένει κλεισμένη μόνο στόν στενό χώρο τής εκπαιδευτικής κοινότητας;

Φαντάζομαι, γιά έναν πανεπιστημιακό, τό νά παραπεμφθεί στό Πειθαρχικό Συμβούλιο μέ τό έρώτημα τής άπόλυσης είναι ό,τι χειρότερο μπορεῖ νά τού συμβεῖ. Άκόμα κι άν οι καταγγελίες τού άποθανόντος Στ. Άλεξανδρόπουλου δέν ευσταθοῦσαν καί οι επιλεγέντες φοιτητές καλώς έπελέγησαν, είναι αίτια αυτή νά τιμωρηθεῖ παραδειγματικά ένας καθηγητής ό όποιος έκανε μιá στοιχειοθετημένη καταγγελία; Καί ποιό τό μήνυμα γιά όποιον καταγγέλλει στοιχειοθετημένα άλλες σοβαρές παραβάσεις, παρατυπίες ή άλλο τί τό όποιο ύποσκάπτει τόν χαρακτήρα τής δημόσιας εκπαίδευσης; Η άπόλυση; Άν δέν καταγγελθεῖ ή παρατυπία ένιοτε καί παρανομία —έφόσον ύπάρχει— μέ ποιόν τρόπο θά διασφαλιστεῖ ή νομιμότητα; Έρωτήματα άναπάντητα μέχρι στιγμής, πάντως όχι ρητορικά.

Άν δέν συζητηθοῦν δημοσίως τά θέματα αυτά καί κυρίως άπό τήν Άριστερά, άν δέν έπιστρέψει τό θέμα στην κοινωνία, άν δέν επαναπροσδιοριστοῦν οι σκοποί τής εκπαίδευσης, άν δέν αλλάξει τό θεσμικό πλαίσιο τότε τό έλληνικό πανεπιστήμιο θά συνεχίσει νά πάσχει. Όρισμένοι λειτουργοί του θά συνεχίζουν νά αυθαιρετοῦν, όρισμένοι φοιτητές θά συνεχίζουν νά συναινοῦν άποσκοπώντας σέ άτομικά όφέλη καί πάει λέγοντας. Άν θέλουμε νά αλλάξουμε τό status quo πρέπει νά αλλάξουμε καί τόν θεσμό.

Τελειώνω, λέγοντας καί πάλι ότι σπανίως πιά βλέπουν τό φῶς τής δημοσιότητας κείμενα προβληματισμοῦ γιά τό πού όδεύει τό πανεπιστήμιο. Κείμενα πού θά συζητοῦν τό πρόβλημα άναζητώντας καί τίς λύσεις του. Ιδιαίτερα τά τελευταία χρόνια μοιάζει σάν νά φίμωσε τό στόμα τών άριστερών ή μέγγενη τού χειμαρρώδους έκσυγχρονιστικοῦ ΠΑΣΟΚ. Τά άντανakλαστικά μειώθηκαν, οι συζητήσεις λιγότεψαν, οι κριτική έκμηδενίστηκε. Ξεφυλλίζοντας όμως ένα τεῦχος τού πα-

λαιοῦ Δεκαπενθήμερου Πολίτη, τχ. 42, 24/5/1985, τότε πού ή λαίλαπα τού σοσιαλισμοῦ εἶχε άρχίσει νά βγάξει κλαδιά, είδα μιá μεγάλη συζήτηση μέ τίτλο «Πού πάει τό έλληνικό πανεπιστήμιο;». Όσο κι άν μοιάζει παράξενο μοῦ φάνηκε έξαιρετικά επίκαιρη ως πρὸς τούς προβληματισμούς πού θέτει. Συζητοῦν 4 καθηγητές: ό Σ. Καράγιωργας, ό Κ. Κριμπᾶς, ό Λ. Λουλούδης καί ό Φ. Άλυκαριδης. Δέν μπορῶ νά άντισταθῶ στή μεταφορά ελάχιστων άποσπασμάτων:

[...]

— Σ. Καράγιωργας: Άν ό επιστήμονας δέν έμβαθύνει στόν τομέα του είναι άδύνατο νά διδάξει [...]. Έμένα μ' ένδιαφέρει ή δεύτερη λειτουργία τού πανεπιστημίου, δηλαδή τό πανεπιστήμιο ως μηχανισμός εγγάραξης τής κυρίαρχης ιδεολογίας. Έδῶ, χάσαμε μιá ευκαιρία μετά τή δικτατορία όταν ενῶ τό κράτος ένδιαφέρονταν νά εκσυγχρονίσει τό πανεπιστήμιο γιά τά δικά του συμφέροντα, εμεῖς οι προσδευτικοί δάσκαλοι άποτύχαμε στή δημιουργία ομάδων εγγάραξης μιᾶς ἄς ποῦμε αντι-ιδεολογίας. Λειτουργήσαμε κορπορατίστικα καί σάν καριερίστες.

[...]

— Κ. Κριμπᾶς: [μιλώντας γιά τούς φοιτητές]. Πάντως κάθε φορά πού έπιχείρησα νά εισαγάγω διαδικασίες αὐτενέργειας καί κρίσης άπέτυχα. Δέν συνέη τό ίδιο στίς ΗΠΑ ή τή Γαλλία, όπου δίδαξα επίσης. Συνεπῶς μάλλον τό πρόβλημα βρίσκεται στην ποιότητα τής πρωτοβάθμιας καί δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης καί λιγότερο στή συμπεριφορά τών κομμάτων.

— Σ. Καράγιωργας: Μίλησα μόνο γιά τήν ευθύνη τών κομμάτων, σί' άλλα συμφωνῶ.

— Λ. Λουλούδης: [...] Η έλλειψη κριτικής τών δασκάλων τους, εἶσω κι άν κάποτε γινόταν μέ κριτήρια περισσότερο ιδεολογικά παρά επιστημονικά, σήμερα άπουσιάζει [...] άπ' τή μιá τό πανεπιστήμιο ως θεσμός άδυνατεῖ νά άπαντήσει στίς προσδοκίες αὐτῶν τών παιδιῶν [...] άπ' τήν

1. Η ακαδημαϊκή ελευθερία είναι συνταγματικά κατοχυρωμένη. Στο γνωστό άρθρο τού Άριστόβουλου Μάνεση μέ τίτλο «Η συνταγματική προστασία τής ακαδημαϊκής ελευθερίας», βλ. Ό Πολίτης, τχ. 6, Νοέμβρης 1976, αναφέρεται τό έξής: «[...] ό νόμος όφείλει νά οργανώνει τά ΑΕΙ μέ τρόπο πού νά διασφαλίζεται ή ακαδημαϊκή ελευθερία καί νά προάγεται ή επιστημονική έρευνα καί διδασκαλία», σελ. 17. Θα μπορούσε νά άναρωτηθεῖ κάποιος πῶς νοεῖται ή ελευθερία τών πανεπιστημιακῶν σήμερα, πού δέν είναι ή περίοδος μετά τή δικτατορία, μήπως δηλαδή διολίσθησε ή έννοια τής ελευθερίας πρὸς τήν άυδοσία καί αυθαιρεσία, όπως θά εἶχε επίσης ένδιαφέρον νά προβληματιστοῦμε στό πῶς νοεῖ τό κάθε πανεπιστήμιο —πού είναι πλήρως αυτόδιοικούμενο— τήν προαγωγή τής επιστημονικής έρευνας καί διδασκαλίας.

ἄλλη ἢ ἀριστερά ἀδυνατεῖ κι αὐτή μέ τή σειρά της νά ἀντιμετωπίσει τούς νέους προβληματισμούς [...]. Λεῖπει ἡ ἐπεξεργασία πού κατά τήν ὀρολογία τοῦ κ. Καράγιωργα θά ἐπέτρεπε τήν ἐγγάραξη μιᾶς ἀντι-ιδεολογίας μέσα στά πανεπιστήμια.

[...]

– Σ. Καράγιωργας: [...] Μ' αὐτό τό νόμο-πλαίσιο μπορεῖ νά γίνει ὁ ἐκσυγχρονισμός ἀν συμβοῦν δύο πράγματα. Τό πρῶτο εἶναι νά μπεῖ ἡ ἔρευνα στό πανεπιστήμιο. Νά πάψει τό ἐλληνικό πανεπιστήμιο νά εἶναι –ἐκτός ἐξαιρέσεων– μεταπράτης γνώσης πού δημιουργεῖται στά ἀντίστοιχα κέντρα τοῦ ἐξωτερικοῦ. Νά θεσπιστοῦν μεταπτυχιακά καί νά ἰδρυθοῦν ἐρευνητικά κέντρα μέσα στά πανεπιστήμια [...] [τό κράτος] νά θεσμοθετήσῃ 2.000-3.000 νέες θέσεις διδακτικοῦ προσωπικοῦ [...].

– Κ. Κριμπᾶς: Αὐτό εἶναι σωστό ἀλλά πρόσεξε ποιός θά κρίνει αὐτές τίς δυό-τρεῖς χιλιάδες...

– Σ. Καράγιωργας: Αὐτό εἶναι ἕνα πρόβλημα ἀλλά θά μπορούσε νά ἀντιμετωπιστεῖ μέ ἀλλαγές δραστηκές στή διαδικασία πού προβλέπει ὁ νόμος γιά τήν κρίση ὄλων.

1985. Πέρασαν 21 χρόνια ἀπό τότε. Ἄλλα ζητήματα λύθηκαν δημιουργώντας καινούργια, ἄλλα ὄχι. Τό ἐλληνικό πανεπιστήμιο ἐκσυγχρονίστηκε. Θεσπίστηκαν μεταπτυχιακά πού ἦταν ζητούμενο. Τί εἶδους μεταπτυχιακά ὅμως; Καί ἰδρύθηκαν ἐρευνητικά κέντρα μέσα στά πανεπιστήμια (παραρτήματα ἐταιρειῶν;). Ὡστόσο οἱ φοιτητές ἐξακολουθοῦν νά μὴν συμμετέχουν ἐνεργά στίς διαδικασίες πού τούς ἀφοροῦν, ὀρισμένοι καθηγητές δέν βλέπουν τή σχέση διδασκόντων καί διδασκομένων ὡς σχέση συνεργασίας ἀλλά ὡς σχέση ἐξουσίας² καί ἐξαιτίας τῶν κενῶν ἀκριβῶς αὐτοῦ τοῦ νόμου-πλαισίου, πού ἔχει μείνει ὁ ἴδιος, δημιουργήθηκε ἡ εὐκολία σέ «παρατυπίες» οἱ ὁποῖες μποροῦν νά στοιχίσουν τήν ἀξιοπρέπεια καί τήν ἐπιστημονική ὑπόσταση ἐνός ἐρευνητῆ. Τό βασικότερο: τό ἐλληνικό πανεπιστήμιο ἰδιαίτερα στίς ἀνθρωπιστικές ἐπιστήμες ἐξακολουθεῖ νά εἶναι μεταπράτης γνώσης· τίποτα δικό του δέν δημιουργεῖ. Ἡ συζήτηση εἶναι ἀναγκαῖο νά ἀνοίξει ξανά καί νά συμμετάσχουν ὄλοι γιατί τό αἶτημα πού ἔθετε ὁ Σάκης Καράγιωργας περὶ δημιουργίας «πυρήνων ἀντι-ιδεολογίας» ὡς κρίσιμου παράγοντα στή συγκρότηση τῶν πανεπιστημίων ἀκόμα δέν ἔχει εὐδοθεῖ παρά τίς καλές προθέσεις.

2. «Σχέση συνεργασίας καί ὄχι σχέση ἐξουσίας πρέπει νά εἶναι λοιπόν ἡ σχέση διδασκόντων καί διδασκομένων. Οἱ «παραδοσιακές» βασικά ἱεραρχικές σχέσεις [...] διευκολύνουν τήν ἀλλοτρίωση [...] νοθεύουν ἐπίσης τήν ἀκαδημαϊκή ἐλευθερία», Ἀρ. Μάνσης, ὅ.π., σελ. 27.

Θ. Αραμπατζῆς – Κ. Γαβρόγλου (επιμ.)

Ο ΑΪΝΣΤΑΪΝ ΚΑΙ Η ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ἡ δημιουργία καί ἡ ἐδραίωση τῆς Εἰδικῆς Θεωρίας τῆς Σχετικότητας ἔχουν αποτελέσει ἀντικείμενο συστηματικῆς ἱστορικῆς ἔρευνας. Οἱ ἱστορικοί τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἔχουν διερευνήσει, μεταξύ ἄλλων, τὰ ἀκόλουθα ἐρωτήματα: Ποια ἦταν τὰ προβλήματα πού ἀπασχολοῦσαν τούς φυσικούς τοῦ τέλους τοῦ 19ου καί τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα; Πῶς συνέβαλαν ἄλλοι φυσικοὶ στή δημιουργία τῆς Εἰδικῆς Θεωρίας τῆς Σχετικότητας; Ποια ἦταν ἡ προβληματική τοῦ Αἰνστάιν πού τον ὀδήγησε στήν διατύπωση τῆς θεωρίας; Ποιες φιλοσοφικές, πολιτισμικές καί τεχνολογικές ἐπιρροές μπορεῖ νά διακρίνει κανεῖς στή σκέψη τοῦ Αἰνστάιν; Τί ἀντιδράσεις συνάντησε ἡ Εἰδική Θεωρία τῆς Σχετικότητας καί πῶς καθιερώθηκε στήν κοινότητα τῶν φυσικῶν; Ποιες ἦταν οἱ ἰδιαιτερότητες τῆς πρόσληψης τῆς θεωρίας σέ διαφορετικὲς χώρες; Αὐτά εἶναι καί τὰ ἐρωτήματα στα ὁποῖα ἐπιχειρεῖ νά ἀπαντήσει ἡ παρούσα συλλογή, πού ξεκινά με ἕνα κείμενο τῶν ἐπιμελητῶν σχετικά με τήν ἱστορική καί ἱστοριογραφική προβληματική γύρω ἀπὸ τήν Εἰδική Θεωρία τῆς Σχετικότητας, συνεχίζει με τὸ αὐτοβιογραφικὸ κείμενο τοῦ ἴδιου τοῦ Αἰνστάιν, καί συμπεριλαμβάνει τὰ κλασικά πλέον ἀρθρα τῶν ἱστορικῶν τῶν ἐπιστημῶν Gerald Holton, Stanley Goldberg καί Peter Galison.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΕΡΕΥΝΑΣ

ΜΑΝΗΣ 5, 106 81, ΑΘΗΝΑ. ΤΗΛ. 210 3818372, FAX. 210 3301583

e-mail: pek@physics.uoc.gr • www.cup.gr

ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΜΙΑΣ ΧΡΗΣΗΣ:

«Έργαζόμενοι μιᾶς χρήσης» ἢ/καί «Μετανάστευση μιᾶς χρήσης»;

τοῦ Κωνσταντίνου Παπαντωνίου*

Μέ αυτά τὰ συνθήματα («Έργαζόμενοι μιᾶς χρήσης» - «*Salariés jetables*», «Μετανάστευση μιᾶς χρήσης» - «*Immigration Jetable*») συνοψίζουν τὰ κοινωνικά κινήματα τούς στόχους τῆς γαλλικῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς ἀποδεικνύοντας τὴν ἐπικαιρότητα τοῦ συνθήματος τῶν δεκαετιῶν '60-'70 («Έργαζόμενοι): Γάλλοι-Μετανάστες=Ἀλληλεγγύη» [(*Travailleurs): Français-Immigrés=Solidarité*]). Τό τελευταῖο αὐτό σύνθημα ἦταν ἕνας ἀπό τούς ἀπόηχους τῶν διεκδικήσεων καί τῶν κεκτημένων τῶν κινήματων τῶν δεκαετιῶν 1950-70, τοῦ γενικοῦ ἀναβρασμοῦ μετά τόν «Μάη τοῦ '68» καί ἡ ἀρχή ἐνός μακρόχρονο ἀγῶνα τῶν μεταναστῶν.¹ Ἀπό ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ πολλά πραγματά ἀλλάξαν.² Μερικὲς ὀργανώσεις, ὅμως, συνεχίζουν νά προσπαθοῦν νά ἀποδείξουν ὅτι οἱ πολιτικὲς πού ἔχουν ὡς στόχο τόν κατακερματισμό τοῦ νομικοῦ καθεστώτος τῶν μεταναστῶν, τὴ μείωση τῶν εργατικῶν καί κοινωνικῶν δικαιωμάτων τους καί τὴν καταστολὴ τους ἀποτελοῦν ἐργαστήριο γιὰ τὴ διαμόρφωση καί τὴν ἐφαρμογὴ πολιτικῶν μέ τούς ἴδιους στόχους πού θά ἀφοροῦν, ὅμως, τό σύνολο τοῦ πληθυσμοῦ μιᾶς χώρας.

Αὐτὴ τὴ φορά, δέν χρειάστηκε καμιά τέτοιου εἶδους ἀνάλυση. Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἐφαρμόζει πολιτικὲς ἀπέναντι σέ Γάλλους καί ξένους πού ἔχουν τούς ἴδιους στόχους, δηλαδή νά μετατρέψουν τούς ἐργαζόμενους σέ προϊόντα μιᾶς χρήσης.

* Μέλος τῆς νομικῆς Ὀργάνωσης Ἐνημέρωσης καί Ὑποστήριξης τῶν Μεταναστῶν, στό Παρίσι (Groupe d'Information et de Soutien aux Immigrés).

Έργαζόμενοι μιᾶς χρήσης εἶπατε;

Στόν τομέα τῆς ἐργασίας, ἡ νέα δεξιὰ κυβέρνησις μετὰ τὴν πρωθυπουργό τόν Ντέ Βιλπέν, μετὰ τὴν οἰκτρὴ ἦττα τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 2005 στό δημοψήφισμα γιὰ τὸ Εὐρωσύνταγμα, ἀνακάλυψε ὅτι ἡ ἀνεργία ἔφτασε τὸ 10% καί ὅτι σέ δύο χρόνια θά λάβουν χώρα οἱ προεδρικές καί βουλευτικὲς ἐκλογές. Γιὰ αὐτούς τούς λόγους, ἡ νέα αὐτὴ κυβέρνησις ἐπεξεργάστηκε μεσοῦντος τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 2005 καί δημοῦργησε μέ Πράξη τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, κατόπιν γενικῆς ἐξουσιοδότησης τῆς Βουλῆς (ἄρθρο 38 τοῦ Συντάγματος), στίς 03/08/2005 μία νέα μορφή-(τύπο) ἐργασιακῶν σχέσεων. Μία καινούργια σύμβαση ἐργασίας, τὴ «Σύμβαση Καινούργιας Πρόσληψης» («*Contrat Nouvelle Embauche*», CNE), πού ἀφορᾷ τίς ἐπιχειρήσεις κάτω τῶν 20 ἐργαζομένων, μέ τὴ δικαιολογία ὅτι αὐτές οἱ ἐπιχειρήσεις δέν δημιουργοῦν νέες θέσεις ἐργασίας λόγω

1. Σχετικὰ μέ τούς ἀγῶνες τῶν μεταναστῶν τὴν περίοδο 1968-1980, δεῖτε: Michelle Zancarini-Fournel (Professeur d'histoire contemporaine IUFM de Lyon), «La question immigrée après 68», in *Plein Droit* «Immigration: trente ans de combat par le droit», n° 53-54, mars 2002: www.gisti.org/doc/plein-droit/53-54/question.html.

2. α) «1972-2002 Les grandes étapes...», in *Plein Droit* «immigration: trente ans de combat par le droit», n° 53-54, mars 2002: www.gisti.org/doc/plein-droit/53-54/etapes.html.

β) Γιὰ μιὰ κινήματικὴ καί γενικὴ βιβλιογραφία, δεῖτε στήν ιστοσελίδα τοῦ Gisti (www.gisti.org): www.gisti.org/doc/presse/2001/math/biblio.html.

γ) Γιὰ μιὰ πύο πανεπιστημιακὴ καί γενικὴ βιβλιογραφία, δεῖτε στήν ιστοσελίδα τοῦ δικτύου Travaux, Études et Recherches sur les Réfugiés et l'Asile (<http://terra.rezo.net>): http://terra.rezo.net/rubrique.php3?id_rubrique=9.

τῆς ἀκαμψίας τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου καί, κυρίως, τῶν ἐγγυήσεων πού υπάρχουν γιά τήν προστασία τῶν ἐργαζομένων σέ περίπτωση ἀπόλυσης.³

Λίγο μετά τά «γεγονότα» στά προάστια τοῦ Παρισίου καί ἄλλων μεγάλων γαλλικῶν πόλεων τόν Νοέμβριο τοῦ 2005, ἡ κυβέρνηση ἀνακάλυψε ὅτι ἡ ἀνεργία τῶν νέων κυμαίνεται περίπου στό διπλάσιο τοῦ μέσου ὄρου, δηλαδή στό 20%. Ὡς λύση στό πρόβλημα τῶν νέων νά βροῦν μία πρώτη ἐργασία, ἡ κυβέρνηση εἰσήγαγε μία τροπολογία στό νομοσχέδιο, πού ἔχει τόν εἰρωνικό τίτλο «Ἴσότητα εὐκαιριῶν».⁴ Τό νομοσχέδιο αὐτό ψηφίστηκε ἀπό τή Γερουσία τήν 01/03/06 σύμφωνα μέ τό ἄρθρο 40-3 τοῦ Συντάγματος. Δηλαδή ἡ γαλλική κυβέρνηση ζήτησε ψῆφο ἐμπιστοσύνης ἀπό τοὺς γερουσιαστές, μέ στόχο νά περιορίσει τίς κριτικές καί τίς ἐπιφυλάξεις πού ἐξέφραζαν ἀκόμα καί οἱ γερουσιαστές τῆς δεξιᾶς καί νά συντομεύσει τή διαδικασία ψηφοφορίας ἀπό τά δύο νομοθετικά σώματα, πρὶν τά πανεπιστήμια καί τά συνδικάτα προλάβουν νά ὀργανώσουν τήν πορεία πού εἶχε προγραμματιστεῖ γιά τίς 07/03/06. Ἡ νέα αὐτή σύμβαση ὀνομάζεται «Σύμβαση Πρώτης Πρόσληψης» («Contrat Première Embauche», CPE) καί ἀπευθύνεται στοὺς νέους κάτω τῶν 26 ἐτῶν καί τίς ἐπιχειρήσεις ἄνω τῶν 20 ἐργαζομένων.

Οἱ δύο αὐτές συμβάσεις ἐργασίας ἔχουν ἓνα πολύ σημαντικό κοινό χαρακτηριστικό: ἂν καί πρόκειται γιά συμβάσεις ἀορίστου χρόνου, ἡ περίοδος κατά τήν ὁποία ὁ ἐργοδότης μπορεῖ νά ἀπολύσει τόν ἐργαζόμενο χωρίς αἰτιολογία, ἐκτείνεται σέ δύο χρόνια, ἐνῶ ἡ περίοδος τοῦ κοινοῦ δικαίου εἶναι ἓνας ἢ δύο μῆνες (καί maximum 6 μῆνες σέ ὀρισμένες περιπτώσεις). Αὐτή ἡ περίοδος ἐπιτρέπει, θεωρητικά, στίς μικρές ἐπιχειρήσεις, μέ τή «Σύμβαση Καινούργιας Πρόσληψης» νά σταθεροποιήσουν τίς θέσεις ἐργασίας πού δημιουργοῦν, χωρίς τόν φόβο ὅτι θά πρέπει νά πληρώσουν τίς ἀποζημιώσεις γιά τίς ἀπολύσεις. Γιά τοὺς νέους, ἡ «Σύμβαση Πρώτης Πρόσληψης» στοχεύει νά προτρέψει τίς ἐπιχειρήσεις νά προσλάβουν νέους πού θά μποροῦν νά ἀπολύσουν χωρίς αἰτιολογία γιά δύο χρόνια, ἔως ὅτου πειστοῦν ὅτι ὁ νέος προσαρμόστηκε πλήρως στίς συνθήκες ἐργασίας καί τίς ἀπαιτήσεις τοῦ ἐργοδότη. Ἐπιπροσθέτως, ὁ νόμος ἐπιτρέπει στόν ἴδιο ἐργοδότη νά ξαναπρολάβει τόν ἴδιο νέο τρεῖς μῆνες μετά τήν ἀπόλυση.

Σύμφωνα μέ τό κοινό δίκαιο ὁ ἐργαζόμενος μπορεῖ νά ἀπολυθεῖ γιά δύο βασικούς λόγους: γιά λάθος του ἢ ἂν ἡ οικονομική κατάσταση τῆς ἐπιχείρησης τό ἐπιβάλλει. Οἱ λόγοι αὐτοί σημειώνονται στήν ἐπιστολή ἀπόλυσης πού ὁ ἐργαζόμενος μπορεῖ νά ἀμφισβητήσει ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων τά ὁποῖα μοιράζουν τό βάρος τῆς ἀπόδειξης ἀνάμεσα στοὺς δύο διάδικους. Στίς περιπτώσεις τῶν καινούργιων συμβάσεων, ἡ αἰτιολογία τῆς ἀπόλυσης δέν θά γίνεται γνωστή. Ὁ ἐργαζόμενος, θά ὀφείλει νά ἀνακαλύψει ἀπό μόνος του τήν αἰτιολογία καί νά προσκομίσει τήν ἀπόδειξη ἢ τήν ἀρχή τῆς

ἀπόδειξης ὅτι ἡ ἀπόλυσή του δέν στηρίζεται σέ λάθος του ἢ στήν οικονομική κατάσταση τῆς ἐπιχείρησης. Σέ αὐτές τίς περιπτώσεις, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος αὐξήσης τῶν προσφυγῶν στό δικαστήριο καί ἡ βεβαιότητα ὅτι ὁ ἐργαζόμενος τῶν νέων συμβάσεων θά βρῆται σέ μειονεκτικότερη θέση ἀπό αὐτή τοῦ κοινοῦ δικαίου.⁵ Μέ τήν εὐκαιρία τῶν προσφυγῶν, τά δικαστήρια θά ὀδηγηθοῦν, ἐπίσης, νά ἐξετάσουν τή συμβατότητα τῆς περιόδου τῶν δύο χρόνων μέ τή Σύμβαση νούμερο 158 τῆς Διεθνούς Ὀργάνωσης Ἐργασίας (ILO).

Φυσικά, στήν περίπτωση ἀπόλυσης, ὁ ἐργοδότης δέν πληρώνει παρά μόνο μία ἐλάχιστη ἀποζημίωση καί ὁ πρῶν ἐργαζόμενος θά λάβει ἓνα πάγιο ἐπίδομα γιά δύο μῆνες ἀπό τό κράτος, ἂν δούλεψε τουλάχιστον τέσσερις μῆνες, καί ἂν δέν πληροῖ τοὺς ὅρους γιά νά λάβει ἐπίδομα ἐργασίας ἀναλογικό μέ τόν μισθό του καί τήν περίοδο ἐργασίας ἀπό τό ἐθνικό σύστημα ἀσφάλισης τῶν ἀνέργων. Καταλήγουμε, συνεπῶς, σέ μία ἐλαστικοποίηση τῶν ἐργασιακῶν σχέσεων, πού δέν συνοδεύεται, ὅμως, ἀπό καμία συμπληρωματική προστασία τοῦ ἐργαζόμενου μετά τήν ἀπόλυση, ὅπως σέ μερικά βορειοευρωπαϊκά καί, κυρίως, σκανδιναβικά κράτη, ἀπό τά ὁποῖα ἦρθε ἡ ἰδέα αὐτή.

Πολλές ὀργανώσεις, συνδικάτα καί φοιτητικά κινήματα δέν ἔχασαν βεβαίως τήν εὐκαιρία νά καταγγείλουν αὐτή τήν πολιτική ὡς ἀπορρύθμιση τῶν ἐργασιακῶν σχέσεων, ἀκύρωση τῶν συνδικαλιστικῶν δικαιωμάτων ὑπό τόν φόβο μιᾶς πιθανῆς ἀπόλυσης καί, τέλος, μίλησαν γιά συμβάσεις «καλάθια ἀχρήστων» ἀφοῦ ὁ ἐργαζόμενος ἀντιμετωπίζεται μόνο ὡς δύναμη ἐργασίας τήν ὁποία μποροῦμε νά πετάξουμε καί ὄχι ὡς ὑποκείμενο μέ ἐργασιακά καί κοινωνικά δικαιώματα. Ἡ παγκοσμίως γνωστή νίκη τοῦ κινήματος τῶν φοιτητῶν κατά τῆς Σύμβασης Πρώτης Πρόσληψης καί ὁ ἐξευτελισμός τοῦ Ντέ Βιλπέν, πού ἀρνεῖται ἔως καί σήμερα νά παραδεχτεῖ τήν ἧττα του, ὀδήγησαν τόν τελευταῖο νά ἐγκαταλείψει τό σχέδιο του καί νά προτείνει τήν ἀνοίξη τοῦ 2006 μία «Μοναδική Σύμβαση» ἐργασίας πού θά στηριζόταν στήν ἐμπειρία τῶν δύο προηγούμενων συμβάσεων, θά εἶχε παρόμοια χαρακτηριστικά, ἀλλά θά ἀφοροῦσε ὅλους τοὺς ἐργαζόμενους ἀνεξαρτήτως τοῦ μεγέθους τῆς ἐπιχείρησης. Ἡ νίκη, λοιπόν, ἦταν διπλή, παρόλο πού μπορεῖ νά ὑποστηρι-

3. Ordonnance n° 2005-893 du 2 aout 2005 relative au contrat de travail nouvelles embauches. Μποροῦμε νά συμβουλευτοῦμε ὅλη τή γαλλική νομοθεσία στήν ἰστοσελίδα τῆς κυβέρνησης: www.legifrance.gouv.fr.

4. Loi n° 2006-396 du 31 mars 2006 pour l'égalité des chances.

5. Γιά μία πολύ ἐνδιαφέρουσα ἀνάλυση τῶν δύο συμβάσεων δεῖτε τό ἄρθρο τῶν Tiennot Grumbach, Pierre Lanquetin, Pierre Lyon-Caen, Claude Michel, Christine Zbinden, «Employeurs, salariés, vous avez été trompés», *Le Monde*, 11 Φεβρουαρίου 2006.

χθεϊ ότι ό επίσης νεοφιλελεύθερος Σαρκοζί έπωφελήθηκε από τήν ήττα του Ντέ Βιλπέν.

Μετανάστες μιās χρήσης είπατε;

Παράλληλα, ή γαλλική κυβέρνηση ανήγγειλε τόν Δεκέμβριο του 2005 μιá δευτέρη μεταρρύθμιση του νόμου περί άλλοδαπών. Σέ παρα-λογική συνέχεια τής προεκλογικής έκστρατείας του 2002, πού στηρίχθηκε στα έπιχειρήματα τής ανασφάλειας λόγω τής μετανάστευσης και τή νίκη του Σιράκ επί του Λέ Πέν με 82% ποσοστό, ό Ύπουργος Έσωτερικών Σαρκοζί, μετά από μιá άκαρπη αντίσταση όχτώ μηνών των συλλογικοτήτων των «χωρίς χαρτιά» («sans-papiers») και των ΜΚΟ, πέρασε τόν Νοέμβριο του 2003 καινούργιο νόμο περί άλλοδαπών και προσφύγων.⁶

Ό αγώνας κατά τής παράνομης μετανάστευσης και ή στενή παρακολούθηση των νόμιμων μεταναστών άποτελούν τά κύρια χαρακτηριστικά αυτού του νόμου. Μερικά από τά μέτρα ήταν: ή αύξηση των απαραίτητων έγγραφων για τή νόμιμη είσοδο στή χώρα, ό περιορισμός των περιπτώσεων έκδοσης άδειας παραμονής, ή περιπλοκή τής διαδικασίας οικογενειακής συνένωσης, ή αύξηση των μέσων για τήν απέλαση των μεταναστών, ό περιορισμός τής δυνατότητας άπόκτησης τής γαλλικής ύπηκοότητας κτλ. Τήν ίδια ακριβώς περίοδο, ψηφίστηκε και ό νόμος σχετικά με τούς αίτουντες άσυλο ό όποιος «δαιδαλοποίησε» τή διαδικασία πολιτικού άσύλου πού άποτελούσε, σύμφωνα με τήν κυβέρνηση, μιá από τίσ λίγες άνοιχτές πόρτες για τήν είσοδο των μεταναστών.⁷ Σήμερα στή Γαλλία, ό πρόσφυγας έχει νά αντιμετώπισει όχι μόνο τίσ δυσκολίες πού μπορεί νά έχει ένας ξένος άπέναντι σέ μιá καφκική γραφειοκρατία αλλά και τό καχύποπτο βλέμμα των ύπηρεσιών και των δημόσιων ύπαλλήλων πού τόν αντιμετωπίζουν ως έναν άπατεώνα άφου ένστερνίστηκαν και αυτοί, ή τουλάχιστον επηρεάστηκαν από τό γενικότερο κλίμα και τήν εικόνα πού δημιούργησαν ή κυβέρνηση και τά ΜΜΕ και δημιουργεί άκόμα και σήμερα ή Ευρωπαϊκή Ένωση στα θέματα άσύλου.⁸

Άφου οι δύο αυτοί νόμοι πέρασαν, ό Σαρκοζί ως ύπουργός έσωτερικών ή/και ως πρόεδρος του δεξιού συνασπισμού άρχισε νά υπερασπίζεται τήν άποψη του για τή μετανάστευση ως τό κύριο μέσο για νά διαφοροποιηθεί από τούς «σιρακικούς» έν δυνάμει ύποψήφιους για τήν προεδρία τής δημοκρατίας. Η άποψη του συνοψίζεται στήν καταστολή και τή δημιουργία ποσοτώσεων για τήν είσοδο στή Γαλλία των «χρήσιμων» μεταναστών. Οι «σιρακικοί» εκφράζονται μέσα από τό πρόσωπο του Ντέ Βιλπέν, ό όποιος υπερασπίζεται τήν άυστηρότητα άπέναντι στήν παράνομη μετανάστευση και τή ρεπουμπλικανική έννοια τής ιούτητας πού άρνείται τά ποσοστά, αλλά άποδέχεται τήν ιδέα ότι μπορούμε και πρέπει νά επιλέγουμε τούς μετανάστες. Τό μόνο πράγμα πού επέτρεψε αυτή ή έσωκομ-

ματική διαμάχη, με τή βοήθεια των ΜΜΕ, ήταν νά ξεχωρίσουν οι «σιρακικοί» από τούς «σαρκοζικούς» και νά βρεθεί ένας κοινός τόπος για τήν κοινή γνώμη, στήν ιδέα ότι ή μόνη δυνατή μεταναστευτική πολιτική είναι αυτή τής καταπολέμησης τής «παράνομης» μετανάστευσης και ή προαγωγή τής «χρήσιμης» μετανάστευσης. Και οι δύο προτείνουν, λοιπόν, τήν ίδια πολιτική αλλά με άλλα λόγια. Η πολιτική αυτή παίρνει σάρκα και όστά με τό νέο νομοσχέδιο πού προτείνει συνολικά ή κυβέρνηση μέσα σέ ένα ύποτιθέμενο κλίμα έσωκομματικής συνοχής, ένα χρόνο πριν τίσ προεδρικές και βουλευτικές εκλογές του 2007.

Τό πολιτικό σύνθημα τής κυβέρνησης πού συνοψίζει τούς στόχους της είναι: «non à l'immigration subie, oui à l'immigration choisie» («όχι στήν ύφιστάμενη μετανάστευση, ναι στήν επιλεγόμενη μετανάστευση»). Ένα σύνθημα πού βρίσκει άπήχηση στήν κοινή γνώμη, άφου, ως γνωστόν, οι ύπεύθυνοι για όλα τά κακά τής κοινωνίας είναι οι μετανάστες. Άπέναντι σέ αυτή τήν επίθεση, δημιουργήθηκε τόν Δεκέμβριο του 2005 μιá όργάνωση-όμπρέλα κατά του νομοσχεδίου, πού όνομάστηκε «Ένωμένοι Κατά τής Μετανάστευσης μιās Χρήσης» («Uni-e-s contre une Immigration Jetable»). Δύο συνθήματα τά όποια μπορούμε νά καταλάβουμε μόνο μέσα από τήν άνάλυση των ρυθμίσεων του νομοσχεδίου.⁹

Η δυνατότητα νομιμοποίησης των μεταναστών μετά από μιá δεκάχρονη «παράνομη» παρουσία στο γαλλι-

6. Μιá έκτενης και κριτική άνάλυση του νόμου στήν ιστοσελίδα τής Όργάνωσης Gisti: <http://www.gisti.org/doc/publications/2003/punir/index.html>.

7. Πολλές χρήσιμες πληροφορίες και αναλύσεις για τή μεταρρύθμιση τής διαδικασίας άσύλου, δείτε: <http://www.gisti.org/dossiers/reformes/2003-asile/index.html> και τήν ιστοσελίδα τής ΜΚΟ Coordination Française pour le Droit d'Asile: <http://cfda.rezo.net/index-loi.html>.

8. Για τόν ρόλο τής επικρατούσας άντίληψης και τής κοινής γνώμης πάνω στον τρόπο λήψης των άποφάσεων των δικαστικών, δείτε:

α) Jean-Michel Belorgey, μέλος του Συμβουλίου Έπικρατείας και πρόεδρος τμήματος τής Έπιτροπής για τίσ Προσφυγές των Προσφύγων (Commission des Recours des Réfugiés) «L'asile et l'intime conviction du juge», in *Plein Droit* «Acharnements Legislatifs», n° 59-60, mars 2004, p. 50.

β) Jerome Valluy [Maître de conférence en science politique à l'Université Panthéon-Sorbonne - Paris 1, Άντιπρόσωπος τής Ύπατης Άρμοστείας για τούς Πρόσφυγες ως βοηθός δικαστή στήν Έπιτροπή για τίσ Προσφυγές των Προσφύγων και μέλος του δικτύου *Travaux, Etudes et Recherches sur les Réfugiés et l'Asile* (<http://terra.rezo.net>)], «La fiction juridique de l'asile», in *Plein droit* «Petits arrangements avec le droit», n° 63, decembre 2004: <http://www.gisti.org/doc/plein-droit/63/fiction.html>.

9. α) Για τήν εξέλιξη του νομοσχεδίου, τίσ κριτικές και νομικές αναλύσεις του, τή σχετική άρθρογραφία και τίσ κινητοποιήσεις, δείτε: www.contreimmigrationjetable.org.

κό ἔδαφος καταργεῖται. Ἡ ρύθμιση πού ἐπέτρεπε τή νομιμοποίηση χάριε στήν ἔνταξή τους στή γαλλική κοινωνία καί τῆς δημιουργίας μιᾶς κοινωνικῆς, ἐπαγγελματικῆς καί συναισθηματικῆς ζωῆς (ἀλλά καί πού παράλληλα τούς καταδίκασε σέ δέκα χρόνια χωρίς κανένα νομικό καθεστῶς ἢ προστασία), πολύ ἀπλά καταργεῖται. Ἐπίσης, οἱ ὅροι πρόσβασης στήν ἄδεια παραμονῆς [ἀπόρροια τοῦ ἀρθροῦ 8 τῆς Εὐρωπαϊκῆς Σύμβασης τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΣΔΑ)], γιά προσωπικούς καί οἰκογενειακούς δεσμούς μέ τή Γαλλία πολλαπλασιάζονται δραστικά καί δίνουν μιά μεγαλύτερου εὗρους διακριτική εὐχέρεια στόν κρατικό μηχανισμό.

Ὁ μετανάστης χωρίς χαρτιά πού παντρευόταν μέ γάλλο ὑπήκοο ἀποκτοῦσε ἄδεια παραμονῆς ἑνός χρόνου πού μετατρέποταν, σχεδόν αὐτόματα, σέ δεκαετοῦς διάρκειας ἄδεια μετά ἀπό ἕναν χρόνο γάμου. Ἄν τό νομοσχέδιο περάσει, θά πρέπει νά ἐπιστρέψει στή χώρα του καί νά ζητήσει βίζα μακρῆς διάρκειας. Θεωρητικά, αὐτή ἡ μεταρρύθμιση δέν δημιουργεῖ προβλήματα, ὑπό τόν ὅρο βέβαια ὅτι οἱ προξενικές ἀρχές θά μειώσουν τήν προθεσμία παράδοσης τῆς βίζας, εἰδάλλως θά ὑπάρξουν προβλήματα μέ τό ἀρθρο 8 τῆς ΕΣΔΑ. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, σύμφωνα μέ ὅσα ἰσχύουν τώρα, ὁ

«νόμιμος» μετανάστης πού παντρεύεται μέ γάλλο ὑπήκοο ἔχει ἄμεσο δικαίωμα σέ ἄδεια παραμονῆς διάρκειας δέκα χρόνων. Σύμφωνα μέ τό νομοσχέδιο, ὁ μετανάστης θά πρέπει νά περιμένει τρία χρόνια γιά νά μπορέσει νά πάρει αὐτή τήν κάρτα διαμονῆς (δέκα χρόνων), καί νά ἀποδεικνύει τή «ρεπουμπλικάνικη ἔνταξή» του στήν κοινωνία. Ἡ ἔνταξή του ἀποδεικνύεται μέσα ἀπό τή γνώση τῆς γαλλικῆς γλώσσας καί τῶν ἀρχῶν τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας, ἀλλά ὑπῆρξε καί ἀπόρριψη ἄδειας παραμονῆς μέ τήν αἰτιολογία ὅτι ἡ μετανάστρια, σύζυγος Γάλλου, φοροῦσε φουλάρι πού κάλυπτε τά μαλλιά, τά αὐτιά καί τόν λαμό της...!

Αὐτή ἡ κάρτα διαμονῆς δεκαετοῦς διάρκειας ἦταν τό ἀποτέλεσμα τῆς Πορείας γιά τήν Ἰσότητα καί Κα-

6) Γιά μιά πύο ἱστορική καί ἀκαδημαϊκή προσέγγιση τῆς «χρηστικότητας» (utilitarisme) τῶν μεταναστευτικῶν πολιτικῶν καί τοῦ νομοσχεδίου, δεῖτε: Conférence de Danièle Lochak du 14 mars 2006 «Immigration subie, immigration choisie: vers de nouvelles hiérarchies» dans le cadre des séminaires sur les politiques antidiscriminatoires animé par Daniel Borrillo (CERSA-CREDOF <http://credof.u-paris10.fr>): http://credof.u-paris10.fr/article.php3?id_article=79.

τά του Ρατσισμού του 1983 και θεωρούνταν ως μία απαραίτητη νομική ασφάλεια για την ένταξη του μετανάστη στη γαλλική κοινωνία.¹⁰ Μέ το νομοσχέδιο η ένταξη μετατρέπεται σε όρο για την απόκτηση κάρτας διαμονής και μετατρέπεται, έτσι, τή φύση της ένταξης και της κάρτας.

Ο συγκεκριμένος όρος της ένταξης εμφανίζεται και στις αιτήσεις οικογενειακής συνένωσης. Ο αίτών οφείλει να αποδείξει τή γνώση της γαλλικής γλώσσας και των αρχών που διέπουν τή Γαλλία, αλλά και να αποδείξει ότι τά σέβεται και πρακτικά. Πολλές αμφιβολίες υπάρχουν σχετικά με τó ποιός και με ποιά μέσα θά διακριθώνει τήν ύπαρξη ή όχι αυτού του όρου. Ο δήμαρχος, ό οποίος καλείται ήδη από τήν πρώτη μεταρρύθμιση να παίξει έναν ρόλο όλο και μεγαλύτερο στή διαδικασία οικογενειακής συνένωσης και ό οποίος δέχεται τίσ πιέσεις των γάλλων ψηφοφόρων του ή η γαλλική υπηρεσία πληροφοριών και σύμφωνα με ποιά κριτήρια; Επιπλέον, ό μετανάστης θά πρέπει να περιμένει έναμμι χρόνο, και όχι έναν, όπως ισχύει τώρα, για να καταθέσει τó αίτημα. Τέλος, θά πρέπει να σημειώσουμε ότι τó πρώτο νομοσχέδιο που προτάθηκε παρότρυνε τούς νομάρχες να ελέγξουν αν ή οικία του αιτούντος επιτρέπει τή μελλοντική ένταξη της οικογένειας σε σχέση με τó έμβαδόν, τίσ ανέσεις και σε ποιά περιοχή βρίσκεται τó σπίτι (προάστιο ή κέντρο). Αυτή ή ρύθμιση, δίνοντας τεράστια ευχέρεια στή διοίκηση για να κρίνει τó αν τó διαμέρισμα πληροί τούς παραπάνω όρους, ήταν τó αποτέλεσμα της εξομοίωσης από μέρους της κυβέρνησης της μετανάστευσης με τήν «άνασφάλεια» και τή βία. Αυτό τó έπιχειρημα χρησιμοποιήθηκε πάρα πολύ κατά τή διάρκεια των «γεγονότων» του Νοεμβρίου 2005. Στήν πραγματικότητα, όμως, τó ποσοστό των συλληφθέντων του Νοεμβρίου 2005 που δέν είχαν τή γαλλική ύπηκοότητα ήταν κάτω από 10%. Ακόμα και σήμερα όμως, δέν γνωρίζουμε ποιοί από αυτούς καταδικάστηκαν από τά δικαστήρια και ποιοί όχι. Ούτε γνωρίζουμε ποιοί δέν είχαν τή γαλλική ύπηκοότητα γιατί δέν θέλησαν να τήν πάρουν και ποιούς από τούς καταδικασθέντες ή γαλλική κυβέρνηση δέν μπορεί να απελάσει χωρίς να παραδιάσει τó άρθρο 8 της ΕΣΔΑ (που προστατεύει τήν οικογενειακή ζωή). Τó ποσοστό αυτό, λοιπόν, είναι μικρότερο από τó 10%.

Συνεπώς, μπορεί κάποιος εύκολα να παρατηρήσει ότι όταν ή γαλλική κυβέρνηση αναφέρεται στή μετανάστευση που ή Γαλλία θεωρεί ότι ύφισταται χωρίς να τήν επιλέγει, θέλει πολύ άπλά να καταργήσει τά κερτημένα αγώνων που έγιναν στό όνομα των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Μπορούμε, επίσης, να παρατηρήσουμε ότι ό Σαρκοζί καθιστώντας κοινότοπη τήν ιδέα της «ύφιστάμενης μετανάστευσης» εισήγαγε, μετά από τούς πρόσφυγες, σε αυτό του «είδους» τή μετανάστευση και τούς άλλοδαπούς που μπορούν να έρθουν

ή να παραμείνουν στή χώρα λόγω των οικογενειακών τους δεσμών.

Γιά πρώτη φορά από τó 1974, ή γαλλική κυβέρνηση αποφασίζει να «άνοίξει» τά σύνορά της στή μετανάστευση εργασίας. Μία πρώτη, «μικρή» αλλαγή, άφορᾶ τίσ κάρτες διαμονής (ΚΔ) έξαρτημένης εργασίας. Αυτή ή κάρτα διαμονής δίνεται στους άλλοδαπούς υπό τόν όρο ότι κανένας Γάλλος δέν άπάντησε στήν προσφορά εργασίας. Τó νομοσχέδιο δημιουργεί μία καινούργια ύποκατηγορία άλλοδαπών, για τήν όποια αυτός ό όρος δέν ύφισταται για τίσ περιοχές όπου υπάρχουν άνάγκες εργατικού δυναμικού και οι όποιες θά όρίζονται με διοικητική άπόφαση. Ο άλλοδαπός, σε αυτή τήν περίπτωση, δέν θά μπορεί να εργαστεί παρά μόνο στήν περιοχή για τήν όποια του δόθηκε ή ΚΔ. Περιορίζεται έτσι ή έλευθερία παραμονής του σε όλη τή γαλλική επικράτεια. Επιπλέον, αυτή ή ύπο-κάρτα διαμονής θά ανακαλείται σε περίπτωση διάρρηξης της σύμβασης εργασίας και ό άλλοδαπός δέν θά μπορεί κατά συνέπεια να εισπράξει τó έπίδομα άνεργίας στό όποιο έχει δικαίωμα λόγω της εργασίας του.

Τó νομοσχέδιο έπισημοποιεί και γενικεύει τίσ ΚΔ «προσωρινού εργαζόμενου» που άφορᾶ τούς άλλοδαπούς που δέν διαθέτουν σύμβαση εργασίας τουλάχιστον ενός έτους τή στιγμή που ζητάνε τή βίσα ή τήν ΚΔ. Η συγκεκριμένη ΚΔ «προσωρινού εργαζόμενου» είναι διάρκειας ίσης με τή σύμβαση εργασίας και για συγκεκριμένη γεωγραφική ζώνη σε περίπτωση διάρρηξης της σύμβασης αυτής. Κατά συνέπεια ό άλλοδαπός θά είναι σε άπόλυτη έξάρτηση από τόν εργοδότη, από τόν όποιο θά έξαρτάται όχι μόνο ή εργασία του, αλλά και ή ΚΔ και τά κοινωνικά δικαιώματα που τήν συνοδεύουν. Η μόνη έπιπλέον «προστασία» για τόν εργαζόμενο θά είναι ή δυνατότητα του κράτους να άπαιτήσει από τόν εργοδότη να πληρώσει τά έξοδα έπιστροφής του άλλοδαπου στή χώρα προέλευσης στήν περίπτωση που ή ρήξη της σύμβασης όφείλεται σε λάθος του...!

Επιπλέον, ή κυβέρνηση θέλει να δημιουργήσει μία καινούργια κατηγορία καρτών διαμονής που θά όνομάζεται «ικανότητες και ταλέντα ή χαρίσματα». Η όμώνυμη ΚΔ θά άποδίδεται στους άλλοδαπούς που θά έχουν επιλεγεί από μία άγνωστη για τήν ώρα διοικητική άρχή, και θά στηρίζεται στα έξής χαρακτηρισ-

10. Σχετικά με τó κίνημα της δεκαετίας '80, δείτε:

α) Mogniss H. Abdallah et Le Réseau No Pasaran, «J'y suis, j'y reste! Les luttes de l'immigration en France depuis les années soixante», édition Reflex, 2000, p. 158.

β) Frédérique Matonti «Marche, arrêt», in *Vacarme «Michel Foucault 1984-2004»*, automne 2004, n° 29, p. 16: <http://vacarme.eu.org>.

γ) Albano Cordeiro «Convergence 84: retour sur un échec», in *Plein Droit «Etrangers en Europe, étrangers à l'Europe, juillet 2005*, n° 65-66.

στικά: ικανότητες και ταλέντα του άλλοδαπου με τα οποια μπορεί να συμμετεχει στην οικονομική ανάπτυξη και στην πνευματική, καλλιτεχνική και αθλητική «ἀκτινοβολία» τῆς Γαλλίας στον κόσμο. Ὁ άλλοδαπος θά μπορεί να ἀσκήσει τό ἐπάγγελμα πού ἐπιθυμεί και να φέρει τήν οικογένειά του στη Γαλλία, με ειδική διαδικασία, πού θά είναι πιό εύκολη από τήν οικογενειακή συνένωση. Δύο μέτρα και δύο σταθμά για δύο, ἀ priori, διαφορετικές ταξικές κατηγορίες.

Σχετικά με τούς φοιτητές, τό νομοσχέδιο προβλέπει τή γενίκευση τῶν «Κέντρων για Σπουδές στη Γαλλία» και συμπληρωματικούς ὁρους για τή βίζα. Με τόν καινούργιο νόμο, θά υπάρχουν δύο διαδικασίες για τήν ἐπιλογή τῶν φοιτητῶν. Ἡ πρώτη και προϋπάρχουσα διαδικασία ἐπιτρέπει στά πανεπιστήμια να ἐπιλέγουν τά ίδια τούς φοιτητές τους και οἱ προξενικές ἀρχές να ἐλέγχουν ἀν αὐτοί οἱ μετανάστες πληροῦν τούς τυπικούς ὁρους για τή χορήγηση βίζας. Ἡ δεύτερη διαδικασία πού γενικεύεται με τό νομοσχέδιο, δίνει τήν ἀρμοδιότητα στίς προξενικές ἀρχές (τῶν «Κέντρων για Σπουδές στη Γαλλία») να ἐπιλέγουν αὐτές τούς καλύτερους φοιτητές με κριτήρια τό σχέδιο σπουδῶν τους, τῶν προηγούμενων ἀποτελεσμάτων τους, τῶν γλωσσικών τους ικανοτήτων, τῶν διμερῶν σχέσεων τῶν κρατῶν, καθώς και τοῦ συμφέροντος τῆς Γαλλίας. Κατά αὐτό τόν τρόπο, δημιουργοῦνται «δύο ταχύτητες» φοιτητῶν και ὁ ρόλος κοινωνικής κινητικότητας πού ἐπαιζαν τά πανεπιστημια θά μειωθεί.

Στίς 21 Φεβρουαρίου τοῦ 2006, δύο βδομάδες μετά τή δημοσιοποίηση τοῦ νομοσχεδίου, οἱ Ὑπουργοί Ἐσωτερικῶν και Δικαιοσύνης ἀπήρθυσαν στίς ὑπηρεσίες τους μία ἐγκύκλιο σχετικά με τούς ὁρους και τίς συνθήκες σύλληψης τῶν άλλοδαπῶν χωρίς χαρτιά. Ὑπενθυμίζοντας ἐπιλεκτικά τή νομοθεσία και τή νομολογία τῶν ἐθνικῶν δικαστηρίων και τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Δικαστηρίου Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου (ΕΔΔΑ), ἡ ἐγκύκλιος ὀργανώνει τήν αὐθαρεσία τῶν διωκτικῶν ἀρχῶν. Δίνοντας πολύ συγκεκριμένες ἐντολές σχετικά με τούς χώρους, τίς συνθήκες ἐλέγχου και τίς ἀναφορές στίς ἐκθέσεις σύλληψης τοῦ άλλοδαπου, καταστρατηγεῖ τόν νόμο και ὀδηγεῖ σε μία συστηματική κατάχρηση ἐξουσίας, ἐφόσον οἱ προστατευτικές διατάξεις θά τηροῦνται μὲν, ἀλλά μόνο τυπικά. Ἔτσι, στό μέλλον οἱ κοινωνικοί λειτουργοί θά μποροῦν ἢ και θά ὀφείλουν να ὑποδεικνύουν τούς χωρίς χαρτιά, ἡ ἀστυνομία θά μπορεῖ να συλλαμβάνει τόν άλλοδαπο στό χειρουργεῖο, στην πόρτα τοῦ σπιτιοῦ του ἢ στην εἴσοδο τῆς οἰκοδομῆς του, στό κέντρο ὑποδοχῆς τῶν αἰτούντων ἀσυλο κτλ. Μπορεῖ ὁ ἐθνικός δικαστής να μὴν θελήσει ἢ να μὴν μπορέσει να ἀντισταθεῖ στην πολιτική πῆση τῆς κυβέρνησης, ἀλλά ὁ εὐρωπαϊκός δικαστής συνηθίζει να ἐλέγχει τήν οὐσιαστική τήρηση τῶν νόμων και τῶν διαδικασιῶν και ὄχι μόνο τήν τυπική, ἀκόμα και ἀν αὐτός ὁ ἐλεγχος ἐπέλθει 4 ἢ 6 χρόνια μετά τά γεγονότα.

Αὐτές οἱ ἐξελίξεις ὀδήγησαν ἕνα μεγάλο ἀριθμό

ΜΚΟ, συλλογικοτήτων μεταναστῶν, συνδικάτων και πολιτικῶν ὀργανώσεων, να ἐνωθοῦν σε μία ὀμάδα και να καταγγείλουν τή μετατροπή τοῦ μετανάστη ἀπό ὑποκείμενο με δικαιώματα, σε ἕνα ἀντικείμενο ἐργατικής δυνάμης. Ἀντικείμενο ἀπό τό ὀποῖο μποροῦμε να ἀπαλλαχθοῦμε πετώντας το στό «καλάθι τῶν ἀχρηστων» ἢ ἔξω ἀπό τά εὐρωπαϊκά σύνορα, σε κάποια χώρα «τοῦ τρίτου κόσμου» πού θά εἶναι διαθέσιμη να τόν ὑποδεχτεῖ ἐναντι εὐρωπαϊκῶν ἐπιχορηγήσεων και βοθητῶν.¹¹

Παρά, λοιπόν, τό γεγονός ὅτι οἱ κυβερνητικές πολιτικές ἔχουν τόν ἴδιο στόχο και τήν ἴδια ἀντίληψη για τήν ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου/ἀνθρώπου (εἶτε για τούς ἐργαζόμενους εἶτε για τούς μετανάστες) και οἱ κινηματικές ἀντιδράσεις χρησιμοποιοῦν τό ἴδιο ἀκριβῶς ὑπὲρ τῶν μεταναστῶν συγκεντρῶνουν ἐλάχιστους διαδηλωτές και τά συνθήματα ὑπὲρ τῆς ἀλληλεγγύης μεταξὺ Γάλλων και ξένων δέν «πουλάνε» πλέον. Ἡ ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου μέσα σε ἕνα καλάθι ἀχρηστων χρησιμοποιήθηκε στην καμπάνια τῆς ὀργάνωσης «κατά τῆς μετανάστευσης μιᾶς χρήσης» και τά κινήματα τήν πῆραν και τήν χρησιμοποίησαν στην καμπάνια για τούς γάλλους ἐργαζόμενους. Τό πρόβλημα δέν ἐστιάζεται σε αὐτό, ἀλλά στό γεγονός ὅτι σήμερα, ὅταν οἱ διαδηλωτές (οἱ περισσότεροι, τουλάχιστον) βλέπουν τό σύμβολο με ἕναν ἄνθρωπο μέσα σε ἕνα καλάθι ἀχρηστων, σκέφτονται μόνο τίς νέες συμβάσεις ἐργασίας και δέν καταλαβαίνουν ὅταν ἀρχίζουμε να τούς μιλάμε για τό νομοσχέδιο περί άλλοδαπῶν. Πρόκειται για ἕνα λάθος, ἕνα τραγικό λάθος...!

Σε αὐτό, λοιπόν, τό σημείο ὀφείλουμε να ἐπικεντρώσουμε τήν προσοχή μας, ὄχι για να βροῦμε και να κατηγορήσουμε τούς ὑπεύθυνους γι' αὐτό, ἀλλά για να δοῦμε πῶς μποροῦμε να βελτιώσουμε τήν ἐπιχειρηματολογία μας ὡς ὀργανώσεις πού ὑπερασπίζονται μιᾶ ἄλλη μεταναστευτική πολιτική, και, κατ' ἐπέκταση, μιᾶ ἄλλη κοινωνία. Οἱ πιό πρόσφατες και πιό ἐνδιαφέρουσες συζητήσεις ἔχουν ὡς σημείο προβληματισμοῦ τίς βάσεις τῆς ἐπιχειρηματολογίας μας για ἀλληλεγγύη. Στρατηγικά και πολιτικά ποιά βάση εἶναι πιό χρήσιμη;

Ἀπό τήν μιᾶ μποροῦμε να χρησιμοποιήσουμε τή νομικό-πολιτική βάση τῆς Ἰσότητας ἢ τῆς Ἀρχῆς τῆς Μὴ Διάκρισης για να ἐνισχύσουμε τόν λόγο μας και να ἀγγίξουμε ἕνα εὐρύτερο κοινό. Αὐτή ἡ ἀρχή, με μεγάλη ἀπῆχηση στό εὐρύ κοινό και στίς νομοθεσίες, χρησιμοποιήθηκε για τή διεκδίκηση καινούργιων δικαιωμάτων για τούς άλλοδαπούς. Ἡ ἀρχή αὐτή ἐνισχύθη-

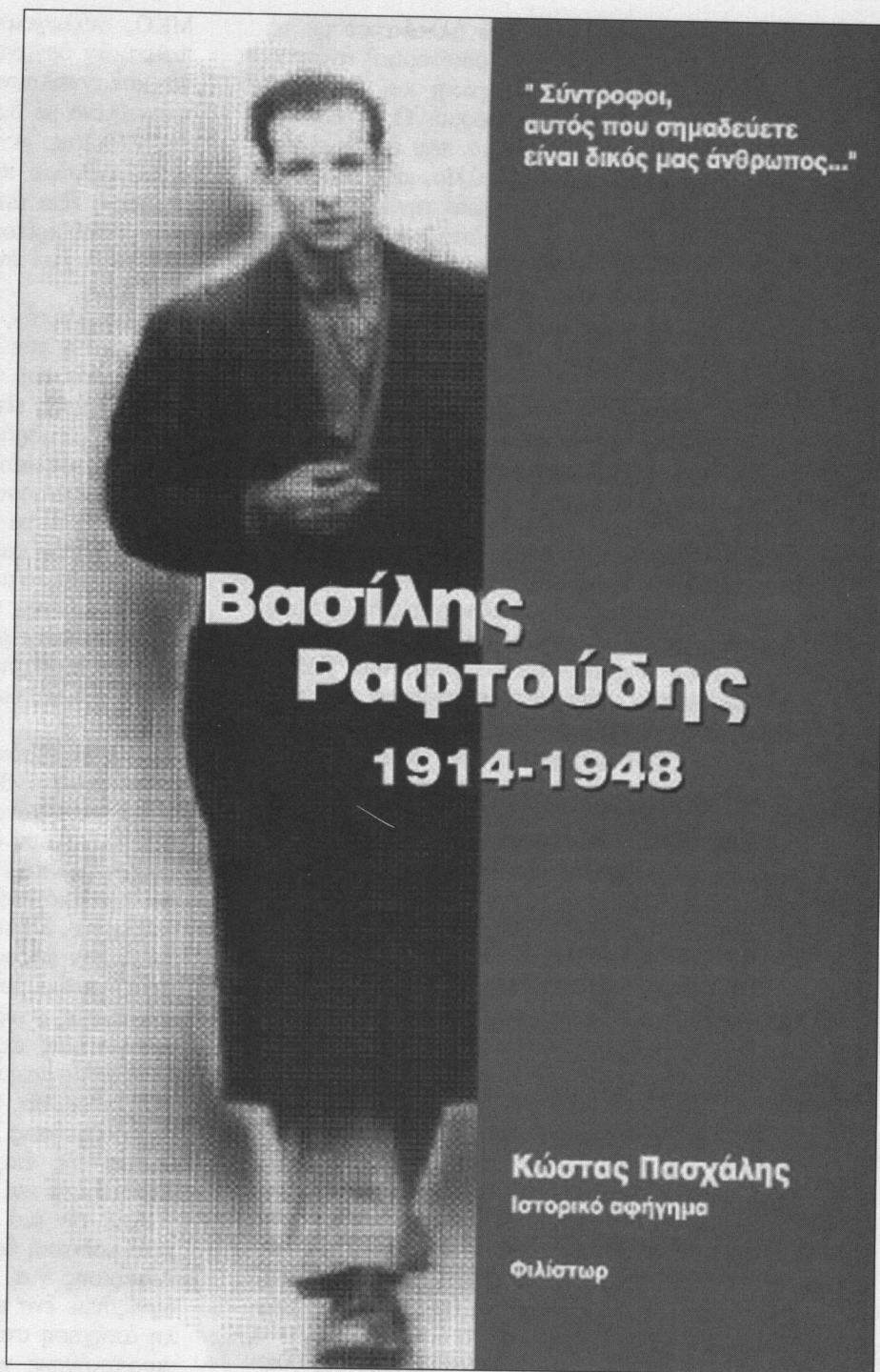
11. Σχετικά με τήν πολιτική τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης σε θέματα προστασίας τῶν συνόρων, ἀσύλου, ἀπελάσεων και τῆς δημιουργίας στρατοπέδων προσφύγων ὡς συνέπεια αὐτῆς τῆς πολιτικῆς, δεῖτε τήν ἱστοσελίδα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δικτύου MIGREUROP: www.migreurop.org.

κε, επίσης, μέ τά κείμενα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσης (Ε.Ε.) πού ἐπέτρεψαν τήν ἐπέκταση μερικῶν μέτρων προστασίας καί δικαιωμάτων τῶν πολιτῶν τῆς Ε.Ε. στούς ξένους τρίτων χωρῶν. Ἐχει, ὅμως, δύο ὅρια. Δέν ἀμφισβητεῖ τή βάση τοῦ διαχωρισμοῦ ἀνάμεσα στούς ἡμεδαπούς καί τούς ἀλλοδαπούς, διακρίνοντας μέ αὐτόν τόν τρόπο τίς ρίζες τοῦ ρατσισμοῦ. Κατά δεύτερον, τά πρόσφατα κείμενα τῆς Ε.Ε. καί κυρίως τό Εὐρωσύνταγμα καί ἡ Χάρτα τῶν Θεμελιωδῶν Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου διαχωρίζουν τούς ἀνθρώπους σέ ἡμεδαπούς, πολίτες τῆς Ε.Ε. καί τούς ξένους τρίτων χωρῶν ἀποκλείοντας τούς τελευταίους ἀπό μερικά βασικά δικαιώματα.¹²

Ἀπό τήν ἄλλη, μπορούμε νά χρησιμοποιήσουμε τήν πολιτική διεκδίκηση τῆς Ἐλευθερίας Διακίνησης ὡς βάση τῆς ἐπιχειρηματολογίας μας. Ἡ Ἐλευθερία Διακίνησης, κατά πρῶτον, εἶναι μία προϋπόθεση ὥστε ὁ μετανάστης νά μπορεί νά διαθέτει τά ἴδια (ἀνθρώπινα) δικαιώματα καί στόν ἴδιο βαθμό μέ τούς ἡμεδαπούς, καί, κατά δεύτερον, περιλαμβάνει/ἐμπεριέχει ἡ ἴδια τήν ἔννοια τῆς ἰσότητας. Ἡ ἀδυναμία αὐτῆς τῆς διεκδίκησης εἶναι ὅτι ὀδηγεῖ συχνά σέ συντομεύσεις στήν ἐπιχειρηματολογία καί γίνεται ἀντιληπτή μόνο ὡς ἓνα ἀκόμα μαξιμαλιστικό συνθήμα πού «πείθει» μόνο τούς «πιστούς».

Χωρίς νά θέλω νά δώσω μιᾶ ἀξία στό κείμενο αὐτό, πού δέν ἔχει ἀπό μόνο του, ἐλπίζω αὐτό τό παράδειγμα καί αὐτοί οἱ προβληματισμοί νά μὴν ὀδηγήσουν ἀπλῶς σέ μία ἰδεολογική διαμάχη, ἀλλά νά ἐπιτρέψουν μιᾶ πιο στέρεη διάρθρωση τοῦ αἰτήματος γιά ἀλληλεγγύη. Νά ἐπιτρέψουν, ἐπίσης, τή δημιουργία μιᾶς ἐπιχειρηματολογίας πού νά δίνει τά κατάλληλα ἐργαλεῖα τά ὅποια θά ἐπιτρέψουν στόν καθένα νά ἀναπτύξει ἓναν καινούριο πολιτικό λόγο πού τοῦ ταιριάζει καί τοῦ ἀρμόζει.

Ἡ συζήτηση ἀνοίγει ἐδῶ καί παραμένει ἀνοιχτή τόσο γιά τίς ἐθνικές πολιτικές ὅσο καί γιά τήν εὐρωπαϊκὴ μεταναστευτικὴ πολιτικὴ...

Βασίλης Ραφτούδης 1914-1948

Κώστας Πασχάλης
Ἱστορικό ἀφήγημα

Φιλίστωρ

12. Σχετικὰ μέ τούς μετανάστες καί τό Εὐρωσύνταγμα, δεῖτε: Emmanuel Blanchard et Claire Rodier, «Les étrangers dans la constitution européenne: faire sortir l'UE du non-droit?», in *Mouvements «Menaces sur la diversité culturelle»*, n° 37, janvier-fevrier 2005: <http://www.gisti.org/doc/presse/2005/mouvements/index.html>.

Η ΕΥΡΕΤΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΚΑΙ Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

John Rawls, *Ἡ δίκαιη κοινωνία. Ἡ Δικαιοσύνη ὡς ἀκριβοδικία. Μιά ἀναδιατύπωση*,
ἐπιμέλεια πρωτοτύπου: Erin Kelly, μετάφραση: Φιλήμων Παιονίδης,
ἐκδόσεις Πόλις, 2006, σελ. 423

τοῦ Στέφανου Δημητρίου

Τὸ ἐπιχείρημα πού θά ἀναπτυχθεῖ σέ αὐτό τό κριτικό κείμενο ἀφορμᾶται ἀπό τήν ἀκόλουθη μεθοδολογική θέση: βασικό μέλημα τῆς θεωρίας καί τῆς κριτικῆς στή φιλοσοφία εἶναι ἡ κατά τό δυνατόν ἐπαρκέστερη ἀποσαφήνιση ἐννοιῶν, καθώς καί ἡ ικανοποιητική δικαιολόγηση τῆς σχέσης αὐτῶν τῶν ἐννοιῶν, ἀλλά καί τῶν μεταξύ τους συνδέσεων, μέ ἀρχές, θέσεις καί πεποιθήσεις μέ τίς ὁποῖες δομοῦμε τή σχέση μας μέ τήν κοινωνία.

Κατόπιν αὐτῆς τῆς διευκρίνισης, ὁ τίτλος αὐτοῦ τοῦ κριτικοῦ ἄρθρου καθίσταται μᾶλλον προφανής: ἡ εὐρετική ἀξία τοῦ συμβολαϊκοῦ ἐπιχειρήματος ὡς πρὸς τήν ικανοποίηση τοῦ αἰτήματος τῆς δικαιολόγησης ἀποτελεῖ τή συντακτική ἀρχή γιά τήν ὀργάνωση τοῦ ἐπιχειρήματος τό ὁποῖο ὀφείλει νά δικαιολογήσει τά κριτήρια μέ τά ὁποῖα προσεγγίζουμε τό πρόβλημα περὶ τό πῶς ὁ Τζῶν Ράουλς (John Rawls) δικαιολογεῖ τή δικαιοσύνη νοούμενη ὡς ἀκριβοδικία.

Τό ἐν λόγω βιβλίο ἀπετέλεσε προϊόν σημαντικῶν διαλέξεων-μαθημάτων τοῦ Τζ. Ράουλς Σέ αὐτές τίς διαλέξεις, ἡ ἰδέα τῆς δικαιοσύνης ὡς ἀκριβοδικίας, ἡ κατανόηση καί ἀντιμετώπιση τῆς δικαιοσύνης ὡς πολιτικῆς ἀντίληψης, ἀλλά καί ἡ συμβολαιοκρατική παράδοση ἐν σχέσει μέ τόν καντιανό φιλελευθερισμό καί τήν καντιανή ἰδέα τοῦ «ὑποθετικοῦ συμβολαίου» καί τῆς καθολικῶς νομοθετοῦσης βουλήσεως, ἀπετέλεσε ἀντικείμενο ἐπανεπεξεργασίας. Αὐτή ἡ ἐκ νέου ἐπεξεργασία τῶν ἀνωτέρων ζητημάτων συνδυάζεται μέ τό αἶτημα τῆς δημόσιας δικαιολόγησης τῆς δικαιοσύνης καί τοῦ περιεχομένου τῶν ἀρχῶν τῆς, σέ σχέση καί μέ τίς

πεποιθήσεις πού φέρουμε ὡς πρὸς αὐτές. Πρόκειται δηλαδή γιά τή ριζοσπαστική μέθοδο τῆς ἀναστοχαστικῆς ἰσορροπίας, ἀνάμεσα σέ πεποιθήσεις καί ἀρχές, ὡς τρόπου ἐπαρκoῦς ἐπιχειρηματολογικῆς δικαιολόγησης.

Ἡ «Δίκαιη Κοινωνία» τοῦ Ράουλς, πού κυκλοφορεῖ στά ἑλληνικά μέ τήν ὑψηλή ἐκδοτική φροντίδα πού ἐγγυῶνται οἱ ἐκδόσεις Πόλις, καί στήν ἐξαιρετική μετάφραση πού μᾶς χάρισε ὁ Φιλήμων Παιονίδης, μᾶς θέτει ἐνώπιον μᾶς σημαντικῆς πρόκλησης: «Ὅσοι ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ κρίσεις τους διέπονται πάντα ἀπό λογική συνέπεια εἶναι εἴτε δογματικοί εἴτε ἀστόχαστοι πολύ συχνά εἶναι ἰδεολόγοι ἢ ζηλωτές».¹

Ἐάν λοιπόν ἡ Θεωρία τῆς Δικαιοσύνης προϋπέθετε ὅτι οἱ ἄνθρωποι ὡς ἔλλογα ὑποκείμενα θά μπορούσαν νά συμφωνήσουν στήν υιοθέτηση κοινῶν ἠθικῶν ἀρχῶν, ἐφόσον εὐρίσκοντο σέ μιᾶ «ἀρχική θέση» ἐκ τῆς ὁποίας θά ἦταν δυνατή ἡ κοινή ὀπτική καί ἀντιμετώπιση θεμελιωδῶν ἠθικῶν καί δικαιοπολιτικῶν ἐπιλογῶν, στόν Πολιτικό Φιλελευθερισμό ἡ δημόσια ἀντίληψη τῆς δικαιοσύνης ἀπομακρύνεται ἀπό τό αἶτημα περὶ γνώσης τῆς ἠθικῆς καί τῆς πολιτικῆς ἀλήθειας, τό ὁποῖο χαρακτηρίζεται μεταφυσικό.²

*Ἄν καί ὁ Ράουλς δέν ἀποσαφηνίζει τό περιεχόμενο

1. John Rawls, *Ἡ Δίκαιη Κοινωνία. Ἡ Δικαιοσύνη ὡς ἀκριβοδικία* μιά ἀναδιατύπωση, ἐπιμέλεια πρωτοτύπου: Erin Kelly, μετάφραση: Φιλήμων Παιονίδης Πόλις, 2006, σ. 73.

2. J. Rawls, *Ὁ Πολιτικός Φιλελευθερισμός*, μετάφραση-προλογικῆ σημείωμα: Σπύρος Μαρκέτος, Μεταίχμιο, 2000, σ. 36-41.

του ὄρου «μεταφυσική», ὡστόσο φρονεῖ ὅτι γιὰ τὴ χρῆση τοῦ ὄρου δὲν ἀπαιτεῖται ἡ ἀποδοχὴ ὀρισμένης μεταφυσικῆς θεωρίας. Τὸ μέλημα καὶ ἡ ἐπιχειρηματολογικὴ σκόπευση τοῦ ρωσισανοῦ Πολιτικοῦ Φιλελευθερισμοῦ ἐγκκεῖται στὴν προσπάθεια ἐναρμόνισης τῆς πολιτικῆς ἀντίληψης περὶ δικαιοσύνης μὲ τὶς ἔλλογες πεποιθήσεις καὶ θεωρήσεις πού ἀναγνωρίζονται στὴ δημόσια διαβούλευση. Προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπιχειρηματολογικὴ ὑποστήριξη αὐτοῦ τοῦ στόχου εἶναι ἡ ἀποφυγὴ τῶν θεμελιωδῶν φιλοσοφικῶν προβλημάτων καὶ τῶν κοσμοθεωρητικῶν τους ὑποδηλώσεων καὶ ἀναφορῶν. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, συγκροτεῖται τὸ ἀντιθετικὸ ζεῦγμα ἀνάμεσα στὸ πολιτικὸ περιεχόμενο τοῦ ρωσισανοῦ φιλελευθερισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς προβαλλόμενης ιδέας περὶ δικαιοσύνης, καὶ τοῦ περιεκτικῆς (comprehensive) χαρακτῆρα, δηλαδή τοῦ μὴ πολιτικοῦ περιεχομένου τῶν κοσμοθεωρητικῶν στάσεων.

Ὑπὸ αὐτοὺς τοὺς ὄρους, ὁ Πολιτικὸς Φιλελευθερισμὸς συνιστᾷ ἐγγεῖρημα τὸ ὁποῖο ἀποσκοπεῖ στὴ διασφάλιση τῆς ἐνότητας τῶν συνθηκῶν ἐνὸς ἔλλογου πλουραλισμοῦ, ὥστε ἡ κοινωνικὴ συνοχὴ νὰ μὴ διασαλευθεῖ οὔτε καὶ νὰ ἀπειλεῖται ἀπὸ τὴ διαμάχη καὶ τὶς ἀντιπαραθέσεις «περιεκτικῶν», δηλαδή κοσμοθεωρητικῆς ὑφῆς θεωριῶν. Ἡ εὐτεταγμένη κοινωνία πού εὐαγγελίζεται ὁ Ρώουλις προκρίνει τὴ συναίνεση ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἀντίληψης τῆς δικαιοσύνης ὡς ὄρο καὶ αἴτημα ὑπερκείμενο τῶν ἀξιώσεων ἰσχύος πού προτάσσονται ἀπὸ τὰ περιεκτικὰ δόγματα. Παρότι ὁ ἔλλογος πλουραλισμὸς δὲν ἀποσαφηνίζεται πλήρως ὡς πρὸς τὰ κριτήρια πού προσδιορίζουν τὸ τί λογίζεται ἔλλογο καὶ τί ὄχι, προβάλλει τὸ ζητούμενο τῆς ἐπάλληλης συναίνεσης (overlapping consensus) ὡς τὴν πρακτικὴ ὁδηγητικὴ ἀρχὴ ἡ ὁποία ὑπηρετεῖ τὸν στόχο τῆς συναίνεσης καὶ τῆς δημοκρατικῆς ἰσότητος.³

Ἡ μελέτη τῆς *Δίκαιης Κοινωνίας*, ἐν σχέσει μὲ τὴ Θεωρία τῆς Δικαιοσύνης καὶ τὸν Πολιτικὸ Φιλελευθερισμὸ, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προσεγγίσουμε τὸ πρόβλημα περὶ τὸ ἐάν ὁ Ρώουλις ἀναπτύσσει ἐπιστημολογικὴ θεωρία ὡς βάση γιὰ τὴν ἔρεση τῆς θεωρίας του περὶ πολιτικῆς ἀντίληψης τῆς δικαιοσύνης ἢ ἀντιθέτως προϋποθέτει μιὰ τέτοια πολιτικὴ ἀντίληψη ἀπότοκο τῆς ὁποίας εἶναι τὸ σύνολο τῶν ἐπιστημολογικῶν του παραδοχῶν. Ὑποθέτωντας τὴ δευτέρη ἄποψη, πιστεύουμε ὅτι ὁ Ρώουλις προκρίνει τὴν πολιτικοπρακτικὴ του ἀντίληψη περὶ δικαιοσύνης, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ αἴτημα περὶ δικαιολόγησής νὰ ἀποκτᾷ ἰσχυρὴ ἐπιτακτικότητα. Ἄλλωστε –χωρὶς νὰ ὑπεισέλθουμε στὰ προβλήματα πού συνεπάγεται τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ρώουλις παρορᾶται καὶ σκοπίμως ἀποφεύγει, ἀλλὰ πάντως ἀδίκως, ἰσως καὶ ἐπικινδύνως, τὰ μεταθιμὰ ζητήματα καὶ τὴν ἀνάγκη μεταθεωρίας,– ὁ ἴδιος δὲν ἀναφέρεται στὴν ἀλήθεια τῶν ἠθικῶν θεωρήσεων, ἀλλὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἐπίτευξη ἢ μὴ τῆς συναίνεσης. Δηλαδή τὸ αἴτημα περὶ γνώσης τῆς ἀλήθειας στὸ ἠθικοπολιτικὸ πεδίο διακυβεύεται ἢ ἱκανοποιεῖται ἐντὸς τῶν περιεκτικῶν συστηματικῶν θεωρήσεων, ἀλλὰ σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ πο-

λιτικὸ περιεχόμενο τῆς δικαιοσύνης, τὸ ρωσισανὸ ἐπιχειρήματα ἀρκεῖται στὴν ἱκανοποίησιν τοῦ αἰτήματος νὰ διασφαλισθεῖ ὁ ἔλλογος χαρακτῆρας –καὶ μόνον– τῶν διαφόρων θεωρήσεων πού συνθέτουν τὸν ἔλλογο ἐπίσης πλουραλισμὸ.

Τὰ ἀνωτέρω ἀποτελοῦν συστατικὰ μέρη τοῦ ρωσισανοῦ ἐπιχειρήματος τὸ ὁποῖο ἀναγνωρίζει ὡς πολιτικὴ τὴν ἀντίληψη περὶ δικαιοσύνης, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ τύχει ἀποδοχῆς ἀπὸ ὅλες τὶς διαφοροετικῆς καὶ ἀσύμμετρες θεωρήσεις πού, ἂν καὶ μποροῦν νὰ ἀντιπαρατίθενται σὲ σχέση μὲ κοσμοθεωρητικῆς ἐντασης ζητήματα, ἀλλὰ καὶ ἐννοιολογικούς σχηματισμούς, ἐντούτοις μποροῦν νὰ συγκλίνουν στὴν ἀποδοχὴ κοινῶν πολιτικῶν κριτηρίων ὡς πρὸς τὴ δικαιοσύνη, τὴ δημόσια δικαιολόγησιν ἀλλὰ καὶ τὴν ἔλλογη πρακτικὴ διαβούλευση.

Ὡστόσο, ἂν καὶ οἱ ιδέες πού ἀναγνωρίζονται στὸ πολιτικὸ πεδίο εἶναι κανονιστικῆς καὶ ἠθικῆς ὑφῆς, ἡ πολιτικὴ ἀντίληψη δὲν ἀναφέρεται σὲ αὐτές ἀλλὰ στὴ θεσμικὴ διάρθρωση τῆς συνταγματικῆς δημοκρατίας, ὅποτε οἱ ἀρχές, τὰ κριτήρια, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξιακὸ σύστημα τῆς πολιτικῆς ἀντίληψης δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ ὀρισμένη προσυντεταγμένη φιλοσοφικὴ ἠθικοπολιτικὴ θεωρία. Συνέπεια αὐτῆς τῆς θέσης ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἡ πολιτικὴ ἀντίληψη πού προκρίνει ὁ Ρώουλις δὲν ἀποσκοπεῖ στὴ δεοντοκρατικὴ ἐπιτακτικότητα τῶν ὀρθοπρακτικῶν κανόνων καὶ τῶν ἠθικοπολιτικῶν τους σκοπεύσεων, ἐφόσον ἡ πιθανὴ κατίσχυση καὶ ἐδραίωση μιᾶς περιεκτικῆς θεώρησης θὰ συνεπαγόταν τὴν ἀπίσχυση τῆς πολιτικῆς, ὅπως τὴν ὑποστηρίζει τὸ ρωσισανὸ ἐπιχειρήματα, καὶ πιθανῶς θὰ ὀδηγοῦσε στὴν ἀποδιάρθρωση τῆς συνοχῆς τοῦ ἔλλογου πλουραλισμοῦ.

Ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα μποροῦμε νὰ διατυπώσουμε τὸ ἀκόλουθο ἐρώτημα: πῶς διακρίνονται, ἀλλὰ καὶ μὲ ποιά κριτήρια, οἱ ἀμικρῶς πολιτικῆς ἀξίες ἀπὸ τὶς μὴ πολιτικῆς καὶ γιατί νὰ πρέπει νὰ διασφαλισθεῖ οἱ πρῶτες σὲ περίπτωση ἀντιπαραθέσεως; Μὲ βάση αὐτὸ τὸ ἐρώτημα μποροῦμε νὰ κατανοήσουμε καὶ νὰ ἀνασυγκροτήσουμε κριτικὰ τὸ ἐπιχειρήματα τοῦ Ρώουλις, ἐφόσον εἶναι δυνατὴ ἡ διακρίβωση τῶν συστατικῶν μερῶν τοῦ ἐπιχειρήματος. Σαφέστερα: τὸ διαλαμβανόμενον στὴ Θεωρία τῆς Δικαιοσύνης ἐπιχειρήματα ἀπέβλεπε στὴ δικαιολόγησιν τῆς εὐρετικῆς διαδικασίας γιὰ τὴ διατύπωση ὀρθῶν ἀρχῶν δικαιοσύνης.⁴ Ἡ ἔγερση αἰτή-

3. Περὶ τοῦ ἐάν ἡ ἐπάλληλη συναίνεση μπορεῖ νὰ περιλάβει τὶς ἀξίες τῶν φιλελευθέρων κοινωνιῶν ἢ δικαιολογεῖται μὲ ἐπιχειρήματα πού ἔπονται προειλημμένων πεποιθήσεων καὶ ἐπιλογῶν, βλ. P. Neal, «Justice as Fairness, Political or Metaphysical?» εἰς *Political Theory*, 18/1, 1990, 24-50. Ἐπίσης βλ. S. Scheffler, «The Appeal of Political Liberalism» εἰς *Ethics*, 105/1, 1994, 40-22.

4. J. Rawls, *Ἡ Δίκαιη Κοινωνία*, ὅ.π., σ.σ. 42-45, καθὼς καὶ τοῦ ἰδίου. *Θεωρία τῆς Δικαιοσύνης*, μτφ. Φ. Βασιλόγιαννης, Β. Βουτσάκης, Φ. Παιονίδης, Κ. Παπαγεωργίου, Ν. Στυλιανίδης, Α. Τάκης, ἐπίμετρο: Κ. Παπαγεωργίου, Πό-

ματος καθολικής έγκυρότητας αυτών των αρχών, αν κριθεί με τὰ κριτήρια πού υποστηρίζονται από τό έπιχειρήματα του Πολιτικού Φιλελευθερισμού, θά κατέτασσε τήν έν λόγω θεωρία στό σύστημα των περιεκτικών μεταφυσικών θεωρήσεων, εφόσον ή εκεί υποστηριζόμενη πολιτική αντίληψη αφορά μόνο τίς δημοκρατικές συνταγματικές κοινωνίες, δηλαδή δέν έγείρει αξίωση καθολικής έγκυρότητας ούτε και προσδίδει στήν ικανοποίηση γνωσιοκρατικών αιτημάτων ως προς τήν αλήθεια των ήθικοπολιτικών ζητημάτων. Όμως, αυτή ή διαφορά οδηγεί τό ρωλιανό έπιχειρήματα στα όρια του, και αυτά τά όρια διευκρινίζονται έναργώς στήν *Δίκαιη Κοινωνία*. Δηλαδή, μπορεί ό Ρώουλς, σύμφωνα με τό ύστερο έπιχειρήματά του, νά αποβλέπει στή δυνατότητα νά επέλθει έλλογη συναίνεση σέ σχέση με ζητήματα πού αξιώνουν ήθικοπολιτική δικαιολόγηση, σέ συνδυασμό με πολιτικές σκοπεύσεις, αλλά δέν διασφαλίζει τήν αποτροπή του κινδύνου τό ίδιο ακριβώς έπιχειρήματα νά τεθεί έν χρήσει, με σκοπό τήν υπονόμευση τής δικής του πολιτικής αντίληψης. Τό πρόβλημα πού έπισημαίνουμε, τό όποιο αποτελεί μέρος του κριτικού έπιχειρήματος με τό όποιο ελέγχουμε τήν ισχύ του ρωλιανού έπιχειρήματος, προκύπτει από τήν αποδέσμευση τής πολιτικής αντίληψης από τό αίτημα περί γνώσης τής αλήθειας των ήθικοπολιτικών ζητημάτων. Έτσι, μένει σέ έκκρεμότητα ή καταστατικού κύρους και συντακτικής ισχύος αρχή του ρωλιανού πολιτικού φιλελευθερισμού, δηλαδή ή έγκυρότητα τής αρχής τής έλλογης αποδοχής.⁵

Σέ αυτό τό σημείο μπορούν νά διατυπωθούν έναργότερα οι συνέπειες πού απορρέουν από τό πρόβλημα πού ανέφυη: τό έπιχειρήματα του Ρώουλς και ή δικαιολογητική του σκόπευση, εάν παραβλέψει τά ζητήματα ουσιαστικής, δηλαδή περιεχομενικής όρθότητας, θά περιοριστεί στή διακρίβωση περί του πότε έπιτυγχάνεται συναίνεση, ένω ταυτοχρόνως θά αδυνατεί νά αποφανθεί περί του εάν ή επελθούσα ή μή συναίνεση αφορά τήν όρθή και όχι άπλως αποδεκτή πολιτική αντίληψη.

Ός συνέπεια των άνωτέρω έπεται ή θέση ότι ή έλλογη αποδοχή δέν μπορεί νά αποτελεί έπαρκώς δικαιολογημένο κριτήριο για τήν έγκυρότητα κανόνων πού θά έπιλεγούν για τή διευθέτηση άμφιλεγόμενων κανονιστικών ζητημάτων. Αντιθέτως, ή πολιτική αντίληψη, όπως έχει εκτεθεί μέχρι αυτού του σημείου, όφείλει ή ίδια νά αναζητήσει και νά έξεύρει τήν ικανοποιητική τής δικαιολόγηση ερειδόμενη στον άξονα στέρεων ήθικοπολιτικών έπιχειρημάτων τά όποια δέν έξαρτούν ούτε άρύονται τήν έγκυρότητα και τή δεσμευτική τους αξίωση από τή δυνατότητα έλλογης αποδοχής και συναίνεσης, αλλά διαθέτουν άυτοτελή ουσιαστική όρθότητα. Στην αντίθετη περίπτωση, οι λόγοι πού έκφέρονται προς συνηγορία τής πολιτικής αντίληψης θά προέρχονται από τό πλαίσιο τής πολιτικής, όπως έχει όρισει τήν τελευταία ή προς δικαιολόγηση τεθείσα πολιτική αντίληψη. Αυτή ή τελευταία περίπτωση παρουσιάζει

και τό κόστος πού θά πρέπει νά καταβάλει τό ρωλιανό έπιχειρήματα για τήν αποδέσμευση από τό μεταθεωρητικό αίτημα περί γνώσης τής αλήθειας των ήθικών και πολιτικών ζητημάτων, όπως και για τήν υποβάθμιση του κύρους τής μεταθητικής προβληματικής και τής δικαιολογητικής τής ισχύος.

Όστόσο, ό όφειλέτης ένίοτε αναζητεί τρόπους, για νά αποφύγει τήν καταβολή του κόστους και έν προκειμένου τό ρωλιανό έπιχειρήματα αναδιπλώνεται, ώστε νά διασώσει τήν αρχή τής έλλογης αποδοχής δικαιολογώντας τή δυνατότητα ιδιότυπης έπιστημολογικής έποχής, δηλαδή έπίσχεσης τής κρίσης και τής αποφασιστικής τής ισχύος από τά ακανθώδη ζητήματα ήθικοπολιτικής αλήθειας, καθώς και από τά δυσάπλητα έρωτήματα πού προκύπτουν. Τό μέσο πού μετέρχεται ό Ρώουλς, κατά τήν ανάπτυξη του έπιχειρήματός του, για τήν έπίτευξη αυτού του δυσθήρετου στόχου είναι ή έξεύρωση και περαιτέρω διασφάλιση τής ισορροπίας ανάμεσα στή συναίνεση και στήν αλήθεια.

Όμως, ή έπισφαλής αυτή ισορροπία δέν έγγυάται και τήν άρση των έσωτερικών άντινομιών τής θεωρίας περί πολιτικής αντίληψης. Δηλαδή, μπορεί ό Ρώουλς νά αποβλέπει στή δικαιολόγηση αυτής τής αντίληψης ως εύλογης προϋπόθεσης για τή ζητούμενη συναίνεση, αλλά ή ίδια ή συναίνεση, εφόσον αφορά αξίες συγκροτητικές των συνταγματικών δημοκρατικών κοινωνιών, όφείλει νά διεκδικεί καθολικότητα. Αν λοιπόν ό πολιτικός φιλελευθερισμός έγείρει αξίωση καθολικότητας επί τή βάση ήθικοπρακτικών και δικαιοπολιτικών αρχών, τότε ή ισότητα και ή έλευθερία θά πρέπει νά έχουν τήν ήθικοπολιτική περιωπή έγκυρων, καθολικών αξιακών αιτημάτων. Σέ αυτή τήν περίπτωση, όμως, θά άνέκυπτε τό πρόβλημα περί του ποιά θεωρία θά διατυπώσει με δεσμευτικότητα αυτά τά αίτήματα, έχοντας παραλλήλως έπιτύχει τόν έννοιολογικό προσδιορισμό του περιεχομένου αυτών των αξιακών αιτημάτων: έλευθερία και ισότητα υπό ποιές καθολικές προϋποθέσεις και με ποιό περιεχόμενο;

Από τά άνωτέρω μπορούμε νά άχθοϋμε στή διερεύνηση και τόν κριτικό έπιχειρηματολογικό έλεγχο του άκόλουθου προβλήματος τό όποιο αφορά τό γεγονός ότι οι αξίες πού λογίζονται έγκυρες είναι αυτές επί των όποιων μπορεί νά έκδηλωθεί έλλογη συναίνεση, ώστε νά διασφαλισθεί ή αποδοχή τους. Όμως, άκόμη και αν σημειωθεί ή μέγιστη δυνατή συναίνεση, δέν μπορούμε νά αποφανθούμε παρά μόνο για τόν εύλογο, ως

λις 2001, σ. 188-200 και για άναστοχαστική ισορροπία, σ.σ. 78-81.

5. Για τή σχέση επάλληλης συναίνεσης και διασφάλισης δικαιωμάτων, βλ. T. Nagel, «Rawls and Liberalism» εις S. Freeman (ed.), *The Cambridge Companion to Rawls*, 2000, 62-85.

πρός τή δυνατή αποδοχή, χαρακτήρα αὐτῶν τῶν ἀξιῶν, διότι ἡ συναίνεση νοεῖται μόνο διά τῆς ἀναφορᾶς τῆς σέ μιά ὑπέρτερη αὐτῆς ἀξία. Ἡ αὐτοτέλεια τοῦ αἰτήματος τῆς ἔλλογης ἀποδοχῆς, ἄρα ἡ συναίνεση ὡς κριτήριο, δέν ἀποτελεῖ δικαιολογημένο ἐχέγγυο τῆς οὐσιαστικῆς ὀρθότητος μᾶς ὑπό κρίση ἀξίας.

Σέ συνάφεια μέ αὐτό τό πρόβλημα, πρέπει νά ἐξετασθεῖ ἡ ιστορικότητα τοῦ πεδίου στό ὁποῖο χαλκεύονται οἱ ἠθικοπολιτικές ἀρχές καί ἡ δικαιοπολιτική τους θέσμιση. Σέ αὐτήν τήν περίπτωση, τό ρωλαιανό ἐπιχείρημα, πού συνηγορεῖ ὑπέρ τῆς πολιτικῆς ἀντίληψης τοῦ πολιτικοῦ φιλελευθερισμοῦ, θά ὀφειλε νά ἐξηγήσει ἔάν μπορεῖ νά ἰσορροπήσει μέ ἀξίες εὐρισκόμενες ἐκτός αὐτοῦ τοῦ ιστορικοῦ πεδίου, δηλαδή μέ μὴ νεωτερικές ἀξίες.⁶ Ἐτσι ὅμως ἀναδεικνύεται καί πάλι ἡ ἀναγκαιότητα καθορισμοῦ ἑνός θεωρητικοῦ πλαισίου, ἢ μεταθεωρητικῆς δυνατότητα τοῦ ὁποῖου θά διεσφάλιζε καί μιά πιό ἰσχυρή θεωρία δικαιολόγησης ἐν προκειμένῳ μιά πιό ἰσχυρή θεωρία δικαιολόγησης, σέ συνδυασμό μέ μιά κριτική θεωρία τῆς νεωτερικότητας καί τοῦ ἠθικοπολιτικοῦ ἀξιακοῦ περιεχομένου της, ὥστε νά διασφαλιστεῖ ὁ ἠθικοπρακτικός προσανατολισμός, χωρίς νά ἐκπλίπτει καί νά ἐγκαταλείπεται ἡ οὐσιαστική καί πρακτικῶς ἐνδιαφέρουσα — ὄχι ὡς ἐννοιολογική ἀσκηση — μεταθητική προβληματική.

II

Μέ βάση αὐτήν τή θεωρητική στοιχείωση μποροῦμε τώρα νά προσδιορίσουμε καί νά ὀροθετήσουμε τό πλαίσιο ἐντός τοῦ ὁποῖου ἀναπτύσσεται τό ρωλαιανό ἐπιχείρημα. Σέ αὐτό τό πλαίσιο ἡ «*Δίκαιη κοινωνία*», ὡς κείμενο πού διαλέγεται μέ τήν ἀσκηθεῖσα στό ρωλαιανό ἔργο κριτική, μπορεῖ νά ἀποτελέσει ὄρο ἀνασυγκρότησης τοῦ ρωλαιανοῦ ἐπιχειρήματος, ὅπως αὐτό δομεῖται στή *Θεωρία τῆς Δικαιοσύνης* ἀλλά καί στόν *Πολιτικό φιλελευθερισμό*.

Ἄν λοιπόν ἡ προηγούμενη ἐνότητα ἀποσκοποῦσε στόν καθορισμό ἑνός τέτοιου πλαισίου, ἢ ἐντός τοῦ πλαισίου ἐργασία ἀποβλέπει στή συντακτική ἀναδιοργάνωση τοῦ ἐπιχειρήματος καί τῶν ἐννοιολογικῶν ἀρμογῶν πού τό συνέχουν, ὥστε νά ἐκτεθεῖ στήν κριτική. Μποροῦμε λοιπόν, ἐγκαθιστάμενοι στό ἐσωτερικό τῆς προβληματικῆς πού διαλαμβάνεται στήν «*Δίκαιη κοινωνία*», νά ἐκτελέσουμε αὐτή τήν κριτική ἐργασία χρησιμοποιώντας τόν οἰκεῖο στό ἐν λόγω ἔργο ἐξοπλισμό ὁ ὁποῖος ἀπαρτίζει τήν σύνολη ἐξάρτηση τοῦ ἐξεταζόμενου ἐπιχειρήματος. Αὐτό τό ἐπιχείρημα διατυπώνεται καί ἀναπτύσσεται στίς διαδοχικές καί διαφορετικές φάσεις τοῦ ρωλαιανοῦ ἔργου, κατά τήν πρόταξη τῶν διαφορετικῶν στρατηγικῶν ἀποβλέψεων καί τῶν ἀξιώσεων ἰσχύος του.⁷

Ἡ γόνιμη ἀξιοποίηση τῆς νεωτερικῆς κανονιστικῆς σκέψης ἀπό τόν Ρώουλις χαρακτηρίζεται ἀπό τήν ἀμφισβήτηση τοῦ δογματικοῦ χωρισμοῦ δικαίου καί ἠθικῆς. Αὐτός ὁ χωρισμός, ἀπότοκος τῆς ἀμφισβήτη-

σης ἢ ἀκόμη καί τῆς ἀπόλυτης ἀρνήσης τοῦ ἀντικειμενικοῦ χαρακτήρα καί τῆς ἐγκυρότητας τῶν ἠθικοπολιτικῶν κρίσεων, ἀπωθούσε οἰαδήποτε κριτική διερεύνηση τῶν ὀρίων ἀνάμεσα στά διειστώτα μέρη: τό δίκαιο καί τήν ἠθική. Τό ἐπιχείρημα τοῦ Ρώουλις, ἀποβλέποντας στήν ἐξεύρεση τῶν δυνατοτήτων δικαιολόγησης τῶν ἠθικοπολιτικῶν κρίσεων καί ἀρχῶν, ἀλλά καί τοῦ ἐλέγχου τῆς ἀπαιτητέας συνοχῆς τους, δέν ἀφορμᾶται ἀπό τήν ἀναφορά σέ ὀρισμένη ἠθική πραγματικότητα παρέχουσα ἀρχές μέ ἀναμφίλεκτο ἰσχύ καί ἀξιακή βαρύτητα.

Ὁ Ρώουλις ἀποβλέπει στήν ἀναζήτηση τῶν προϋποθέσεων πού θά ἐπέτρεπαν οἱ ἠθικοπολιτικές κρίσεις καί ἀρχές νά προκύπτουν ὡς ἀποτελέσματα μᾶς συλλογιστικῆς πόρευσης μέσω τῆς ἔλλογης πρακτικῆς διαβούλευσης, ὥστε νά ἱκανοποιεῖται τό νεωτερικό κανονιστικό αἶτημα τῆς δημόσιας δικαιολόγησης ὄχι μόνο τῶν ἐπιγενομένων ἀρχῶν καί τῶν συναφῶν κρίσεων, ἀλλά καί τῆς ἴδιας τῆς διαδικασίας στήν ὁποία αὐτές ἀνάγονται πρὸς ἐπίρρωση καί ἐπιβεβαίωση τῆς ἠθικοπολιτικῆς τους ἀξιακῆς σύστασης. Ταυτοχρόνως, διαμορφώνονται οἱ ὄροι γιά τήν συντακτική ὀργάνωση ἐπιχειρήματος ἱκανοῦ νά ἀποδυθεῖ στό ἔργο τῆς δικαιολογητικῆς ὑποστήριξης τῶν θέσεων μᾶς κανονιστικῆς θεωρίας, ἢ ὁποία ἀποσκοπεῖ στήν ἔλλογη ρυθμιστική διευθέτηση ἐπίμαχων κανονιστικῶν ζητημάτων τῶν ὁποῖα συχνά ἀποτελοῦν ἐπίδικα ἀντικείμενα διαλόγου ἢ καί ἐριζόμενα θέματα ἰσχυρῶν ἀντιπαράθεσεων.

Ἐτσι τό ρωλαιανό ἐπιχείρημα καί ἡ δικαιολογητική ἀξίωση ἰσχύος συμπορεύεται μέ τήν πορεία ἀνάπτυξης ἑνός εὐρύτερου κατασκευαστικοῦ ἐγχειρήματος, ἑνός κατασκευαστικοῦ ἔργου, κατά κυριολεξία, τουλάχιστον σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τήν οἰκοδόμηση τοῦ συγκροτήματος τῶν ἠθικῶν μας πεποιθήσεων. Τά «*ὕλικά*» μᾶς τέτοιας κατασκευῆς ὁ Ρώουλις τά ἐξευρίσκει στό καντιανό ἠθικοπολιτικό σύστημα καί στή συναφή θεωρία περὶ Δικαίου, ὅποτε καταφάσκει τή δυνατότητα νά συμπεριφερόμαστε ἐλλόγως, ἄρα καί ἠθικοπρακτικῶς ὡς ἠθικά ὑποκείμενα δεσμευόμενα ἀπό τήν ὀρθοπρακτική δεοντοκρατική ἐπιτακτικότητα ἑνός καθολικοῦ νόμου ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ κανόνα ἐλευθερίας.⁸

6. Περί τοῦ κοινοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλά κυρίως περὶ τοῦ ὅτι τό ἐπιχείρημα τοῦ Rawls προϋποθέτει κοινωνίες μερικῶς καί ὄχι ριζικῶς ἄδικες, βλ. J. Raz «Facing Diversity: The Case of Epistemic Ahstinance» εἰς: *Philosophy and Public Affairs*, 19/1, 1990, 3-46, ἢ κριτική τοῦ ὁποῖου ἐνίοτε εἶναι ὑπερβολική. Βλ. ἐπίσης T. M. Scanlon, «Rights, Goals and Fairness» in Samuel Scheffler (ed.), *Consequentialism and its critics*, Oxford University Press, 1988. σ. 74-92.

7. J. Rawls, *Ἡ Δίκαιη Κοινωνία*, σ. 66, 191-196.

8. Κ. Παπαγεωργίου, *Ἡ πολιτική δυνατότητα τῆς δικαιοσύνης. Συμβόλαιο καί συναίνεση στόν John Rawls*, Νῆσος, 1994, ἢ μελέτη τοῦ ὁποῖου ἀποτελεῖ σταθερό σημεῖο

Μέ αυτόν τον τρόπο, συγκροτείται η βάση για την στέρεα και ασφαλή έδραση του επιχειρήματος, σε απόσταση από οιαδήποτε αναφορά σε κάποια απροσδιόριστη ήθικη πραγματικότητα ικανή να έγγυηθεί την ασφάλεια των κανονιστικών επιταγών, αλλά και να παράσχει τά έχέγγυα που θα διασφαλίζουν τό ήθικοπολιτικό τους κύρος και την ουσιαστική τους όρθότητα. Ο Ρώουλις μεριμνά ιδιαίτέρως για τόν άναστοχαστικό έλεγχο τής συνοχής τών θέσεών του και για τήν τήρηση τής ισορροπίας αυτών τών θέσεων και άρχών με τίς κεφαλαιώδεις ήθικοπολιτικές πεποιθήσεις.

Όμως, η επανεύρεση και άξιοποίηση τής συμβολαιοκρατικής μεθόδου από τόν Ρώουλις δέν άποσκοπεί στή συναγωγή άρχών που θα προκύψουν άναποδράστως από ένα σύστημα ύπερτερων αυτοθεμελιούμενων άρχών. Ο Ρώουλις μετέρχεται τή συμβολαιοκρατική μέθοδο, ως μέρος του ευρύτερου επιχειρήματός του, και ένδιαφέρεται πρωτίστως για τήν εύρετική ισχύ και αξία αυτής τής μεθόδου.⁹ Ήδη με τό να άναφερόμαστε σε αυτήν τήν εύρετική αξία ως βασικό συστατικό γνώρισμα τής δημιουργικότητας αυτής τής μεθόδου προοδiorίζουμε τό τί είναι αυτή και συνεπώς τόν λόγο για τόν όποιο επιλέγεται από τόν Ρώουλις. Ο Ρώουλις ένδιαφέρεται για τήν εύρετική ισχύ τής συμβολαιοκρατικής μεθόδου, άκριβώς επειδή αυτή, κατά κυριολεξία, οδηγεί στήν εύρεση αυτου που άναζητεί. Δηλαδή, άναζητεί τόν τρόπο δικαιολόγησης και έλέγχου τών ήθικοπολιτικών άρχών δικαιοσύνης, οι όποιες προϋποθέτουν τή συνεζυγμένη σχέση δικαίου και πολιτικής, καθώς και τό κοινό ήθικοπρακτικό τους περιεχόμενο.

Βάσει αυτών, τό ρωλιανό έπιχείρημα στρέφεται στήν καντιανή ιδέα του ύποθετικού συμβολαίου, διότι αυτή δέν έξηγεί απλώς τή σύσταση του πολιτικού, αλλά τή συλλαμβάνει ως έπιτακτικό κέλευσμα έκφωνούμενο από τήν έλλογη φύση μας, άρα δέν τήν έννοει ως άποτέλεσμα κάποιας, εκτός τών έλλογων δυνατοτήτων μας, έμπειρικής, προκοινωνικής άρχής. Μέ αυτόν τόν τρόπο, ό Ρώουλις θέτει τό πρόσ ανάπτυξη έπιχειρήματός του στή θεωρητική άφετηρία τής καντιανής άρχής, ότι η δικαιοπολιτική σύσταση και η θεσμική συγκρότηση μιάς κοινωνίας δικαίου όφείλει να έκπορεύεται από τό γεγονός τής πρωταρχικής συναίνεσης, όχι ως ύποχώρηση στήν ώστική ισχύ κάποιας άνάγκης ή άποφυγής κινδύνων, αλλά ως σύμπτωση τών έπιμέρους βουλήσεων στήν άυστηρή κατηγορικότητα τών έπιτασσομένων από τόν πρακτικό λόγο και τών έκφραζομένων από τήν καθολικώς νομοθετούσα βούληση.

Αν ισχύει η μέχρι τώρα έπιχειρηματολογία μας, με τήν όποια κρίνουμε και άξιολογοϋμε τήν ανάπτυξη του ρωλιανού έπιχειρήματος, μπορούμε να καταλάβουμε τήν ύπερβολή που διακρίνει τήν σε βάρος του Ρώουλις κριτική, όταν αυτή του προσάπτει ότι η συμβολαιοκρατική του άντίληψη «άποφιλώνει» τό ύποκείμενο τής συμβολαιικής συμφωνίας από τά μη ιδιάζοντα στα περιεχόμενα αυτής τής συμφωνίας χαρακτηριστικά. Αντιθέτως, τό έπιχείρημα του Ρώουλις δέν άποσκοπεί

στον καθορισμό τών άρχών δικαιοσύνης και τών δικαιωμάτων, ώστε βάσει αυτής τής προεπιλογής να περιγράψει ό τύπος τής πολιτικής κοινωνίας που θα τά περιλάβει, αλλά τό έγχείρημα τής συμβολαιοκρατικής δικαιολόγησης ελαύνεται από τή θέση ότι άρχές και δικαιώματα δέν μπορούν καν να έννοηθούν, χωρίς τή δυνατότητα τής εϋσύντακτης πολιτείας, όπως και η τελευταία στερείται ήθικοπολιτικής καταξίωσης, όταν δέν έξασφαλίζει τά άνωτέρω.¹⁰

Η έννοια λοιπόν τής συμβολαιικής συμφωνίας έχει ήθικοπολιτικό περιεχόμενο, με δεσμευτικές αξιώσεις που άποτυπώνονται στον εύρετικό χαρακτήρα τής συμβολαιοκρατικής μεθόδου και δη και στήν καντιανή έκδοχή τής.¹¹ Τό γεγονός αυτό μάς έπιτρέπει να ύποστηρίξουμε ότι η άξιοποιούμενη καντιανή ιδέα του ύποθετικού συμβολαίου προϋποθέτει άφαίρεση από έπιμέρους ιστορικά περιεχόμενα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι παροράται τό ιδιαίτερο βάρος τής ιστορικότητας. Αυτή η άφαίρεση είναι άναγκαία, στον βαθμό που ύποτάσσεται στήν άξίωση να ύπάρξει η μορφή του ελεύθερου πολιτικού συντάγματος ως ύποθετικής σύγκλισης και συνεκφοράς τών έπιμέρους βουλήσεων.

Επί τής ουσίας η έν λόγω συμβολαιοκρατική μέθοδος μπορεί να άποκρούσει τήν ιστοριστική έγκληση και να άντικρούσει τίς σχετικιστικές αιτιάσεις, διότι

αναφοράς στή σχετική βιβλιογραφία. Βλ. επίσης, του ίδιου, «Εποικοδομητικές προσπάθειες. Σημειώσεις πάνω στήν ιδέα τής κατασκευής στίς κανονιστικές έπιστήμες» εις: *Περι κατασκευής, Τοπικά β΄*, Νήσος, 1996, σ. 285-299. Σε ό,τι άφορά τήν κριτική του Μ.Ι. Sonolel στήν κατασκευαστική μέθοδο, η όποια κριτική συνοψίζει τίς κριτικές άρχές του κοινοτιστικού έπιχειρήματος (Μ.Ι. Sanolel, *Ο φιλελευθερισμός και τά όρια τής δικαιοσύνης*, μτφ. Κ. Γεωργοπούλου, εισαγωγή-έπιμέλεια, Γ. Μολύδας, Πόλις, 2003), υιοθετούμε τήν άνασκευαστική αυτής τής κριτικής έπιχειρηματολογίας εις Κ. Παπαγεωργίου, *Η πολιτική δυνατότητα τής δικαιοσύνης*, ό.π. βλ. επίσης, Μ. Άγγελίδης, «Κοινότητα, ελευθερία, ισότητα» εις *Άξιολογικά*, 11-12, 1998, σ.σ. 413-454.

9. Περί του «συμβολαίου», βλ. J. Hampton, *Hobbes and Social Contract Tradition*, Cambridge University Press, 1986, σ. 132-176, Μ. Άγγελίδης, *Η Γένεση του φιλελευθερισμού. Προβλήματα σύστασης του πολιτικού σε θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου: Thomas Hobbes-John Locke*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1994, σ. 87-99, Ι. Πατέλλη, *Η φιλοσοφία του Hobbes. Λόγος και αίτιότητα στή νέα φυσική έπιστήμη*, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1995, σ. 103-122, ιδίως σ. 106, σημ. 2.

10. Π. Σούρας, «Πρόσωπα και πολίτες. Όψεις του φιλελευθερισμού και του κοινωνικού συμβολαίου» εις *Ιστοπολιτείας*, τ. 1, Ιχ1, 1997, σ. 130 και σ. 141, σημ. 62, καθώς και Will Kymlicka, «The social contract tradition» in P. Singer (ed.), *A Companion to Ethics*, Blackwell, 1993, σ. 186-197.

ἀναδεικνύει τή σύσταση τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ὄχι ὡς προῖόν βίας καί ἐξαναγκασμοῦ, ἀλλά πραγμάτωσης ὑπό τήν μορφή τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐπιστροφή λοιπόν τοῦ Ρώουλος στόν Κάντ ἀποσκοπεῖ στό νά ἐνοφθαλμίσει στή θεωρητική του κατασκευή τήν ιδέα τῆς ἔλλογης ἐλευθερίας καί τά ἐξ αὐτῆς προβαλλόμενα κανονιστικά δικαιοπολιτικά προτάγματα. Τό σημαντικότερο ἴσως ἀπό αὐτά τά προτάγματα, τό ὅποιο ὁ Ρώουλος προβάλλει ὡς ἐμβληματικό γνώρισμα τῶν ἠθικοπρακτικῶν καί δικαιοπολιτικῶν του σκοπεύσεων, εἶναι ἡ καντιανή ιδέα τῆς αὐτονομίας. Ἡ αὐτονομία, ἀναφερόμενη στήν ιδέα τοῦ ἐλευθέρου, ἀλλά καί ὑπευθύνου γιά τίς πρακτικές του ἐπιλογές προσώπου, συνιστᾶ προϋπόθεση γιά τήν ἀναγνώριση καί τήν ἐξασφάλιση ἴσης ἐλευθερίας σέ ὅλους. Ἡ καντιανή ιδέα τῆς αὐτονομίας συλλαμβάνει τό ἠθικό πρόσωπο σέ συνδυασμό μέ τήν παραδοχή ὅτι ὅλοι ἀποτελοῦν ὑποκείμενα ἴσης ἐλευθερίας καί ἀξιοπρέπειας, ὥστε αὐτή ἡ παραδοχή νά ἐπέχει θέση αὐτοσκοποῦ.

Ταυτοχρόνως, σέ αὐτήν τήν καντιανή ιδέα ἐνέχεται καί ὁ καθορισμός τοῦ ἀνθρώπινου ὑποκειμένου ὡς ἐξατομικευμένης μορφῆς πού μπορεῖ νά ἐκφράσει τήν ἀνθρώπινη κοινωνικότητα ἐν ταυτῶ πρός τό ἔλλογο αἶτημα τῆς ἄρσης τῶν ἐτερόνομων σχέσεων. Μέ αὐτόν

τόν τρόπο, ἡ καντιανή πρακτική καί δικαιοπολιτική φιλοσοφία, ὡς κριτική φιλοσοφία, συλλαμβάνει καί ἐξαίρει τήν αὐτονομία ὡς θεμελιώδη ἀρχή τοῦ ἠθικοπολιτικοῦ πράττειν καί τῶν ὅρων πού τό δεσμεύουν καί τό καθορίζουν.¹²

Ἡ πρόσδεση λοιπόν τοῦ ρωλιανοῦ ἐπιχειρήματος στήν καντιανή πολιτική φιλοσοφία ἐπιτρέπει τήν κατανόηση τῆς ἱστορικῆς ἔδρασης τῶν ἀξιῶν, ἀλλά καί ἀποτρέπει ἀπό τό νά ἀφομοιωθοῦν αὐτές ἀπό τήν ἱστορική περίσταση κατά τήν ὁποία διατυπώνονται. Σέ αὐτό ἀκριβῶς τό σημεῖο, μπορεῖ νά ὑπογραμμισθεῖ ἡ δικαιολογητική ἐπάρκεια τῆς συμβολαιοκρατικῆς μεθόδου καί ἡ ἐξεταζόμενη εὐρετική τῆς ἀξία: ἡ ζητούμενη συναίνεση, ὅπως περιγράφεται στήν ιδέα τοῦ ὑποθετικοῦ συμβολαίου, κατά τήν καντιανή ἐκδοχή του, δέν ἐξαρτᾶται ἀπό τόν φορμαλισμό τῶν κανόνων, ἀλ-

11. Κ. Ψυχοπαίδης, *Κριτική φιλοσοφία καί λογική τῶν θεσμῶν. Ἐρευνες γιά τήν πολιτική φιλοσοφία τοῦ Κάντ*, μτφ. Ὀλγα Σταθάτου, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, 2001, σ. 168-207.

12. Κ. Σταμάτης, *Δίκαιο καί δικαιοσύνη στήν ἐποχή τῶν ὀρίων*, Πόλις, 2000, σ. 108.

λά έπεται της άρχης ότι ή δημοκρατική πλειονότητα νομιμοποιείται ήθικοπολιτικώς νά διευρύνει τό χειραφετητικό αίτημα του συλλογικού αυτοκαθορισμού και ως προς τους άξιακούς όρους αναπαραγωγής της πολιτικής κοινωνίας.

Από την προρρηθείσα θέση μπορούμε νά συναγάγουμε τό ότι ή καντιανή συμβολαιοκρατική ιδέα σκοπεύει την επέλευση ενός αποτελέσματος τό όποιο αντιστοιχεί στό αίτημα για δικαιοσύνη εντός της πολιτικής κοινωνίας, για έλευθερία προϋποθέτουσα την άρση των προνομίων, για ισότητα και αυτονομία, αλλά και για κριτική ή όποία θά πρέπει νά άσκειται άδιακώλυτως στην έξουσία εντός της διαβουλευτικής συνθήκης όπου ελέγχονται οι όροι κατεξουσιασμού και άνελευθερίας.

Αυτές οι προϋποθέσεις, κατά τή συστηματική διάρθωση μέ την όποία έχουν ως τώρα έκτεθει και άναπτυχθει, μάς επιτρέπουν νά προσδιορίσουμε τή σχέση της καντιανής συμβολαιϊκής ιδέας και του άξιακού αίτήματος της αυτονομίας. Αυτός ό προσδιορισμός άναδεικνύει την αυτονομία, κατά τή συνεξάρτησή της μέ τό αίτημα περί άρσης της άδικίας. Δηλαδή, ή καντιανή ιδέα του σεβασμού, κατά την προσδιοριστική της σχέση μέ την αξία του ήθικου προσώπου, άναγνωρίζει

και τον ύφιστάμενο τίς συνέπειες της κοινωνικής άδικίας ως πρόσωπο άξιου σεβασμού. Από αυτήν την άναγνώριση έπεται, μέ ισχυρή δεσμευτικότητα, ή επιτακτική έκφώνηση της άρχης ότι ό άδικούμενος μετέχει της συνθήκης περί άπόδοσης ίσης έλευθερίας σε όλους —όπως την έκθέσαμε άνωτέρω— άρα δικαιούται την άναγνώριση και ίσης αυτονομίας, κατά τον σκοπό του αυτοκαθορισμού και της δικαιοπολιτικής καταξίωσης αυτού του σκοπού.

Ό Ράουλς συνδέει τό έπιχείρημά του περί δικαιολόγησης των άρχων δικαιοσύνης μέ αυτήν την προβληματική, ώστε στηριζόμενος στην εύρετική αξία της συμβολαιοκρατικής μεθόδου νά προβάλλει τό αίτημα περί συναίνεσης ως όρθολογικής συμφωνίας μή όφειλόμενης σε άνάγκη ή σε άνιστορικούς και προκοινωνικούς λόγους και άρχές, αλλά έκπορευομένης από την έλλογη ικανότητα των δρώντων, οι όποιοι μπορούν νά κρίνουν δεχόμενοι ως γνωμονική άρχή των έπιλογών τους τον πρακτικό λόγο.¹³ Ταυτοχρόνως, όμως, ή εύρε-

13. Βλ. την πολύ ένδιαφέρουσα μελέτη του Γ. Μολύβα, σ. 333. Έπίσης, J. Rawls, «Classical Utilitarianism» in S. Scheffler (ed.), ό.π., σ. 1-14.

τικότητα της συμβολαιοκρατικής μεθόδου εξασφαλίζει και την ανάδειξη ενός ακόμη στόχου: η συναίνεση αυτής της μορφής μπορεί να αναδείξει την αξίωση δικαιολόγησης των δικαιωμάτων ως κανονιστικό αίτημα τό οποίο επιτάσσει τη δικαιολόγηση των όρων που αντιστοιχούν σε έλλογες πολιτικές ρυθμίσεις. Η επίτευξη ή, έστω, η επιδίωξη ενός στόχου αυτού του είδους επιτρέπει στο ρωσιανό έπιχειρήματα να κινηθεί αποτελεσματικότερα εναντίον της ώφελιμοκρατικής θεμελίωσης των δικαιωμάτων.¹⁴ Δηλαδή, η άναγωγή τους στην αρχή της μέγιστης ώφέλειας, όπως άναδεικνύεται από τον ώφελιμισμό, περιστέλλει την ισχύ που διαθέτει ως όριο ρύθμισης των διαφορετικών έπιπέδων έξωτερικής έλευθερίας, άρα έξασθενεί τη δεοντοκρατική τους επιτακτικότητα ως προς τη δέσμευση του πράττειν από τη σύννομη έλευθερία και τη δυνατότητα έξαναγκαστικής διασφάλισής της.

Αυτή η κίνηση του ρωσιανού έπιχειρήματος άποσκοπεί στή συνοργάνωση των κανονιστικών αίτημάτων που ύποστηρίζονται από τό έπιχειρήματα με τά εύρως παραδεκτά έλλογα κίνητρα που καθοδηγούν την πρακτική, ώστε να μένει άλώβητη ή κανονιστική διάρθρωση της σχέσης όρθου και άγαθου ως άνεγνωρισμένη προτεραιότητα του πρώτου επί του δευτέρου. Με αυτόν τον τρόπο, τό έξεταζόμενο έπιχειρήματα άποσκοπεί, όπως προσπαθήσαμε να δείξουμε, στή κατάδειξη της συνεκτικής σχέσης άνάμεσα στή διαδικασία από την όποία προκύπτουν οι άρχές και διά της όποίας δικαιολογούνται, καθώς και της καντιανής ιδέας της ήθικοπολιτικής άυτονομίας και της δικαιοπολιτικής της κατεξίωσης και άναγνώρισης.

Τέτοια αίτήματα όμως αξιώνουν άυστηρή κατηγορητικότητα, και ό Ρώσους, έφόσον άποφεύγει τον φαύλο κύκλο της θεμελίωσης, άξιοποιεί την εύρετική ισχύ της συμβολαιοκρατικής μεθόδου, για να διασφαλίσει την δικαιολογητική έπίρρωση των κατηγορητικών αυτών έξαρτημάτων, αλλά και για να άσκήσει —και έδώ έξαιρεται ή εύρετική ισχύς της συμβολαιοκρατικής μεθόδου— τον άπαιτούμενο άναστοχαστικό έλεγχο. Παράλληλα, όμως, ή χρήση της συμβολαιοκρατικής μεθόδου επιτρέπει και τον καθορισμό του πεδίου όπου συντελείται ή διακύβευση των ήθικοπολιτικών αίτημάτων εν σχέσει με τά έπίμαχα, άμφίβολης κανονιστικής ισχύος, πρακτικά ζητήματα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, σχηματίζεται ή διαδικασία εύρεσης του ζητουμένου κανονιστικού άποτελέσματος, χωρίς όμως να είναι βέβαιη εκ προοιμίου ή έπέλευσή του.

Υπό τό φώς των άνωτέρω, ή «Δίκαιη κοινωνία» μās επιτρέπει να κατανοήσουμε τη σχέση των δύο μερών του ρωσιανού έπιχειρήματος, όπως αυτό διασκεδάζεται άνάμεσα στή Θεωρία της Δικαιοσύνης και τον Πολιτικό Φιλελευθερισμό, ώστε να έννοηθούν ως «στιγμές» του ίδιου έπιχειρήματος. Η θεώρηση από την όπτική της «Δίκαιης κοινωνίας» επιτρέπει τη συστηματικότερη κριτική προσέγγιση και κρίση περί της διάρθρωσης και άνάπτυξης αυτού του έπιχειρήματος

κατ' άναλογία προς τις ιεραρχούμενες, διαφορετικές στό ύστερο έργο, στρατηγικές του άποβλέψεις.

III

Έντός του πλαισίου που όρίσαμε στή προηγούμενη ένότητα, μπορεί να τεθεί και τό έρώτημα περί της σχέσης άνάμεσα στή κατασκευαστική μέθοδο του Ρώσους και τις άξίες της δημοκρατικής ισότητας, σε συνθήκες έλλογης άποδοχής αυτών των άξιών και έπάλληλης συναίνεσης ως προς τις πολιτικές άξίες και την πολιτική περί δικαιοσύνης αντίληψη.¹⁵

Έφόσον ή εν λόγω πολιτική αντίληψη διεκδικεί εύρύτατη έλλογη συναίνεση, θά πρέπει, άφενός, να σχηματίζεται με όρους που θά μπορούσαν να καταστούν άποδεκτοί, ενώ, ταυτοχρόνως, θά είναι άπαλλαγμένοι από περιεχομενικά γνωρίσματα κοσμοθεωρητικής ή, κατά Ρώσους, μεταφυσικής ύψης. Σε αυτήν την περίπτωση, ή πολιτική αντίληψη της δικαιοσύνης αξιώνει και την ήθικοπολιτική δικαιολόγηση των άξιών τις όποιες προύποθέτει. Δηλαδή, τίθεται ζήτημα περί των κριτηρίων βάσει των όποιων ή δημόσια δικαιολόγηση θά επιτρέψει στους άποδέκτες αυτής της αντίληψης να συγκατατεθούν στις εύλογες άρχές της.

Η ρωσιανή μέθοδος, λοιπόν, άποβλέπει στή έξασφάλιση της εύρύτατης έλλογης άποδοχής, αλλά άποφεύγει να δικαιολογήσει τις προαπαιτούμενες για την σύσταση της ίδιας της μεθόδου αξιολογήσεις και σκοπεύσεις. Οι τελευταίες δέν άποτελούν άπλως και μόνο «περιεχτικά» γνωρίσματα, αλλά καθορίζουν και καθοδηγούν την έπιλογή και την άνάπτυξη της δικαιολογητικής μεθόδου. Η έξέταση αυτών των ζητημάτων, υπό την όπτική που άναδεικνύει ή «Δίκαιη Κοινωνία», μās επιτρέπει να κατανοήσουμε και να κρίνουμε όχι μόνο τό πώς δικαιολογείται ή έπιλογή της μεθόδου δικαιολόγησης, αλλά και τό πώς αντιμετώπιζει τις εκδηλούμενες κριτικές έντάσεις ή άκόμη και άρνήσεις. Ο Ρώσους έπιρρώνει την πειστικότητα της πολιτικής αντίληψης, ώστε να ένισχυθεί ή δυνατότητα άποδοχής της, με την προσπάθεια να καταδειχθεί ότι είναι έπιχειρηματολογικώς ένταγμένη στή φιλελεύθερη δημοκρατική παράδοση της όποίας καθίσταται έφικτός ό έλλογος πλουραλισμός, όπως και ή διαβουλευτική συνθήκη της δημόσιας δικαιολόγησης.¹⁶

Άναδεικνύεται λοιπόν και τό πρακτικό αίτημα που άφορā την άποδοχή της πολιτικής αντίληψης εν σχέσει με τη δίκαιη ή άδικη πρακτική.¹⁷ Θά μπορούσε

14. Γ. Μολύβας, ό.π., σ. 270 και σημ. 184. Θεωρούμε όμως άδικη και άνατιολόγητη την κρίση του ίδιου στήν σημ. 145 (σ. 259).

15. J. Rawls, *Η Δίκαιη κοινωνία*, ό.π., σ. 333-360.

16. J. Rawls, *Ο Πολιτικός φιλελευθερισμός*, ό.π., σ. 257-264.

17. Εν σχέσει με την δίκαιη ή άδικη πρακτική και τό

εὐλόγως νά δεχθῆ κανεῖς ὅτι, σέ περιστάσεις κανονιστικῆς ἀνασφάλειας καί ἀβεβαιότητας, μέ τίς ὁποῖες κατεξοχήν συνδέονται οἱ μορφές τοῦ πράττειν, ἡ ἐξεύρεση τῆς ὀρθῆς ἀντιμετώπισής τους θά προϋπέθετε μίαν ἠθικοπολιτική θεωρία μέ ἰσχυρές κανονιστικές ἀξιώσεις, ἰκανή νά δικαιολογεῖ τή δικαιοπολιτική τάξη καί ὀργάνωση πού ἀντιστοιχεῖ στίς ἀξίες τῆς θεωρίας, ἀκόμη κι ἂν αὐτή ἡ σχέση διέπεται ἀπό ὀρισμένη ἰδανικότητα. Ἡ ἔλλειψη ὅμως μεταθεωρίας, ἀλλά καί πρακτικῶς προσανατολισμένου μεταθητικοῦ προβληματισμοῦ, δέν ἐπιτρέπει στή ρωλαιανή θεωρία νά ἀκολουθήσει αὐτήν τή μεθοδολογική κατεύθυνση. Ἄλλωστε ἡ συγκρότηση ἠθικοπολιτικῆς θεωρίας, πού θά ἀξιώνει τόν μεταθεωρητικό ἐλεγχό της, ἀρα θά κρίνει καί ὡς μεταμεθοδολογία τίς προϋποθέσεις σύστασης τῆς μεθόδου της, ὅπως καί τῆς δικαιολογητικῆς της ἰσχύος, δέν μπορεῖ παρά νά παρακολουθεῖ τίς καθοδηγοῦσες ἀρχές ὀρισμένης φιλοσοφικῆς θέσης καί θεωρίας, γεγονός πού δέν μπορεῖ νά ἐναρμονισθῆ μέ τή ρωλαιανή θέση περὶ ἔλλογης ἀποδοχῆς τῆς πολιτικῆς ἀντίληψης.

Ὁ στόχος τῆς ἰσχυρῆς δικαιολόγησης ἀπαιτεῖ ἔλεγχο καί διασφάλιση τῆς συνοχῆς, ἀλλά δέν μπορεῖ καί δέν πρέπει νά παραιτεῖται ἀπό τήν ἀξίωση ἀντικειμενικότητας, δηλαδή ἀπό τήν ἀξίωση ἡ ὁποία ἐγείρεται ἐν ταυτῶ πρὸς τό αἶτημα περὶ γνώσης τῆς ἠθικοπολιτικῆς ἀλήθειας.¹⁸ Ἐτσι, ἡ συγκρότηση κανονιστικῆς θεωρίας τῆς δημοκρατίας θά τυγχάνει πλημμελοῦς καί ἔλλιπους δικαιολόγησης, ἐφόσον ἡ ἀπομάκρυνση ἀπό τό γνωσιοκρατικό αἶτημα τῆς ἠθικοπολιτικῆς ἀλήθειας θά ἐξασθενεῖ τή δυνατότητά της νά δικαιολογήσει τό ἀπαραίτητο πρακτικό της ὑπόβαθρο.

Ὅταν ὁ Ρώουλος παραιτεῖται ἀπό τήν ἀξίωση ἀληθείας, χάριν τῆς διασφάλισης τῆς ἔλλογης ἀποδοχῆς τῆς πολιτικῆς ἀντίληψης τῆς δικαιοσύνης ἀπό ὅλους τοὺς ἔλλογως σκεπτομένους, προϋποθέτει δογματικῶς καί ἀδικαιολογητῶς ὅτι ἡ δέσμευση στό ἀνωτέρω αἶτημα θά ἦταν ἀσύμβατη μέ τόν δημοκρατικό πλουραλισμό, ἐπειδή θά ἐπέτρεπε στή φιλοσοφία νά ἐκφωνεῖ ἐπιτακτικά καθοδηγητικά φθέγματα πρὸς τοὺς πολίτες. Ἀντιθέτως, ἡ ἀποδέσμευση τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας ἀπό τό ἀνωτέρω αἶτημα τῆς στερεῖ τή δυνατότητα νά λαμβάνει σαφῆ θέση σέ ὅλα τὰ ἐπίμαχα ζητήματα τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν, ὅπως ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἰσότητα καί ἡ αὐτονομία, ἀλλά καί μειώνει τή δικαιολογητική ἰσχύ της ὡς πρὸς τή στήριξη αὐτῶν τῶν θέσεων.

Ἄλλωστε, σκοπός τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας δέν θά ἦταν ἡ ἐκφώνηση κανονιστικῶν παραγγελμάτων ὑπὸ τή μορφή ἀναντιρρήτως ἀποδεκτῶν καί ἀπαρεγκλίτως ἐφαρμοστέων ὑποδείξεων, ἀλλά ἡ σύσταση ἐπιχειρημάτων ἰκανῶν νά δικαιολογήσουν τήν αὐστηρή κατηγορικότητα καί τήν καθολικὴ ἐπιτακτικότητα τοῦ κανονιστικοῦ της λόγου.¹⁹ Ὁ σκοπός αὐτός, ὄχι μόνο δέν εἶναι ἀσύμβατος —οὔτε πολὺ περισσότερο ἀντίθετος— μέ τόν ἔλλογο πλουραλισμό, ἀλλά μάλιστα τόν προϋποθέτει ὡς συνθήκη τῆς διαδούλευσης ἐντὸς τῆς ἔλλογης κριτικῆς καί πολιτικῆς δημοσιότητας. Ἡ ἰσχύς τῶν

ἐπιχειρημάτων τοῦ κανονιστικοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου δοκιμάζεται ἐντὸς αὐτῆς τῆς συνθήκης καί μόνο τότε ἀποσκοπεῖ δικαίως στήν ἀπαίτηση τήρησης τῶν κανονιστικῶν του ἐπιταγῶν, ὅταν δηλαδή ἔχει δώσει τή μάχη γιὰ τή δικαιολογητικὴ τους ὑποστήριξη.

Ἡ ἀνωτέρω προβληματική καί ἐπιχειρηματολογία ἐπαναθέτει τό ζήτημα περὶ τῆς οὐσιαστικῆς ὀρθότητας καί ὄχι περὶ τῆς ἀπλῆς εὐλόγης ἀποδοχῆς τῶν ἐπιχειρημάτων. Ἐπὶ παραδείγματι τό ἐρώτημα, πού σέ αὐτό τό σημεῖο αὐτῆς τῆς ἐργασίας μπορούμε δικαιολογημένα νά θέσουμε, περὶ τοῦ ἐάν εἶναι, θεωρούμενες ἀπὸ μιά ἀντικειμενικὴ σκοπιά, ἠθικῶς παραδεκτές οἱ κοινωνικῆς ἀνισότητες, θέτει τό ζήτημα περὶ τῆς οὐσιαστικῆς ὀρθότητας τῶν θέσεων πού θά ἀναπτυχθοῦν καί ἐπιχειρηματολογικῶς θά ὑποστηριχθοῦν ὡς ἀπαντήσεις. Ἀκολουθῶς ὁ ἐλεγχος αὐτῶν τῶν θέσεων, καθῶς καί τῆς συνοχῆς τῶν πεποιθήσεων πού ἀναγνωρίζονται σέ αὐτές τίς θέσεις, ἐπιβάλλει τή μεταθεωρητικὴ ὀπτική καί τή μεταθητικὴ θεώρηση, ὥστε νά διατηρεῖται ἡ ἀξίωση γιὰ ἀλήθεια, γνώση καί ἀντικειμενικότητα.

Ἡ συνάφεια κανονιστικῆς καί μεταθητικῆς προβληματικῆς, ὑπὲρ τῆς ὁποίας συνηγοροῦμε σέ αὐτὴ τὴν ἐνότητα, μπορεῖ νά ἐνισχύσει τή μεταθεωρητικὴ θέση γιὰ τὴ στήριξη τῶν αἰτημάτων τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας, ἀλλά καί τίς ἀπαιτήσεις γιὰ ἀξιολογικὴ ἐξήγηση καί δικαιολόγηση τῶν περιεχομένων της καί τῶν μεθοδολογικῶν της ἐπιλογῶν. Μέ αὐτὸν τὸν τρόπο, ἐνισχύεται περαιτέρω ἡ συνοχή τῶν ἠθικῶν θέσεων καί πεποιθήσεων, ἐφόσον ἡ ἠθικοπολιτικὴ καί μεταθητικὴ τους δικαιολόγηση ἀναδεικνύει καί τό αἶτημα περὶ ἐλέγχου τῆς οὐσιαστικῆς ὀρθότητας τῶν ἐπιχειρημάτων πού ἀναπτύσσονται πρὸς ἐνδυνάμωση αὐτῆς τῆς συνοχῆς.²⁰

πλαῖσιο συγκρότησης τῶν δικαιωμάτων, βλ. Μ. Ἀγγελίδης, «Ἡ θεωρία τῶν δικαιωμάτων στὸν σύγχρονο φιλελευθερισμό: Ζητήματα κριτικῆς ἀνακατασκευῆς στίς θεωρίες τῶν R. Nozick, J. Rawls, J. Dworkin» εἰς: Π. Γετίμης-Δ. Γράβαρης (ἐπ.), *Κοινωνικὸ κράτος καί κοινωνικὴ πολιτικὴ, Ἡ σύγχρονη προβληματικὴ*, Θεμέλιο, 1993, σ. 73-90. Βλ. ἐπίσης τοῦ ἰδίου, *Φιλελευθερισμός: κλασικὸς καί νέος. Ζητήματα συνέχειας καί ἀσυνέχειας στό φιλελεύθερο ἐπιχειρημα*, Ἴδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 1993, σ. 127-138, ὅπου καί κριτικὴ στό ὑπὲρ τοῦ «ἀδυνάτου τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης» ἐπιχείρημα. Ἐπίσης γιὰ τὴ σχέση τῆς θεμελίωσης καί δικαιολόγησης, μέ σκοπὸ τὴν κριτικὴν στὸν δογματισμὸ καί τὴν ἀνασκευή τοῦ σχετικισμοῦ, βλ. Σ. Δημητρίου, *Θεμελίωση καί Ἀνασκευή. Ἐπιχείρημα, νοηματικὴ ταυτότητα καί φιλοσοφικὴ ἀξιολογία*, Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας, 2003.

18. Π. Σούρλας, «Φιλοσοφία καί δημοκρατία. Ὁ φόβος τοῦ Πλατωνισμοῦ στοὺς Rawls καί Habermas» εἰς *Ἰσοπολιτεία*, τ. IV, τχ. 1, 2000, σ. 93.

19. Κ. Σταμάτης, «Ἡ δυνατότητα μᾶς κριτικῆς θεωρίας δικαιοσύνης στό ἔργο τοῦ Κοσμᾶ Ψυχοπαίδη» εἰς *Ἰσοπολιτεία*, τ. IV, τχ. 1, 2000, σ. 178.

20. Περὶ τῆς συνοχῆς καί τῆς σχέσης της μέ τὴν «ἀνα-

Στηριζόμενοι σε αυτήν την αρχή και ανασυγκροτώντας την μέχρι αυτού του σημείου επιχειρηματολογία που αναπτύξαμε στις δύο προηγούμενες ενότητες, μπορούμε να συσχετίσουμε τις ανωτέρω θέσεις περί μεταθεωρίας και μεταθητικής με την πορεία του ρωσισανού επιχειρήματος. Ο Ρώουλς ορίζει το πεδίο του πολιτικού κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να δεσπόζει σε αυτό η αρχή της ανεκτικότητας (principle of tolerance).²¹ Έν συνεχεία ορίζει την έννοια του «μεταφυσικού» κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να περιλαμβάνει κοσμοθεωρητικές παραδοχές και φιλοσοφικές θεωρήσεις. Τό γεγονός αυτό του επιτρέπει να προσδιορίσει τό λεγόμενο «δεδομένο του πλουραλισμού» (fact of pluralism), ώστε να επέλθει ή διάκριση της πολιτικής αντίληψης (political conception) από τις περιεκτικές θεωρήσεις (comprehensive doctrines). Έτσι, αποβλέπει στή διεύρυνση της πολιτικής αντίληψης, ώστε να συσχετίσει τό αίτημα της έλλογης συναίνεσης με την πολιτική φιλοσοφία, προσδιορίζοντας τις συνθήκες της έλλογης διαφωνίας. Τό επόμενο βήμα του επιχειρήματος υπέρ της πολιτικής αντίληψης είναι ή σύνδεση των ανωτέρω με τή δημόσια δικαιολόγηση από τήν όποία θά αναδειχθεί και τό κριτήριο της έλλογης αποδοχής, όπως και ή ιδέα της αμοιβαιότητας. Επόμενο στάδιο στήν ανάπτυξη του επιχειρήματος του Ρώουλς είναι ή υπεράσπιση της εποχής, σέ ό,τι αφορά τις φιλοσοφικές αντιπαραθέσεις, ως μέσο απαραίτητο για τή διαφύλαξη των όρίων του πολιτικού πεδίου.

Η μέχρι αυτού του σημείου ανάπτυξη του επιχειρήματος υπέρ της πολιτικής αντίληψης αποσκοπεί στον μεθοδολογικό καθορισμό της σχέσης της με τόν ελεύθερο δημόσιο διάλογο (free public reason), όπου και τίθενται ζητήματα άφορώντα τήν έγκυρότητα της θεωρίας, αλλά και τήν έδρασή της στο υπόβαθρο του δημοκρατικού πολιτικού πολιτισμού και των συνταγματικών αρχών και αξιών του. Έτσι τίθεται προς υπεράσπιση τό αίτημα της διατήρησης της ενότητας υπό συνθήκες πολλαπλότητας, ώστε να υπηρετείται τό ιδεώδες της αμοιβαίας κοσμοθεωρητικής άνοχης, αλλά και της συνεργασίας, ή όποία δικαιολογείται, εν ταύτῳ προς τήν άνοχή, μόνο άφου θά έχει υποστηριχθεί ή διάκριση άνάμεσα σέ δημόσιο (public) και ιδιωτικό (private) πεδίο.

Αυτή είναι ή έκθεση και ανασυγκρότηση του επιχειρήματος, όπως προηγήθηκε στις άλλες δύο ενότητες, σύμφωνα με τό κριτικό επίχειρημα που αναπτύξαμε, ώστε να υποστηριχθεί, μεταξύ άλλων, ότι τό ανωτέρω έγχειρημα του Ρώουλς μένει έκθετο άπέναντι σέ κριτικές ένστάσεις, ιδιαίτερος ως προς τά κριτήρια αποκλεισμού μή πολιτικών και μή έλλογων αντιλήψεων από τό πολιτικό πεδίο του έλλογου πλουραλισμού. Η πειστικότητα των θέσεων, στήν όποία σκολοπεύει ή ρωσισανή επιχειρηματολογία, δέν έγγυάται τήν ουσιαστική τους ορθότητα, ή όποία άπαιτεί μεταθεωρητικό και μεταθητικό έλεγχο, αλλά και δικαιολόγηση δηλαδή θά

πρέπει να αξιώνει αντικειμενικότητα και όχι απλώς έλλογη άποδοχή.²²

Η προσπάθεια του Ρώουλς να άποφύγει τόν σχετικισμό ύπονομεύεται εκ των έσω, και τό γεγονός ότι καθίσταται δυσχερής προσπάθεια προκύπτει από τό κόστος που καταβάλλει ή θεωρία του, όπως ύποστηρίξαμε στήν πρώτη ενότητα, λόγω της έλλειψης μεταθεωρητικής και μεταθητικής δικαιολόγησης. Δηλαδή ή έσωτερική εξέταση άμφίβολων κανονιστικών ζητημάτων δέν έπαρκει τουλάχιστον ως προς τή σύνταξη κριτηρίων ικανών να αξιώσουν δεσμευτική ισχύ. Ακριβώς για αυτόν τόν λόγο ό Ρώουλς διεκδικεί τήν καθολικότητα όρισμένων πολιτικών και θεμελιωδών αξιών, αλλά δέν μπορεί να στηριχθεί στή μεταθεωρητική και μεταθητική θέση που θά επέτρεπε να δικαιολογηθεί ή νομιμοποίηση και ή έγκυρότητα της ίδιας της καθολικότητας. Υπό αυτήν τήν έννοια, ή θεωρία του είναι πραγματι άτεξάρτητη (freestanding), έφόσον παραβλέπει τήν άνάγκη να δικαιολογήσει τό αν είναι άληθής ή όχι,

στοχαστική ίσορροπία», άρα και με τή δυνατότητα κριτικής ή όποία αποκτιέται, ώστε να συνέχονται οι ήθικές πεποιθήσεις, αλλά και οι προενοήσεις, ώστε να κριθούν σέ ευρύτερο πλαίσιο άληθών και δικαιολογημένων πεποιθήσεων, βλ. Σ. Βιρβιδάκης, «Τό πρόβλημα της θεμελίωσης της γνώσης: Μία σύγχρονη προσέγγιση» εις: *Έλληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, 7, 1990, σ. 107-132. Βλ. επίσης Ρ. Engel, *Η Άλήθεια: Στοχασμοί πάνω σέ μερικές προφανείς άλήθειες*, μτφ. Σ. Βιρβιδάκης, Scripta, 2000, καθώς και J. Dancy, *Introduction to Contemporary epistemology*, Blackwell, 1985.

21. T.W. Pogge, *Realizing Rawls*, Cornell University Press, 1991, σ. 211-218. Βλ., επίσης, S.L. Darwall, «Is there a Kantian Foundation for Rawlsian Justice?» εις H.G. Blocker - F. H. Smith (έπ.), *John Rawl's theory of social justice*, Ohio University Press, σ. 311-345, καθώς και R. Sushila, *Liberty, Equality and Social justice: Rawl's political theory*, Ajanta Publication (India), 1990, σ. 109-111 και για τήν «άναστοχαστική ίσορροπία», σ. 106. Επίσης, Σ. Βιρβιδάκης «Προβλήματα της καντιανής ήθικής φιλοσοφίας» εις Κ. Καβουλάκος (έπ.), *I. Kant. Πρακτικός λόγος και νεωτερικότητα*, Αλεξάνδρεια, 2006, σ. 29-48, ιδίως σ. 33.

22. Περί επάλληλης συναίνεσης και του έλλογου χαρακτήρα της, βλ. J. Rawls, «The Idea of Overlapping Consensus» εις: *Collected Papers*, 421-442 *Journal for Legal Studies*, 7/1, 1987, 1-25. Βλ. επίσης, Κ. Ψυχοπαίδης, *Κανόνες και άντινομίες στήν πολιτική*, Πόλις, 1999, σ. 530-541, καθώς και του ίδιου ως προς τή δικαιολόγηση της δεσμευτικότητας: «Μεθοδολογικά προβλήματα της καντιανής κριτικής με άφετηρία τό κείμενο για τήν Αιώνια Ειρήνη» εις *Έλληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Έπιστήμης*, 25, 2005, σ. 8-18, ιδίως σ. 9, «Αναζητώντας τήν έπιστημολογία της κριτικής θεωρίας», πρόλογος του Κ. Ψυχοπαίδη στο: Σ. Δημητρίου, *Θεμελίωση και άνασκευή*, ό.π., επίσης, *Όροι, αξίες, πράξεις*, Πόλις, 2005, σ. 443-478, όπως και τό «Υπάρχει θεμελίωση σοσιαλιστικών αξιών;» εις *Πολιτική μέσα στις έννοιες*, Νήσος, 1997, σ. 199-210.

όσο κινείται εντός του πολιτικού πεδίου όπου ενδιαφέρεται μόνο για την πειστικότητα πού θα της επιτρέψει να τύχει έλλογης αποδοχής. Όμως αυτή η επιχειρηματολογική κίνηση μάλλον εξυπηρετεί τόν στόχο να αποφευχθεί ή θεμιτώς και νομίμως απαιτητέα λογοδοσία ως προς τό πώς κατανοείται και προσδιορίζεται τό πολιτικό πεδίο και μέ ποιά κριτήρια όρισμένες πολιτικές αντίληψεις μπορούν να ένδαικτώνται σέ αυτό, ενώ άλλες απειλούνται μέ άγωγή έξώσεως ή και έξοβελισμού στόν παραλογισμό της πολιτικής υπεροχίας.

Έτσι, ή έλλειψη μεταθεωρητικού έλέγχου και μεταηθικής δικαιολόγησης διαχωρίζει τό ζήτημα της δικαιοσύνης, αλλά και της σαφούς θέσης περί των ανισοτήτων, από τά προβλήματα στά όποια υπεισέρχονται μεταηθικά έρωτήματα ως προς τό πότε μιά πρακτική είναι ουσιαστικώς όρθή και μέ ποιά κριτήρια. Η δικαιολόγηση τέτοιων κριτηρίων συνιστά μείζονα σκοπό της πολιτικής φιλοσοφίας, έφόσον έγείρει αίτημα δικαιολόγησης της αξίωσης ουσιαστικής όρθότητας και έλέγχου του περιεχομένου, αλλά και των κανονιστικών δεσμεύσεων του πολιτικώς πρακτέου.

Αυτή ή αξίωση δικαιολόγησης επιτάσσει την εύρετική πορεία προς τή διακρίδωση ουσιαστικών ήθικών λόγων ικανών να στηρίξουν μιά κανονιστική ήθικοπολιτική θεωρία, ή όποία δέν μπορεί να είναι άπλως και μόνο εύλογη και πειστική. Αυτό είναι και τό πρόβλημα στό όποιο προσκόπτεi τό ρωσιανό έπιχείρημα, όταν κινείται στό έσωτερικό της κανονιστικής προβληματικής πού διατυπώνει ή θεωρία, χωρίς να μπορεί να έδρασθαι και στην έξωτερική μεταθεωρητική θέση του γόνιμου μεταηθικού άναστοχασμού.

Η άναζήτηση λοιπόν της γνώσης και της αλήθειας στην ήθική και την πολιτική δέν συνιστά μεταφυσικού χαρακτήρα δογματισμό, αλλά άποτελεί άνάπτυξη του άναστοχαστικού έλέγχου ό όποιος παρακολουθεi την συλλογιστική πορεία σχηματισμού των ήθικών μας παραδοχών, ώστε να υπέχουμε δικαιολογημένα την υποχρέωση επιτακτικής άπαξίωσης και ήθικής άποδοκίμασίας όλων των άνήθικων άποτελεσμάτων πού προκαλεί ή άδικία και ή άνισότητα. Πρόκειται λοιπόν για τό αίτημα της αλήθειας και την αξίωση άντικειμενικής και ουσιαστικής όρθότητας, άνεξαρτήτως των προσωπικών μας προτιμήσεων, έπιθυμιών ή συναισθηματικών ροπών.

Πλέον άποσαφηνίζονται πλήρως τά κριτήρια πού υπερασπίζονται αυτό τό έπιχείρημα πού έχουμε ως τώρα άναπτύξει και μέ τό όποιο προσπαθούμε να έλέγξουμε τό ρωσιανό έπιχείρημα, στίς διαδοχικές φάσεις της άνάπτυξής του, μέσα από την όπτική της *Δίκαιης Κοινωνίας!* Η έγκατάλειψη του ρεαλιστικού γνωσιοκρατικού αίτήματος και ή υποχώρηση του αίτήματος για άντικειμενικότητα και ουσιαστική όρθότητα, άρα ή άδιαφορία για την έπιλογή θεωρητικής και μεταηθικής θέσης, οδηγεί σέ άπίσχυση την κανονιστική δυναμική της πολιτικής φιλοσοφίας και περιορίζει τή δυνατότητα ήθικοπολιτικής δικαιολόγησης των αξιακών

της αίτημάτων. Συνεπώς, ή έγκατάλειψη της δυνατότητας να άσκηθεi έξωτερικός μεταθεωρητικός έλεγχος του ήθικοπολιτικού χαρακτήρα αρχών και έπιλογών κοστίζει περισσότερο από όσο μπορεί να φαίνεται: δηλαδή ή άποχή από τή διαμάχη φιλοσοφικών θεωριών, όπως και των ήθικοπολιτικών τους υποδηλώσεων και συνεπειών, άποδυναμώνει τή δεσμευτικότητα μιάς δεοντοκρατικής θεωρίας, έφόσον ό περιορισμός στά πεδία της πολιτικής αντίληψης —έτσι όπως έχει προκαθοριστεί ή ιδέα του πολιτικού— μπορεί να όδηγήσει σέ ουδετερότητα ως προς τις έκπεριόμενες κανονιστικές κρίσεις επί των έπίμαχων και έπισηφών κανονιστικών ζητημάτων πού διακυβεύονται.

Έτσι όμως υποχωρεί και ή ισχύς του αίτήματος να διασώσουν την καθολική δεσμευτική τους έπιτακτικότητα οι ήθικοπρακτικές και δικαιοπολιτικές αξίες. Αυτές έπιζητούν την άναγνώριση της ουσιαστικής όρθότητάς τους στην προοπτική μιάς δημοκρατικής κοινωνίας όπου τό αίτημα της ισότητας θα συνδιάζεται μέ τή δυνατότητα, ή άξιοπρέπεια και ή άυτονομία να συνυπάρχουν μέ τόν συλλογικό άυτοκαθορισμό των έλευθέρων συνεργαζομένων ανθρώπων οι όποιοι συμβάλουν στην άναπαραγωγή των όρων ζωής της κοινωνίας και της άξιακής συνοχής της. Τά έλλογα έπιχειρήματα δέν μπορούν να άμφισβητήσουν θεμελιωδώς την ουσιαστική όρθότητα της έλευθερίας, της ισότητας και της άυτονομίας, διότι οι αξίες αυτές προϋποτίθενται, ώστε να υπάρξει ή δυνατότητα της διαβούλευσης και του ίσηγορικού διαλόγου, εντός των όποιων καθίσταται δυνατή ή προβολή όλων των έπιχειρημάτων. Αυτή ή θέση, εύρισκόμενη στόν άξιακό πυρήνα της δεοντοκρατικής, κανονιστικής, ήθικοπολιτικής φιλοσοφίας ύπολαμβάνει την κατάφαση στόν άξιακό δεσμό θεωρίας και πράξης, χωρίς βεβαίως να παραβλέπει τά κριτήρια των μερικών τους διακρίσεων. Ό άναπροσδιορισμός αυτής της πλατωνικής συζυγίας επιτρέπει, εκτός από τόν άναστοχασμό των άντινομιών τους, και την άναγνώριση ότι προβλήματα λειτουργίας των κοινωνιών άναβαθμίζονται σέ πολιτικά και ήθικοπρακτικά προτάγματα, όταν σκοπεύουν στην άρση των προσκομμάτων πού παρακωλύουν την άξιακή πραγμάτωση των απειλούμενων όρων άναπαραγωγής της κοινωνίας. Πλέον ή έν λόγω καταληκτική θέση, έδραζόμενη στην έπιχειρηματολογική δικαιολογητική βάση πού συγκροτήσαμε στά προηγούμενα, αξιώνει τά σχετικά έπιχειρήματα να κρίνονται επί της ουσιαστικής τους όρθότητας, δηλαδή να μίν έξαντλούνται στην έπιδίωξη να τύχουν άπλως και μόνο έλλογης άποδοχής. Τέτοια έπιχειρήματα, χωρίς να άποσιωπούν τό έρώτημα για τό πώς είναι μιά δίκαιη κοινωνία, άποσκοπούν στη δικαιολόγηση των κριτηρίων βάσει των όποιων ή θεωρία μπορεί να άποφαινεται περί του πότε μιά κοινωνία είναι δίκαιη. Έρώτημα τό όποιο καταφάσκει την ουσιαστική όρθότητα της άξιακής μορφής εντός της όποιάς συνέχεται ό έπιστημονικός, και δή και ό φιλοσοφικός, λόγος μέ τή δεσμευτικότητα της πολιτικής

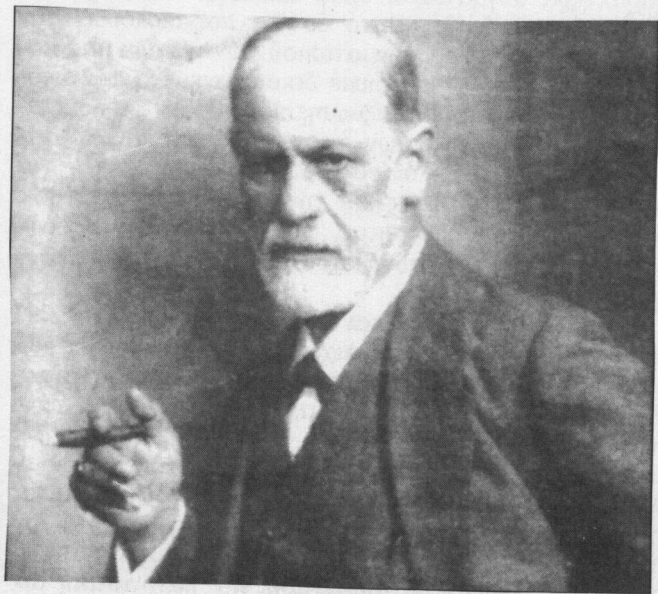
ΦΡΟΥΝΤ: Ο ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ ΤΩΝ ΣΚΟΤΕΙΝΩΝ ΦΩΤΩΝ

της Έλιζαμπέτ Ρουντινεσκό

Η Elisabeth Roudinesco, διευθύντρια ερευνών στο τμήμα ιστορίας του Πανεπιστημίου Paris-VII και συγγραφέας ενός *Dictionnaire de la psychanalyse* (Λεξικό της Ψυχανάλυσης) αφηγείται τη ζωή, τά ηθη και την πνευματική ιστορία του Σίγκμουντ Φρόυντ, αυτού του παράδοξου Βιεννέζου, που γεννήθηκε στη Μοραβία τό 1856 και πέθανε στό Λονδίνο τό 1939.

Χιλιάδες βιβλία έχουν αφιερωθεῖ στόν εφευρέτη της ψυχανάλυσης, και πολλές δεκάδες βιογραφικά ἔργα ἐπιτρέπουν σήμερα νά γνωρίζουμε ἀκόμη και στίς μικρότερες λεπτομέρειες και πέρα ἀπό κάθε μαῦρο ἢ ρόζ μῦθο, τή ζωή, τά ἦθη και τήν πνευματική ιστορία αὐτοῦ τοῦ παράδοξου Βιεννέζου, στοχαστή τῶν «Σκοτεινῶν Φώτων», τοῦ ὁποῖου τό ἔργο -εἴκοσι πέντε τόμοι και μιά τεράστια ἀλληλογραφία- ἔχει μεταφρασθεῖ σέ ἐξήντα γλώσσες.

Γοητευμένος ἀπό τόν θάνατο και τό σέξ, ἀλλά γεμάτος φροντίδα νά ἐξηγήσει μέ ἔλλογο τρόπο τίς πιό ὠμές και τίς πιό σκοτεινές ὄψεις τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ὁ Φρόυντ εἶχε τή μεγαλοφυή ἰδέα, στίς 17 Ὀκτωβρίου 1897, στά σαράντα ἕνα του χρόνια, νά συσχετίσει τή μεγάλη σκηνή τῶν τραγικῶν δυναστιῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας μέ τή μικρή ἰδιωτική ὑπόθεση τῆς ἀστικής κοινωνίας τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνα, μέ τήν ὁποία ἀσχολοῦνταν ἐκτός ἀπό τόν ἴδιο και ὄλοι οἱ ἐξειδικευμένοι ψυχολόγοι μέ βάση τή μελέτη τῶν νευρώσεων. «Κάθε ἀκροατής τῆς πρωταρχικῆς σκηνῆς», λέγει, «ὑπῆρξε κάποια στιγμή, ἐν σπέρματι, και κατά φαντασίαν, ἕνας Οἰδίπους πού τρομάζει μπροστά στήν πραγματοποίηση τοῦ ὄνειρου του μή τυχόν μεταφερθεῖ στήν πραγματική ζωή». Καί σύμφωνα μέ τή μορφή τοῦ Οἰδίποδα προσέθεσε τή μορφή τοῦ Ἀμλετ,

ἥρωα ἐνοχοποιημένου καθώς ἐρχόταν ἀντιμέτωπος μέ τό φάντασμα ἐνός πατέρα πού διεκδικοῦσε τήν ἐκδί-
κησή του.

Ὅτι τό σύνδρομο τοῦ Οἰδίποδα –νά σκοτώσει τόν πατέρα καί νά νυμφευθεῖ τή μάνα– ἀπό λάθος τῶν ἰδίων τῶν ψυχαναλυτῶν ἐγινε στή συνέχεια μιά οἰκο-
γενειοκεντρική ψυχολογία, πού πολλοί φιλόσοφοι κα-
ταδίκασαν, δέν ἀναιρεῖ τίποτα ἀπό τή δύναμη μιάς
ἐναρκτήριας χειρονομίας πού ἐγκτεται στό νά θέσει τό
σύγχρονο ὑποκείμενο ἀπέναντι στή μοῖρα του: τή μοί-
ρα ἐνός ἀσυνείδητου, τό ὁποῖο, χωρίς νά τοῦ στερεῖ
τήν ἐλευθερία νά σκέφτεται, τό προσδιορίζει ἐν ἀγνοία
του. Ἦταν μιά ἐπανάσταση τοῦ μύχου κόσμου ἡ ψυ-
χανάλυση κι εἶχε ὡς πρώτη ἀποστολή νά ἀλλάξει τόν
ἄνθρωπο δείχνοντας ὅτι «*Ἐγώ εἶμαι κάποιος ἄλλος*»
καί ὅτι τό «*Ἐγώ δέν εἶμαι κύριος στήν κατοικία του*».

Ὁ Φρόντ ὑπῆρξε ἕνας στοχαστής τοῦ ἰρασιοναλι-
στικοῦ καί τοῦ παράλογου ὅσο κι ἕνας θεωρητικός τῆς
δημοκρατίας προσκολλημένος στήν ἰδέα ὅτι μόνο ὁ πο-
λιτισμός, δηλαδή ἡ ἐπιλογή ἐνός νόμου ἐπιβαλλόμενου
πάνω στήν παντοδυναμία τῶν φονικῶν ἐνορμήσεων,
εἶναι αὐτός πού θά ἐπέτρεπε στήν κοινωνία νά ξεφύ-
γει ἀπό τή βαρβαρότητα, τήν ἐπιθυμούμενη ἄλλωστε
ἀπό τήν ἴδια τήν ἀνθρωπότητα.

Τό 1905, ἤδη ἀπό τά πρῶτα του γραπτά πάνω στήν
παιδική σεξουαλικότητα, τόν Φρόντ μίσησαν οἱ ὀπα-
δοί ὄλων τῶν θρησκειῶν, πού τόν κατηγοροῦσαν ὅτι
καταστρέφει τίς ἀξίες τῆς ἠθικῆς, τόν κατηγοροῦσαν ἐ-
πίσης οἱ θιασῶτες τῶν ἐθνικισμῶν πού ἐβλεπαν στή
θεωρία του τήν ἐκφραση ἐκπτώσης τῆς πατριαρχικῆς
κοινωνίας, καί τέλος οἱ ἐκπρόσωποι ὄλων τῶν δικτα-
τοριῶν πού τόν ὑποπεύονταν ὅτι σπέρνει τήν ἀταξία
στός συνειδήσεις. Ἐπιστήμη τῶν Γερμαναράδων γιά
τούς Γάλλους, ἐπιστήμη Λατίνων γιά τούς Βόρειους,
ἐπιστήμη ἐκφυλη γιά τούς ἀγγλόφωνους πουριτανούς,
ἡ ψυχάνάλυση θεωρήθηκε τελικά ἐπιστήμη ἐβραϊκή
ἀπό τούς ναζί καί ἀστική ἐπιστήμη ἀπό τούς σταλινι-
κούς. Κατά τή διάρκεια τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 20οῦ
αἰῶνα οἱ θιασῶτες τῶν «σκληρῶν ἐπιστημῶν» τήν
θεώρησαν ὡς ψευτοεπιστήμη πού τῆς καταλόγιζαν ὅτι
δέν εἶναι μετρήσιμη, κι ὕστερα θεωρήθηκε πάλι ὡς ἐ-
βραϊκή καί κομμουνιστική ἐπιστήμη ἀπό τήν ἄκρα δε-
ξιά καί τέλος ἐπιστήμη σατανική ἀπό τούς ριζοσπά-
στες ἰσλαμιστές. Αὐτή ἡ συνεχῆς ἀπέχθεια γιά τήν ψυ-
χανάλυση θά παραμείνει ὡς τό πιό ἰσχυρό σύμπτωμα
ἀνατρεπτικῆς ἀλήθειας γιά τή φροῦδική ἀνακάλυψη;

Γεννημένος στό Φράμπουργκ-Πρίμπορ τῆς Μοραβίας
(σήμερα τσεχική δημοκρατία) στίς 6 Μαΐου 1856 μέ
τό ὄνομα Σχλόμο-Σιγισμουῖνδος Φρόντ ἦταν γιός τῆς
Ἀμαλίας Νάτανσον καί τοῦ Ζακόμπ Φρόντ καί ἐπο-
μένως ἦταν ὁ πρωτότοκος τοῦ τρίτου γάμου τοῦ πα-
τέρα του πού ἀσχοῦσε τό ἐπάγγελμα τοῦ ἐμπόρου
βαμβακερῶν καί ὑφασμάτων. Ἀπό τόν πρῶτο του γά-

μο ὁ Ζακόμπ εἶχε ἀποκτήσει δύο γιούς, τόν Ἐμμα-
νουέλ καί τόν Φιλίπ, πού νέος ὁ Φρόντ τούς θεω-
ροῦσε ὡς θεῖους του, ὅπως ἀκριβῶς καί τούς πέντε
ἀδελφούς τοῦ πατέρα του. Ἀπό τόν γάμο τοῦ Ζακό-
μπ καί τῆς Ἀμαλίας θά γεννηθοῦν ἀκόμη ἑπτὰ παι-
διά: ὁ Ἰούλιος, ἡ Ἄννα, ἡ Ντέμπορα, ἡ Μαρία, ἡ
Ἀντολφίν, ἡ Πωλίν καί ὁ Ἀλέξανδρος.

Ὁ ἀγαπημένος τῆς μητέρας του πού τόν ἀποκα-
λοῦσε «*χρυσέ μου Σίγη*» καί τοῦ προέλεγε μιά λαμπρή
μοῖρα, ὁ Φρόντ ἀνατράφηκε σέ μιά πολυμελή οἰκογέ-
νεια στό πλαίσιο τῆς ὁποίας κατεῖχε βασιλική θέση.
Βασιλευε πάνω στίς ἀδελφές του μέ εὐλάβεια καί
αἰσθανόταν τόσο ὡς γιός τῶν ἑτεροθαλῶν ἀδελφῶν
του ὅσο καί προστάτης τοῦ μικροῦ του ἀδελφοῦ, ὕστε-
ρα καί τῆς μητέρας του, ὅταν ἀπέθανε ὁ πατέρας του.
Δέν εἶναι, λοιπόν, ἐκκλησιαστικό, ὅπως τό ἀποδεικνύουν
ὀρισμένες κλινικές του ἀφηγήσεις, ὅτι καλύτερα κατα-
νοοῦσε τήν ἐξέγερση τῶν γιῶν ἐναντίον τῶν πατέρων
παρά τήν ἐξέγερση τῶν θυγατέρων ἐναντίον τῶν οἰκο-
γενειῶν τους.

Τό 1860 ἐνῶ οἱ ἀδελφοί του Ἐμμανουέλ καί Φιλίπ
μετανάστευαν στό Μάτζεστερ ὁ πατήρ Ζακόμπ, μετά
ἀπό πολλές οικονομικές ἀτυχίες, ἐγκαταστάθηκε στή
Βιέννη. Σ' αὐτή τήν πόλη, πού δέν τήν ἀγάπησε ποτέ
ἀλλά ἐξῆσε ἐκεῖ ὡς τό 1938, ὁ Φρόντ σπούδασε ἰα-
τρική ἐνῶ ταυτόχρονα παθιαζόταν μέ τή δαρβινική βιο-
λογία, πού τοῦ χρησίμευσε ὡς μοντέλο σέ ὅλα του τά
ἔργα.

Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ψυχάνάλυση δέν ἦταν παρά καθαρό
προῖόν τοῦ διεννέζικου ἐβραϊκοῦ πνεύματος ἀπορρέει
ἀπό ἕνα κλισέ. Κι ὡστόσο, γνωρίζουμε καλά ὅτι στόν
ἀντίποδα τῆς προοδευτικῆς ἀποσύνθεσης τῆς Αὐτρο-
ονγγρικῆς Αὐτοκρατορίας ἀναδείχτηκε ἡ πόλη αὐτή
«*ὡς ἡ πιό γόνιμη χοάνη ἀ-ιστορικῆς κουλτούρας τοῦ
αἰῶνα μας*», ὅπως τό ὑπογράμμισε ὁ Κάρλ Σκόρσκ
(Carl Schorske). Ἀπορρίπτοντας τίς αὐταπάτες τῶν
πατέρων τους, πού πίστευαν στά ἀγαθά τοῦ φιλελευ-
θρισμοῦ, τά παιδιά τῆς ἀστικῆς τάξης στράφηκαν
πρός τήν ἀναζήτηση μιάς ἄλλης ταυτότητας. Ἐβραῖοι
ὡς ἐπί τό πλεῖστον καί πολύγλωσσοι, ἄλλοι ὄνειρεῦτη-
καν τήν κατάκτηση μιάς γῆς τῆς Ἐπαγγελίας, ἄλλοι
μιάν ἐφικτή ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου χάρι στήν ἐπι-
στροφή στοῦς μεγάλους μύθους τοῦ παρελθόντος: σχέ-
διο γιά τή δημιουργία ἐνός ἐβραϊκοῦ κράτους ἀπό τόν
Τεοντόρ Χέρζλ (Theodor Herzl), ἀποδόμηση τοῦ ἐγώ
ἀπό τόν Οὔγο φόν Χόφφμανσταλ (Hugo von Hoffmann-
sthal), ἀπάρνηση τοῦ ἐγώ ἡ προσηλυτισμός σέ ἄλλα
δόγματα ἀπό διανοουμένους ἐθισμένους στό ἐβραϊκό
μίσος πρὸς ἐαυτόν, λατρεία μιάς παραβατικῆς θηλυκό-
τητας ἢ, ἀκόμα, ἀντιστροφή ἡ «ἀπόσχιση» ἀπό τίς
ἀξίες τῆς κλασικῆς τέχνης ὅπως συνέβη μέ τόν Ρόμπερ
Μούζιλ, τόν Ἄρτουρ Σνίτσερ, τόν Γκούσταβ Κλίμτ ἢ
τόν Γκούσταβ Μάλερ.

Παρόλο ξένος πρὸς αὐτόν τόν μοντερνισμό, ἀντί τοῦ
ὁποίου προτιμοῦσε τήν τέχνη τῆς Ἀναγέννησης ἢ τήν
ἐλληνορωμαϊκή ἀρχαιότητα, αὐτό τό κίνημα ὡστόσο

σφράγισε τον Φρόντ πολύ περισσότερο απ' όσο ο ίδιος πίστευε, έστω κι αν πάρουμε μόνο την αντίληψή του για ένα ά-χρονικό άσυνείδητο ή για έναν ψυχισμό άρθρωμένο σε όρισμένες τοπικότητες (έγώ, εκείνο, υπε-ρεγώ): «σ' αυτόν αξίζει ο έπαινος», έλεγε ο Κάρλ Κρά-ους, «γιατί απέδωσε μιάν όργάνωση στην άναρχία του όνειρου. Άλλά όλα συμβαίνουν όπως στην Άυστρία».

Τό 1885, άφου άποφοίτησε ως νευρολόγος, ο Φρόντ κερδίζει μιά ύποτροφία για σπουδές στο Παρίσι. Φλε-γόταν άλλωστε νά συναντήσει τον Ζάν-Μαρτέν Σαρκό (Jean-Martin Charcot) πού ή έμπειρία του πάνω στην ύστερία τον γοήτευε. Ό μεγάλος μαιτρ της γαλλικής νευρολογίας, ήδη διάσημος σ' όλόκληρο τον κόσμο, ύπνώτιζε γυναίκες του λαού, έγκλειστες στο ψυχια-τρείο της Σαλπεντριέρ. Μπροστά σε μιά συγκέντρωση διανοουμένων εξαφάνιζε τά συμπτώματά τους -παρα-λυσία ή μυϊκή άκαμψία- και στή συνέχεια τά έπανεμ-φάνιζε δείχνοντας έτσι ότι δέν ήταν καθόλου ύποκρί-τριες. Άπό την άλλη μεριά στο Νανσύ, ο Ίππολύτ Μπερνχάιμ (Hippolyte Bernheim), άνταγωνιστής του Σαρκό χρησιμοποιούσε την ύποβολή για σκοπούς θε-ραπευτικούς.

Έπιστρέφοντας στή Βιέννη ο Φρόντ παντρεύτηκε, έπιτέλους, την Μάρθα Μπερναί μετά από πέντε χρό-νια άρραβώνα, στή διάρκεια των όποιων αισθάνθηκε μιά έντονη σεξουαλική στέρηση, στο σημείο μάλιστα νά χάνεται μερικές φορές μέσα στή νευρασθένεια. Άπό την ένωσή αυτή θά γεννηθούν έξι παιδιά: Ματίλντ, Μαρτέν, Όλιβερ, Έρνστ, Σοφία και Άννα. Στο δια-μέρισμά του της όδου Μπέργκας άριθ. 19, με την ύπο-στήριξη του φίλου του Ζόζεφ Μπρέγιερ (Josef Breuer) άρχισε νά περιθάλπει νεαρές κοπέλες και γυναίκες της διεκνέζικης μπουρζουαζίας πού έπασχαν από ύστερικά νοσήματα. Έπιχειρώντας νά τις θεραπεύσει χρησιμο-ποιούσε τις παραδεκτές την έποχή εκείνη μεθόδους: ύδατοθεραπεία, μασάζ, ήλεκτροθεραπεία. Άλλά, διαπι-στώνοντας σε λίγο την πλήρη άναποτελεσματικότητα αυτών των μεθόδων έφήρμοσε κατ' άρχάς την ύπνωση και την ύποβολή, και στή συνέχεια την όνομαζόμενη «κάθαρη». Άπ' έδώ προέκυψε ο όρος ψυχανάλυση πού χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά τό 1896 για νά όνο-μάσει μιά θεραπεία διά του λόγου, με διερεύνηση του άσυνείδητου χωρίς σωματική παρέμβαση ούτε ύποβολή.

Η δημοσίευση από τον Φρόντ και τον Μπρέγιερ, τό 1895, των *Σπουδών πάνω στην Ύστερία* υπήρξε ένα γεγονός σημαντικό. Οί συγγραφείς παρουσίασαν σ' αυτό όκτώ περιπτώσεις γυναικών, μεταξύ των όποιων της Μπέρτα Παπεχάιμ («Άννα, Ο») πού βεβαίωσαν ότι είχαν θεραπευτεί από τή νεύρωση. Γνωρίζουμε ση-μερα ότι αυτό δέν ήταν άλήθεια. Άλλά τό μεγαλειό αυτού του έργου συνίστατο στή χρησιμοποίηση από τους συγγραφείς ενός σχεδόν λογοτεχνικού ύφους, χω-ρίς χρησιμοποίηση της τεχνικής γλώσσας και πού απέ-διδε άξιοπρέπεια σε άνώνυμες γυναίκες περιγράφοντάς τες ως ήρωίδες μιάς άνανεωτικής περιπέτειας της άν-θρώπινης ψυχής.

Μεταξύ 1887 και 1902 συνδέθηκε φιλικά με τον Βίλ-χελμ Φλίες (Wilhelm Fliess), έναν βερολινέζο γιατρό θιασώτη έκκεντρικών θεωριών. Στή διάρκεια μιάς μα-κράς άλληλογραφίας μεταξύ τους άνακαλύπτουμε πώς ο Φρόντ ενδιαφέρθηκε για την άμφιφυλοφιλία, πώς άμφέβαλλε συνεχώς για τον έαυτό του, πώς τον έπια-νε ντελίριο με την κοκαΐνη χωρίς νά έγκαταλείψει τό κάπνισμα, και πώς, άφου ύποπτεύτηκε τον πατέρα του ότι ήταν ένας σεξουαλικά διεστραμμένος έχοντας άσελ-γήσει πάνω στα παιδιά του, έγκατέλειψε την όνομαζό-μενη θεωρία του της πραγματικής γοητείας και την άντικατέστησε με τή θεωρία του φαντάσματος. Αυτή ή μύχια έμπειρία έπιστεγάστηκε από μιά βίαιη ρήξη. Ό Φρόντ έπεξεργάστηκε μιά πρωτότυπη θεωρία των όνειρων, της σεξουαλικότητας, της άπώθησης και της έπιθυμίας. Άπό τό 1900 θά δημοσιεύσει όλα εκείνα τά έργα πού τον έκαναν γνωστό ως έναν κλινικό ψυχο-θεραπευτή χωρίς όμοίο του και θεμελιωτή ενός νέου (έπιστημονικού) κλάδου: *Η έρμηνεία των όνειρων* (1900), *Ψυχοπαθολογία της καθημερινής ζωής* (1901), *Τρία δοκίμια πάνω στή σεξουαλική θεωρία* (1905), *Τό έφυολόγημα σε σχέση με τό άσυνείδητο* (1905), *Τοτέμ και ταμπού* (1912).

Τό 1909 προσκεκλημένος για πέντε διαλέξεις στο Clark University του Worcester, στην άνατολική άκτή των ΗΠΑ, ο Φρόντ γνώρισε μιά θριαμβευτική έπιτυ-χία μιλώντας, χωρίς σημειώσεις, στα γερμανικά και κουβεντιάζοντας στα άγγλικά με τό κοινό. Διατήρησε ώστόσο μιά δυομενή προκατάληψη γι' αυτή την πραγ-ματιστική χώρα πού ύποδέχτηκε τή διδασκαλία του με μιάν προβληματική άπλοϊκότητα.

Φροντίζοντας νά δώσει οικουμενική διάσταση στή θεωρία του και πιστεύοντας ότι μπορούσε νά την προ-στατεύσει ενάντια σε διάφορες παραμορφώσεις ίδρυσε μιά Διεθνή συγκεντρώνοντας γύρω του πολλούς εύρω-παίους μαθητές και όμοιδατες του: Σάντορ Φερεντζί (Βουδαπέστη), Κάρλ Άμπραχαμ (Βερολίνο), Έρνεστ Τζόουν (Λονδίνο), Κάρλ Γιούνγκ (Ζυρίχη), Ραιμόν ντέ Σωσύρ (Γενεύη), Μαρία Μπωναπάρτε (Παρίσι), Άντρέας-Σαλομέ (Γκέτινγκεν). Άφου ψυχαναλύθηκε ή κόρη του Άννα έγινε ή πιστότερή του κληρονόμος.

Χωρίς νά άποφύγει τις έτεροδοξίες αυτή ή πρωτο-βουλία, αντίθετα, τις εύνόησε. Καί αν ή ψυχανάλυση πέτυχε νά έδραιωθεί στο σύνολο του δυτικού κόσμου αυτό έγινε πληρώνοντας τό τίμημα σκληρών άντιδι-κιών και άποκηρύξεων πού έδειξαν ότι ή θεραπεία διά του λόγου δέν μπόρεσε νά βοηθήσει τους ψυχαναλυτές νά συνεννοηθούν μεταξύ τους και νά διαλύσουν τις έριδες τους.

Μετά τον Α΄ παγκόμοιο πόλεμο και την κατάρρευση της Άυστρο-Ούγγρικης Άυτόκρατορίας ή Βιέννη έπαψε νά είναι ή πρωτεύουσα του φροϋδισμού τή στιγμή μά-λιστα πού άμερικανοί έμπειροτέχνες την έπισκέπτο-

νταν γιὰ νὰ μυηθοῦν πάνω στό ντιβάνι τοῦ μαίτρου. Αὐτή τήν περίοδο ἀκριβῶς ἀποφάσισε νὰ ξαναδουλέψει τήν πρώτη του θεωρία γιὰ τό ἀσυνείδητο διατυπώνοντας τήν ἀποψη ὅτι ὑπάρχει μιὰ ἐνόρμηση τοῦ θανάτου προσίδια στήν ἀνθρωπότητα (*Πέρα ἀπό τήν ἀρχή τῆς ἡδονῆς*). Αὐτή ἡ ἀναθεώρηση, πού τόν ὀδήγησε νὰ συντάξει τά ὠραιότερα ἔργα του ὡς θεωρητικοῦ τῆς κουλτούρας (*Τό μέλλον μιᾶς ψευδαίσθησης, Δυστυχία στόν πολιτισμό*), προκύπτει ἀκριβῶς τήν ἐποχή ὅπου ἡ διεθνὴς κοινωνία, πού ἤδη πλήττεται ἀπό τή δική της ἀγωνία, ἐρχεται ἀντιμέτωπη μέ τή ριζική ἀπάρνηση τῆς ταυτότητάς της, καθὼς δέν εἶναι πιά, σύμφωνα μέ τά λόγια τοῦ Στέφαν Τσοβὰχ, «παρά μιὰ ὄχρη ἀνταύγεια λυκόφωτος», πάνω στό χάρτη τῆς Εὐρώπης.

Τό 1923 ὁ Φρόντ ἀνακάλυψε στήν ἀριστερή πλευρά τοῦ παλατιοῦ τοῦ οὐρανίσκου του ἓνα μικρό κακοήθη ὄγκο. Ἐξί μῆνες ἀργότερα ἐγχειρίστηκε χάνοντας ἓνα μέρος τῆς σιαγόνας του. Ἐπί δέκα ἔξι χρόνια ὑπέστη καμιά τριανταριά ἐγχειρήσεις. Ἄπιστος ἐναντι τοῦ ἰουδαϊσμοῦ, ἐχθρικός πρὸς κάθε τελετουργία θρησκευτικῆς ἐνταξίας παραμένει ὡστόσο πιστός στήν ἐβραϊκότητά του. Αὐτοοριζόταν ὡς ἄθεος Ἑβραῖος, οἰκουμενιστής καί γερμανικῆς κουλτούρας. Τό 1930 ἐκφράστηκε ἐναντίον δημιουργίας ἐβραϊκοῦ κράτους στήν Παλαιστίνη, ὑπογραμμίζοντας μέ διορατικότητα ὅτι τό ζήτημα τῶν Ἁγίων Τόπων μιὰ μέρα θά βρισκόταν στό ἐπίκεντρο ἄλυτων ἀντιθέσεων μεταξύ τῶν τριῶν μονοθεϊσμῶν. Μετά τό 1933 ἀπελιπόμενος, ἔζησε τήν ἀναγκαστική αὐτοεξορία πρὸς τόν ἀγγλόφωνο κόσμο ὁμοειδεατῶν του καί μαθητῶν του πού ἔφευγαν ἀπό τή γηραιά ἠπειρωτική Εὐρώπη, κνηγμένοι ἀπό τοὺς ναζί.

Μετά τό Ἄνσλους [προσάρτηση τῆς Αὐστρίας στήν Γερμανία, 1938] ἀναγκάζεται νὰ ἐγκαταλείψει τή Βιέννη καί ἐγκαθίσταται στό Λονδίνο, σέ μιὰ ὠραία κατοικία μαζί μέ τήν οἰκογένειά του, περιτριγυρισμένος ἀπό τά βιβλία του καί τίς συλλογές του ἀρχαιοτήτων. Ἐδῶ συνέγραψε τό τελευταῖο του βιβλίο, *Ὁ Μωυσῆς καί ἡ θρησκεία τοῦ μονοθεϊσμοῦ* στό ὁποῖο ἐξηγοῦσε ὅτι τό μῖσος ἀπέναντι στοὺς Ἑβραῖους τό τροφοδοτοῦσε ἡ πίστη τους στήν ἀνωτερότητά τους ὡς περιούσιο λαοῦ καί ἡ ἀγωνία εἰνουχισμοῦ πού ὑποδαύλιζε ἡ περιτομή ὡς σημεῖο ἀναγνώρισης τῆς παρουσιότητάς.

Ὁ Φρόντ πέθανε στίς 23 Σεπτεμβρίου 1939 ἀφοῦ εἶχε ζητήσει ἀπό τόν γιατρό του Maxschur νὰ τόν ἀπαλλάξει ἀπό τοὺς πόνους του. Δέν γνώρισε ποτέ τήν τύχη πού ἐπιφύλαξε ὁ ναζισμός στίς τέσσερις ἀδελφές του πού χάθηκαν στά σκοτάδια τῆς Τελικῆς Λύσης.

Δημοσιεύτηκε στήν ἐφημερίδα *Le Monde*,
4 Μαΐου 2006
Μετάφραση: Α.Ε.

ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΔΙΚΤΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ

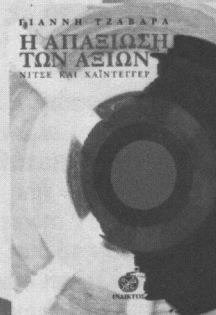
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΙΝΔΙΚΤΟΣ - ΤΕΥΧΟΣ 20
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Κείμενα πού ἐπιχειροῦν νὰ ἀπαντήσουν σέ ἐρωτήματα σχετικά μέ τίς ἀναπόφευκτες ἀλλαγές στή νοσηματοδότηση τοῦ πολιτισμοῦ στοὺς χρόνους τῆς ὀψιμης νεωτερικότητας, στὸν τόπο μας καί εὐρύτερα στὸν παγκοσμιοποιημένο κόσμο μας.

ΛΑΜΠΡΟΥ ΚΑΜΠΟΥΡΙΔΗ
ΔΟΣ ΜΟΙ ΤΟΥΤΟΝ
ΤΟΝ ΞΕΝΟΝ

Τό βιβλίο αὐτὸ ἀναπαριστᾷ τήν ἐσωτερικὴ πορεία ἐνδὸς ἀνθρώπου καθὼς βιώνει χρόνια τώρα τὴ φυσικὴ του ζενιτιά.

ΓΙΑΝΝΗ ΤΖΑΒΑΡΑ
Η ΑΠΑΞΙΩΣΗ
ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ

Οἱ ντισεϊκές ἀπόψεις γιὰ τὸν «θάνατο τοῦ θεοῦ» καί τὸν «ὑπεράνθρωπο» σχολιάζονται ἀπὸ τὴν χαϊντεγκεριανὴ σκέψη.

ΙΝΔΙΚΤΟΣ

• ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΙΟΥ 64, 114 73 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 210. 88.38.007 - 210. 82.51.889
FAX: 210. 82.15.389

• ΕΞΑΔΑΚΤΥΛΟΥ 5, 546 35 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΗΛ.: 2310. 23.10.83, FAX: 2310. 26.23.99
www.indiktos.gr, e-mail: indiktos@indiktos.gr

ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΣΤΗ ΜΕΤΑΦΑΣΗ

Μιά προτεινόμενη και εφαρμοζόμενη αλλαγή παραδείγματος

Νάσος Βαγενᾶς, *Ποίηση και μετάφραση*, έκδ. Στιγμή 2005, σ. 175

του Γιάννη Κουβαρά

Μπορεί ο λυπομανής Νίκος Έγγονόπουλος να μᾶς καθησυχάζει διαβεβαιώνοντας –ποιητική ἀδεία φυσικά– ότι τό δίχως ἄλλο οἱ ἄγγελοι στόν Παράδεισο μιλοῦν ἑλληνικά, τί γίνεται ὅμως μέ τήν ἐπί γῆς βαβελική κόλαση καί τά παντοῖα γλωσσικά συρματοπλέγματα ὅπου οἱ μεταφραστῆς, αὐτοί οἱ διεκπεραιωτές τοῦ ἀνέφικτου, κρίνονται ὡς ἀνοήτοι ἀναγκαῖοι γιά τή διάνοιξη διαύλων σέ ἐποχή μεγίστης κινητικότητας ἀλλά καί ἀσυνεννοησίας ὄχι μόνο ἀνά ὄροφο, ἀλλά καί μέ τόν γείτονα τῆς διπλανῆς χώρας; Ἐχουν τή δέουσα ἀρωγή καί σκευή; Πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση τείνει χεῖρα βοηθείας τό ὡς ἄνω βιβλίο καταθέτοντας γόνιμο προβληματισμό γιά περαιτέρω ζυμώσεις ἢ καί ἀντιρρήσεις.

Χρόνια ταμῆνος καί χαμῆνος στή μετάφραση ὁ Βαγενᾶς –ἡ ἀγρυπνία του ὑπερβαίνει τέταρτον αἰῶνος πλησιάζοντας ἤδη τή σταυρική ἡλικία– ἔχει καταθέσει σπερματικά τή μεταφραστική του θεωρία ἤδη στό κομμικῆς σημασίας βιβλίο-ἀνατροφοδότη. Ἡ *συντεχνία* 1976, ἀλλά παράλληλα καί στόν *Ποιητή καί χορευτή* 1974-1979, γιά νά τήν ἀποκρυσταλλώσῃ στό *Ποίηση καί μετάφραση* 1989. Ταυτόχρονα ἡ θεωρία του δοκιμάζεται ἐμπρακτα γιά νά προσγειωθεῖ στήν *Πτώση τοῦ ἰπτάμενου* 1989 καί στίς *Σκοτεινές μπαλάντες* (2001) ὅπου πρωτότυπα ποιήματα καί μεταφρασμένα συνυπάρχουν ἰσοδύναμα (ὁ μεταφραστής ἀφομοιώνεται/ἀναχωνεύεται ἀπό τόν ποιητή) κατά τό προηγούμενο λ.χ. τοῦ Καρωτάκη, τοῦ Μαλακάση, τοῦ Παπαδιαμαντόπουλου. Πέραν ἀπό ἰδιοσυγκρασιακή καί προσωπική ἐκφραστική ἀνάγκη αὐτή ἡ χρόνια ἐμπλοκή τοῦ Βαγενᾶ μέ τή μετάφραση συνιστᾷ ἴσως ἄτυπα φόρο τιμῆς τρόπον τινά στόν πα-

τέρα του πού ἐργάστηκε ὡς μεταφραστής σέ ἐκδοτικούς οἴκους.

Ἡ ἔνδειξη στό βιβλίο «Δεύτερη ἔκδοση» ἀνταποκρίνεται μόνο κατά τό ἥμισυ στό περιεχόμενο, ἀφοῦ στά 8 κείμενα τῆς ὁμώνυμης ἔκδοσης τοῦ 1989 προστίθενται ἀκριβῶς ἄλλα 8 νέα πού προεκτείνουν ἐν μέρει τά προηγούμενα ἢ ἀντιμετωπίζουν παρεμφερῆ νέα προβλήματα. Μᾶλλον ἔχουμε ἐργῶ ἐν προόδῳ μέ ὀρίζοντα καί δυναμική ἢ μεταφραστική ὁδύσσεια τοῦ Βαγενᾶ νά φτάσῃ στά 24.

Ἡ μεταφραστική θεωρία καί πρακτική του ἔχει διεξοδικά μελετηθεῖ σχετικά πρόσφατα ἀπό τή Μ. Μάλλη (*Μοντερνισμός, Μεταμοντερνισμός καί περιφέρεια*, ΠΟΛΙΣ 2002) ὅπου ἐπισημαίνει τή στροφή πού σημειώνει τό μεταφραστικό «παραδειγμα» τοῦ Βαγενᾶ ἀπό τήν περιφερειακή μοντερνιστική ἀντίληψη σέ μιᾶ προσωπική μεταμοντέρνα πρακτική πού ἀντιστέκεται στά ἀντιουμανιστικά μοντέλα τοῦ μεταμοντερνισμοῦ τοῦ δυτικοῦ κέντρου.

Ὁ Βαγενᾶς πρεσβεύει ὅτι τό μετάφρασμα πρέπει νά πείθει, ὅτι εἶναι γραμμένο ἀπευθείας στή γλώσσα ὑποδοχῆς, νά ἔχει αἰσθητική αὐτοδυναμία, νά εἶναι μιᾶ ἀναδημιουργία χωρίς ἴχνη διαμεσολάβησης (τά καλλίτερα παιδιά εἶναι ἐκεῖνα πού σέ κάνουν νά ξεχνᾶς τόν πατέρα). Ἦδη ὁ τίτλος «Ἡ μετάφραση ὡς πρωτότυπο» μέ τό ὅποιο ἀνοίγει ὁ τόμος μᾶς εἰσάγει χωρίς περιστροφές στό κεντρικό του διακύβευμα. Στίς προϋποθέσεις ἐπιτυχίας τοῦ μεταφραστικοῦ ἐγχειρήματος προτάσσει ὄχι τήν κατά λέξη ἀλλά τήν κατά ἀντιστοιχίαν, τήν κατά πνεῦμα δηλαδή καί ὄχι κατά γράμμα μετάφραση, μεταμοσχέυοντας ταυτόχρονα σκέψη, αἴσθημα, μεταπήδηση τόνου. Στό κρισιμό-

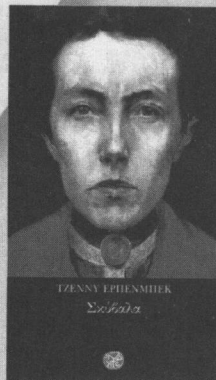
τερο δοκίμιο «Τό πρόβλημα τῆς μετάφρασης τοῦ ἐλεύθερου στίχου» πιστώνει τήν ἀποτυχία πολλῶν νεότερων μεταφραστῶν στό ὅτι μεταφράζουν κατ' ἐξωτερικήν πανομοιοτυπία, παγιδευμένοι στήν ψευδαίσθηση ὅτι ὁ ἐλεύθερος στίχος μεταφράζεται εὐκολότερα καί στή μὴ καλή γνώση τοῦ ἔμμετρου στίχου. Στή συγκρότηση τῆς θεωρίας του ἔχει πατήσει στά χνάρια τῆς γραμμῆς Βηλαρά-Παλαμά-Καρυωτάκη (στοιχεῖα καί ἀπό τό Ἐλισθηρικό παράδειγμα) ἐνῶ ἔχει ἐπιφυλάξεις καί ἐπανεξετάζει τίς μεταφραστικές θέσεις τῶν διόσκουρων τοῦ ἑλληνικοῦ μοντερνισμοῦ Σεφέρη-Ἐλύτη.

Σέ δύο νέα του μελετήματα κρίνει καί συγκρίνει τά ἀποτελέσματα ἐνδογλωσσικῶν μεταφράσεων, τοῦ Μαρωνίτη γιά τήν Ὀδύσεια καί τίς δύο Ἀποκαλύψεις ἀπό τόν Σεφέρη καί Ἐλύτη ἀντίστοιχα, σέ ἄλλο ἀποτέμα τήν Ἀνθολογία Ἑπτανησιακῶν μεταφράσεων τοῦ Ροζάνη, ἐνῶ στό ἐκτενές Ἡ παγκοσμιοποίηση τοῦ Καβάφη ἀνιχνεύει μεταξύ ἄλλων τή συνομιλία ξένων ποιητῶν μέ τήν καθαφική ποίηση.

Ὁ Βαγενᾶς γνωρίζει ὅτι ὁ κώδικας κυκλοφορίας τοῦ καλοῦ μεταφραστῆ τελεῖ διαρκῶς ὑπό αἴρεση κι ἀναθεώρηση, ὅτι «κιδεώδης μετάφραση εἶναι ἀδύνατο νά ὑπάρξει». Ὡστόσο κι εὐτυχῶς δέν παραιτεῖται προσπαθώντας νά ὑλοποιήσει τό σύνθημα τοῦ γαλλικοῦ Μάη «Ἄς εἶμαστε ρεαλιστές. Ἄς ἐπιδιώκουμε τό ἀδύνατο». Ἢδη ἔχει πολιτογραφήσει –κι ὄχι ἀδύνατα– γιά πρώτη φορά στή γλώσσα μας ξένες φωνές. Σημαντική προσφορά καί φάρμακο στόν τρόπο τοῦ ἐπαρχιωτισμοῦ. Ἐχει γραφεῖ γιά τόν Σαραντάρη θαρρῶ, ὅτι ἀξίζει τόν τιμητικό τίτλο τοῦ ποιητῆ καί χωρίς δικό του στίχο λόγω τῶν μεταφράσεών του. Αὐτή τήν τιμή ὁ Βαγενᾶς θά ἤθελε νά τήν διεκδικεῖ κάθε μεταφραστής/ποιητής. Θά πρόσθετα ὅτι σέ ὅλους τοὺς ἀξιους μεταφραστῆς πού ἐπιτελοῦν ἰσοτίμο μέ πρωτογενές ἔργο ἀξίζει νά τοὺς ἀπονεμηθεῖ ὁ τίτλος τοῦ Μεγάλου Διερμηνέως καί κυρίως –γιατί ὄχι– καί στόν ἀγνωστο μεταφραστή, τόν ἀνώνυμο.

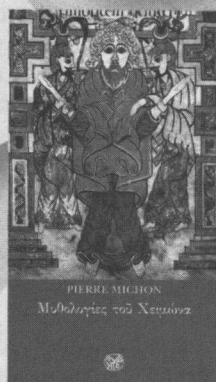
ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΝΔΙΚΤΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΥΝ

ΤΖΕΝΝΥ ΕΡΠΕΝΜΠΕΚ

ΣΚΥΒΑΛΑ

«Ματιά σέ ψυχικές ἀβύσσους: ἡ Τζέννυ Ἔρπενμπεκ εἶναι μία ψυχρή ἀναλύτρια τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων».

PIERRE MICHON

ΜΥΘΟΛΟΓΙΕΣ ΤΟΥ ΧΕΙΜΩΝΑ

Οἱ ἱστορίες τοῦ Μισὸν καταφέρνουν νά παρασύρουν τὸν ἀναγνώστη σέ μιὰ κατανυκτική ἀνάγνωση.

NICHOLAS MURRAY

ΚΑΦΚΑ

Ἡ πλέον ἔγκυρη βιογραφία γιά μιὰ ἀπό τίς πλέον ἀμφιλεγόμενες φιγούρες τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας.

ΙΝΔΙΚΤΟΣ

• ΚΑΛΛΙΔΡΟΜΙΟΥ 64, 114 73 ΑΘΗΝΑ
ΤΗΛ.: 210. 88.38.007 - 210. 82.51.889
FAX: 210. 82.15.389

• ΕΞΑΔΑΚΤΥΛΟΥ 5, 546 35 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΤΗΛ.: 2310. 23.10.83, FAX: 2310. 26.23.99
www.indiktos.gr, e-mail: indiktos@indiktos.gr

Τρία βιβλιαράκια τῶν ΑΣΚΙ, τρεῖς σημαντικές μαρτυρίες

Στάθης Γκοτοΐνας, *Ἄπό χιόνι...*, Βασίλης Λασκαρίδης, *Ἄπό τόν Δεκέμβρη στόν Ἐμφύλιο καί 134 μῆνες ἔξορία*, Κώστα Γκέκας, *Ἐνας ἀνταρτάκος ἀπ' τό Παλιόκαστρο*

Ἐκδόσεις Ἀρχεῖα Σύγχρονης Κοινωνικῆς Ἱστορίας, καί Βιβλιόραμα, σειρά «Μαρτυρίες» 2006

Μετά τήν ἔκδοση τῶν τριῶν πρώτων βιβλίων στή σειρά «Μαρτυρίες» –*Ἀναμνήσεις ἀπό τό βουνό, Ἰός συμμορίτου καί Τό ἡμερολόγιο ἑνός Καπαλίτη ἀπό τόν Ἐμφύλιο*– ἀπό τά «Ἀρχεῖα Σύγχρονης Κοινωνικῆς Ἱστορίας» καί τήν ἐκδοτική συνδρομή τῶν ἐκδόσεων Βιβλιόραμα, ἡ σημαντική αὐτή σειρά συνεχίζεται μέ τήν ἔκδοση τριῶν νέων μαρτυριῶν: τοῦ Στάθη Γκοτοΐνα, *Ἄπό χιόνι...*, τοῦ Βασίλη Λασκαρίδη, *Ἄπό τόν Δεκέμβρη στόν Ἐμφύλιο καί 134 μῆνες ἔξορία* καί τοῦ Κώστα Γκέκα, *Ἐνας ἀνταρτάκος ἀπ' τό Παλιόκαστρο*. Καί οἱ τρεῖς αὐτές νέες μαρτυρίες εἶναι γραμμένες μέ τρόπο ξεχωριστό, ἐνῶ ἡ κάθε μία παρέχει κάτι διαφορετικό γιά τήν περίοδο στήν ὁποία ἀναφέρεται, ἀπό τήν κήρυξη τοῦ πολέμου, τόν Ὀκτώβρη τοῦ 1940, μέχρι καί τή λήξη τοῦ Ἐμφυλίου ἀλλά καί ἀργότερα. Ἡ προσωπική κατάθεση, ἡ συναισθηματική φόρτιση σέ ὀρισμένα σημεῖα ἀλλά καί τό πληροφοριακό ὕλικό, εἶναι αὐτά πού καθιστοῦν τίς μαρτυρίες σημαντικές καί ιδιαίτερες. Ἡ κήρυξη τοῦ ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου, ἡ ἐπιστράτευση, οἱ κακουχίες, ἡ πείνα, τό ἀντάρτικο, ὁ Ἐμφύλιος καί ἔξοριες, εἶναι αὐτά πού τίς συνθέτουν καί τίς χαρακτηρίζουν.

Τό τέταρτο βιβλιαράκι τῆς σειρᾶς «Μαρτυρίες» τῶν ΑΣΚΙ εἶναι τό ἡμερολόγιο τοῦ Στάθη Γκοτοΐνα, πού ἔχει τόν τίτλο *Ἄπό χιόνι...*. Ὁ συγκεκριμένος τίτλος γίνεται ἀπόλυτα κατανοητός ὅταν κάποιος διαβάσει τό ντοκουμέντο αὐτό. Πρόκειται γιά τό ἡμερολόγιο τοῦ δικηγόρου Στάθη Γκοτοΐνα πού ἄρχισε νά τό κρατάει ἀπό τήν πρώτη στιγμή πού κηρύχθηκε ὁ ἑλληνοϊταλικός πόλεμος στίς 28 Ὀκτωβρίου τοῦ 1940, ἀπό τήν ὥρα πού ἔγινε γνωστή ἡ εἶδηση γιά γενική ἐπιστράτευση καί κλήθηκε ὡς στρατιώτης, ἐνῶ διακόπτεται ἀπότομα, ἄγνωστο γιατί, στίς 20 Ἰανουαρίου τοῦ 1941.

Τό ἡμερολόγιο εἶναι στήν κυριολεξία «γραμμένο στό πόδι», μέ καλύτερους συντρόφους τοῦ ἑνα χαρτί κι ἑνα μολύβι καί σέ πολλές περιπτώσεις, μάλλον,

ἕνα κερὶ, πού φώτιζε τό ἀντίσκηνό του, στήν πρώτη γραμμῆ. Ἀπό τίς πρώτες ὥρες τῆς ἐπιστράτευσης, πού κρατᾶ τό ἡμερολόγιο, μᾶς μεταφέρει στό κλίμα. Γρήγορες προετοιμασίες γιά τήν ἀποχώρηση πρὸς τό μέτωπο, καμῖνια γεμάτα ἀπό ἀνθρώπους στιβαγμένους «σάν σαρδέλες», ἀφιξη στό Χαϊδάρι καί τήν ἐπομένη ἀναχώρηση γιά τή Θεσσαλονίκη. Ὅποτε τοῦ δινόταν ἡ εὐκαιρία, κάθε στιγμή ὁ Γκοτοΐνας συμπλήρωνε τό ἡμερολόγιό του. Μετά τῆ Θεσσαλονίκη, ἀφοῦ τοῦς ἔδωσαν ὅλο τόν ἐξοπλισμό πού χρειάζοταν, ξεκίνησαν γιά τό μέτωπο. Ἐκεῖ ὁ Στάθης Γκοτοΐνας, «πολεμώντας στήν Ἀλβανία», συνέχισε νά κρατάει τό ἡμερολόγιο, στά ἀφιλόξενα βουνά της, μέσα στό κρύο καί τό χιόνι, τήν ψείρα, τήν πείνα καί τίς δόμβες. Ἐκεῖ συναντάει καί τόν ἀδερφό του Διονύση, ὑπολοχαγὸ τοῦ πυροβολικοῦ, ὁ ὁποῖος σκοτώθηκε τελικά στίς 17 Μαρτίου 1941 στό Πόγραδετς. Τίς συναντήσεις μέ τόν ἀδερφό του τίς περιγράφει μέ ιδιαίτερα συγκινητικό τρόπο, ὅπως βέβαια κάνει καί μέ ὅλες τίς καταστάσεις πού ἀντιμετωπίζει πάνω στά βουνά. Τό ἡμερολόγιό του διακρίνεται ἀπό τή διαύγεια καί τή μεστότητα τοῦ λόγου του. Ἡ μαρτυρία εἶναι αὐθεντική, ἀμεση, γράφεται τήν ὥρα ἀκριβῶς πού ἐκτυλίσσονται τά γεγονότα τοῦ ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου καί ἐδῶ ἐγκραίνεται ἡ σπουδαιότητά της. Ὅπως γράφει καί ὁ Ἄγγελος Ἐλεφάντης στό ἐπίμετρο τοῦ βιβλίου, «ὁ Εὐστράτιος Γκοτοΐνας, πολεμιστῆς τοῦ Ἀλβανικοῦ, δέν ἱστορεῖ κατορθώματα καί πολεμικούς ἄθλους, ἀπογράφει αὐτά πού ζεῖ καί βλέπει. Οἱ ἡμερολογιακές του σημειώσεις διαπνέονται ἀπό ἕνα εἶδος ἥρωικῆς ἐγκαρτέρησης. Ζεῖ τά δεινά τοῦ πολέμου μέ ἀξιοπρέπεια, μέ πείσμα, ἀλλά καί μιά αἴσθηση καθήκοντος».

Ἡ μαρτυρία τοῦ Βασίλη Λασκαρίδη, μέ τίτλο *Ἄπό τόν Δεκέμβρη στόν Ἐμφύλιο καί 134 μῆνες ἔξορία*, στήν οὐσία ἀποτελεῖ ἀνατύπωση, μέ κάποιες διορθώσεις, δύο παλαιότερων βιβλίων τοῦ Λασκαρίδη μέ τίτλο *Ἄπό τόν Δεκέμβρη στόν Ἐμφύλιο καί Ἡμερολό-*

για της έξορίας, τά όποια κυκλοφόρησαν τό 2003 καί τό 2005 σέ έκδοση της έφημερίδας *Η Έποχή*, σέ λίγα άντίτυπα.

Στό πρώτο μέρος του βιβλίου *Άπό τόν Δεκέμβρη στόν Έμφύλιο*, ό Βασίλης Λασκαρίδης ξεκινάει τήν αφήγησή του ενώ βρίσκεται στό χωριό Σίρτζι (Υπάτο) Θηβών, άφου εκείνη τήν περίοδο είναι οργανωτής της ΕΠΟΝ της βορειοανατολικής επαρχίας. Αναφέρεται στην περίοδο μετά τόν Δεκέμβρη του 1944 καί φτάνει μέχρι τά τέλη του 1947. Ιδιαίτερης σημασίας σέ αυτό τό πρώτο μέρος είναι ή κατάσταση «ήμιπαρνομίας - ήμινομιάς» τήν όποία αντιμετώπιζει ό ίδιος αλλά καί οι σύντροφοί του καί τήν όποία περιγράφει μέ αρκετές λεπτομέρειες. Μέχρι τότε, δηλαδή μέχρι τά τέλη του 1947, τό ΚΚΕ, ή ΕΠΟΝ, τό ΕΑΜ, ή Έθνική Άλληλεγγύη καί άλλες οργανώσεις ενώ είναι νόμιμες, στην πραγματικότητα λειτουργούν υπό ένα καθεστώς ήμιπαρνομίας καί τρομοκρατίας. Αυτό τό καθεστώς, λοιπόν, περιγράφει ό Λασκαρίδης καί σέ αυτό κινείται, αναζητώντας συνεχώς ασφαλές κατάλυμα. Στό ίδιο περιπου κλίμα μās περιγράφει καί τό 1ο Συνέδριο της ΕΠΟΝ πού πραγματοποιήθηκε σέ συνθήκες παρανομίας. Παρ' όλες όμως αυτές τίσ αντίξοες συνθήκες ό Λασκαρίδης σημειώνει ότι ή έπιμονή των αγωνιστών είχε άποτελέσματα. Όπως αναφέρει καί ό Στρατής Μπουρνάζος στό έπίμετρο του βιβλίου: «οί οργανώσεις μεγαλώνουν, δένουνε καί ισχυροποιούνται, αξιοποιούν τίσ δυνατότητες της νόμιμης δράσης».

Στό δεύτερο μέρος του βιβλίου, *Μνήμες άπό τό κολαστήρι του Μακρονησιού*, ό Βασίλης Λασκαρίδης μās μεταφέρει σέ άλλο χρόνο καί τόπο. Μιλάει πιά για τήν περίοδο της έξορίας του στό Μακρονήσι άπό τόν Φεβρουάριο του 1949 μέχρι τόν Ιούλιο του 1950. Καί έδώ ό λόγος του είναι λιτός, χωρίς μεγαλοστομίες καί υπερβολές, παρόλο πού αναφέρεται στις άπάνθρωπες συνθήκες πού επικρατούσαν, στην ψυχολογική βία αλλά καί τήν σωματική τήν όποία υπέστη ό ίδιος καί οι συγκατούμενοί του. Σέ αυτό τό κομμάτι αξίζει νά σταθοΰμε σέ δύο σημεία. Τό πρώτο είναι ό εύστοχος τρόπος μέ τόν όποιο ό Λασκαρίδης περιγράφει τίσ διαφορετικές αντιδράσεις των ανθρώπων πού βρέθηκαν στό Μακρονήσι. Άλλοι υπέγραψαν «δήλωση» καί μετατράπηκαν σέ βασανιστές των πρώην συναγωνιστών τους, άλλοι πού ήταν άμετανόητοι όδηγήθηκαν στό «σύρμα», ενώ κάποιοι πού υπέγραψαν «δήλωση» στό τέλος τρελλάθηκαν ή σακατεύτηκαν. Τό δεύτερο σημείο στό όποιο αξίζει νά σταθοΰμε είναι ό τρόπος μέ τόν όποιο περιγράφει τίσ όμορφές της φύσης, ή ρομαντική διάθεση μέ τήν όποία άπολαμβάνει «ένα μοναδικό άξέχαστο ήλιοβασιλέμα», κι άς είναι στην έξορία, αλλά καί ή σκληρότητα ή καί ή άποστασιοποίηση μέ τήν όποία μιλάει για τούς ξυλοδαρμούς, τούς λιπόθυμους κρατούμενους, τούς ήμθανείς.

Τέλος, στό τρίτο μέρος αλλάζει πάλι τόπο καί περι-

γράφει τίσ μνήμες του, όπως τίσ έζησε στόν Άι-Στράτη ως πολιτικός κρατούμενος σέ τρεις διαφορετικές χρονικές περιόδους: άπό τίσ 29 Ιουλίου 1947 μέχρι τίσ 17 Φεβρουαρίου του 1949, άπό τόν Ιούλιο του 1950 έως τόν Μάρτιο του 1958 καί, τέλος, άπό τόν Ιούνιο του 1959 μέχρι τόν Μάρτιο του 1961. Σέ αυτό τό σημείο της μαρτυρίας ό Λασκαρίδης άφηγείται μέ άπλό μέν τρόπο τήν όργάνωση της καθημερινής ζωής των κρατουμένων, παρέχει δέ χρήσιμες πληροφορίες τόσο για τή μορφωτική δουλειά πού γινόταν στόν Άι-Στράτη όσο καί για τίσ έσωτερικές αντιθέσεις. Μās δίνει πλήρη εικόνα για τό πώς είχαν κατανεμηθεί οι δουλειές, στόν φούρνο, στά μαγειρεία κ.λπ., αλλά καί πώς γινόταν ή σημαντικότερη δουλειά της έπιμόρφωσης. Η μαρτυρία του Λασκαρίδη άποτελεί σημαντική πηγή, άφου μās δίνει μία μεγάλη σειρά όνομάτων συγκατούμενων του. Υπάρχουν πολλές μαρτυρίες για τίσ έξορίες άπό πρώην έξοριστους του Λασκαρίδη είναι άπό τίσ καλύτερες, ιδίως για τήν όργάνωση της καθημερινότητας.

•••

Η σειρά κλείνει, προς τό παρόν, μέ τή μαρτυρία του Κώστα Γκέκα *Ένας άνταρτάκος άπ' τό Παλιόκαστρο*. Ό Γκέκας παιδί, άμούστακο άκόμα, άκολούθησε τούς άντάρτες στά βουνά, γλίτωσε τόν θάνατο μετά άπό έναν σοβαρό τραυματισμό, αλλά καί άπό τήν έλνοσοία, μετά άπό όλες τίσ κακουχίες πού αντιμετώπισε στό βουνό.

Περιγράφει τίσ καταστάσεις πού έζησε στά βουνά μαζί μέ τόν Άρη μέ άπλότητα καί χωρίς νά κομπάζει, άκόμα καί όταν ό ίδιος έκανε ένα άνδραγάθημα αιχμαλωτίζοντας μόνος του έναν Ιταλό στη μάχη του Γοργολόταμου. Αίσθηση προκαλεί σέ αυτή τή μαρτυρία ή άποστασιοποίηση του γράφοντος καί ή ψυχραιμία πού έπιδεικνύει σέ κάποιες περιγραφές ιδιαίτερης σκληρότητας, όταν για παράδειγμα άφηγείται τήν εκτέλεση ενός ζωοκλέφτη άπό τόν ίδιο τόν Άρη Βελουχιώτη. Ό Κώστας Γκέκας έπέζησε καί μέ αυτή τή μαρτυρία, όπως λέει καί ό ίδιος, «περιγράφει τήν προσωπική του συνεισφορά, τό πετραδάκι του στόν βωμό του μεγαλείου της Έθνικής Άντίστασης».

Κλείνοντας θά μπορούσαμε νά ποΰμε ότι κάθε ένα άπ' αυτά τά τρία βιβλιαράκια προσφέρει κάτι διαφορετικό καί ιδιαίτερο για τήν έποχή στην όποία αναφέρεται. Ζοΰμε μαζί τους, μέ έναν ξεχωριστό τρόπο, τίσ έντάσεις, τίσ κακουχίες, τή στενοχώρια πού δίωναν αυτοί οι άνθρωποι. Κι έτσι καταλαβαίνουμε καλύτερα τήν έποχή καί τούς ανθρώπους. Έν άναμονή, λοιπόν, της συνέχειας...

Φίλια Μπουγιούκου

ΛΑΜΠΡΟΣ ΦΛΙΤΟΥΡΗΣ

*Popolo Albanaise. Ἡ ἰταλική
διπλωματία καί ἡ χάραξη
τῶν ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων*

Ἐκδόσεις Ἰσνάφι, Ἰωάννινα 2006

Ἄλβανός κατατάσσεται στὸν Ὀθωμανικὸ στρατό

Καλοκαίρι 1923 - Ἰούλιος
Ἡ Ἑλλάδα τὴν ἐποχὴ αὐτὴ βρίσκεται σὲ δεινὴ θέση ὕστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία, τὴν ὀριστικὴ ἀπώλεια τῆς Ἰωνίας καί τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης (τὸ «ὄνειρο» τῆς Μεγάλης Ἰδέας), τὴ μαζικὴ συσσώρευση προσφύγων ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία πού πρέπει νὰ περιθάλψει. Ταυτόχρονα, ὕστερα ἀπὸ πολλές περιπλοκές (διπλωματικές καί ἄλλες) ὑπογράφεται ἡ συνθήκη τῆς Λωζάννης (Ἰούλιος 1923) μέ τὴν ὁποία ἀναγνωρίζεται τελικῶς ἡ ἐθνικὴ κυριαρχία τῆς Ἑλλάδας στὴ Λήμνο, Σαμοθράκη, Χίο, Λέσβο, Σάμο καί Ἰκαρία, ἐνῶ ἡ Ἀνατολικὴ Θράκη, ἡ Ἰμβρος καί ἡ Τένεδος κατακυρώνονται στὴν Τουρκία. Ταυτόχρονα ὀρίζεται ὁ τρόπος ὑποχρεωτικῆς ἀνταλλαγῆς ἑλληνικῶν καί μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν μέ ἐξαίρεση τοὺς μουσουλμάνους τῆς Δυτ. Θράκης καί τοὺς Ἕλληνες τῆς Κωνσταντινούπολης. Προβλήματα δυσθεώρητα, μιά ἀληθινὴ ἀνθρώπινη, κοινωνικὴ καί ἐθνικὴ τραγωδία ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ Ἑλλάδα θά συνέλθει μετὰ ἀπὸ δεκαετίες.

Καί αἰφνιδίως στίς 31 Αὐγούστου 1923 τρία θωρηκτᾶ, τέσσερα καταδρομικά, ἕξι ἀντιτορπιλικά καί ἓνα ὑποβρύχιο τοῦ ἰταλικοῦ στόλου κατέπλευσαν στό λιμάνι τῆς Κέρκυρας καί ἀξίωσαν ἀπὸ τὸν νομάρχη, νά παραδώσει τὴν πόλη ἐντὸς δύο ὥρῶν. Ὡσπου οἱ τοπικὲς ἀρχές νά ἐπικοινωνήσουν μέ τὴν κυβέρνηση τῶν Ἀθηνῶν ἡ προθεσμία τῶν δύο ὥρῶν ἐξέπνευσε καί ὁ ἰταλικὸς στόλος, μέ ἐντολὴ τοῦ φασιστα πρωθυπουργοῦ Μουσολίνι (πού ἔχει ἀναρριχηθεῖ στὴν ἐξουσία ἀπὸ τὸ 1922), βομβαρδίζει τὸ φρούριο τῆς Κέρκυρας καί οἱ ἰταλικὲς ἀποβατικὲς δυνάμεις καταλαμβάνουν τὴν πόλη. Ὁ βομβαρδισμὸς τοῦ Κάστρου κόστισε τὸ θάνατο σὲ 15 ἄτομα καί τὸν τραυματισμὸ ἄλλων 35, κυρίως Ἀρμενίων ἀλλὰ καί Ἑλλήνων προσφύγων ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία, πού εἶχαν στεγασθεῖ προσωρινά στό Κάστρο –περίπου 6.000.

Γιὰ πῶς λόγο αὐτὴ ἡ βάρβαρη εἰσβολὴ τῶν Ἰταλῶν στὴν Κέρκυρα, πού ἐκτὸς ἀπὸ αἷμα στοίχησε πολλὰ στὴν Ἑλλάδα;

Τὸ «ἐπεισόδιο» ἐγγράφεται στὴν ἰμπεριαλιστικὴ πολιτικὴ τοῦ Μουσολίνι πού ἐπιδιώκει νά κατακτήσει θέσεις στὰ Βαλκάνια, τὴν Ἀδριατικὴ καί νά θέσει ὑπὸ ἔλεγχο τὸ νεοδημιουργηθέν κράτος τῆς Ἀλβανίας. Ὡστόσο τὴν ἐποχὴ τοῦ ἐπεισοδίου τῆς Κέρκυρας δέν ἔχουν ὀρισθεῖ ἀκόμα συγκεκριμένα τὰ ἑλληνοαλβανικὰ σύνορα οὔτε, ἐπομένως, ἔχει ἀποφασισθεῖ ἡ ὀριστικὴ τύχη τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Βορείου Ἡπείρου (ἢ Νότιας Ἀλβανίας).

Πρὶν ὅμως τὴν εἰσβολὴ τῆς Ἰταλίας στὴν Κέρκυρα καί τὴν κατάληψή της ἔχει σημειωθεῖ ἓνα ἄλλο ἐπεισόδιο κοντὰ στὴν Κακαβιά, πού ἡ ἰταλικὴ κυβέρνηση χρησιμοποίησε ὡς πρόσχημα γιὰ νά ἀξιώσει σοβαρὲς παραχωρήσεις ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδας.

Στίς 27 Αὐγούστου 1923 μιά διεθνὴς ἐπιτροπὴ, πού ὅρισε ἡ ὀνομαζόμενη Πρεσβευτικὴ Συνδιάσκεψη, ἀποτελούμενη ἀπὸ ἐκπροσώπους Ἰταλίας, Ἀγγλίας, Γαλλίας καί Ἰαπωνίας, ἐξουσιοδοτήθηκε νά χαράξει συγκεκριμένα τὰ ἑλληνοαλβανικὰ σύνορα. Τὸ ἰταλικὸ αὐτοκίνητο τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς, μέ ἐπικεφαλῆς τὸν ἰταλὸ στρατηγὸ Ἐνρίκο Τελίνι ἔπεσε σὲ ἐνέδρα κοντὰ στὴν Κακαβιά. Ἀποτέλεσμα: δολοφονήθηκαν ὁ ἰταλὸς στρατηγός, τρεῖς ἰταλοὶ ἀξιωματικοὶ καί ὁ Ἕλληνας μεταφραστής. Ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα οἱ δράστες αὐτῆς τῆς δολοφονικῆς ἐπίθεσης δέν βρέθηκαν. Ὁ φόνος ἀπὸ ἄλλους ἀποδόθηκε σὲ Ἕλληνες Βορειοηπειρωτὲς πού ἤθελαν νά σαμποτάρουν τὸ ἔργο τῆς ἐπιτροπῆς Τελίνι ὥστε νά μὴν κλείσει ὀριστικά τὸ «βορειοηπειρωτικόν», ἀπὸ ἄλλους ἐνοχοποιήθηκε εὐθέως ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση, ἄλλοι θεώρησαν ὡς δράστες τοὺς Ἰταλοὺς γιὰ νά δημιουργήσουν τὸ πρόσχημα πού θά ἐνοχοποιούσε τὴν ἑλληνικὴ πλευρὰ, ἄλλοι ἐθεώρησαν ὅτι ἦταν ἔργο Ἀλβανῶν ἐθνικιστῶν πού ἀξίωσαν τὸ νεότευκτο ἀλβανικὸ κράτος νά ἐπε-

καθεῖ ἀπό τό Μαυροβούνιο ὡς τόν Ἀμβρακικό καί κάποιοι ἄλλοι θά τό ἀποδώσουν στούς μουσουλμάνους Τσαμηδες τῆς Θεσπρωτίας. Νά σημειωθεῖ ὅτι ἀκόμη καί πολύ πρόσφατα ἔργα ἱστορίας θεωροῦν ὑπεύθυνη τήν ἑλληνική πλευρά, γιά παράδειγμα ἡ *Histoire Diplomatique de 1919 à nos jours* τοῦ J.B. Duroselle (1978).

Ὅπως καί νάχει τό πρόβλημα τῆς εὐθύνης ὁ Μουσολῖνι ἀδραξε τήν εὐκαιρία καί ἐθεώρησε ὑπεύθυνη τήν Ἑλλάδα. Καί τί δέν ζήτησε ὁ ἄνθρωπος ὡς ἐπανάρθωση!

– Ἀπόδοση τιμῶν στήν ἰταλική σημαία ἀπό τμήματα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου στό Φάληρο, ὑπό τήν παρουσία μοίρας τοῦ ἰταλικοῦ στόλου.

– Ἐκδήλωση συγνώμης πρὸς τήν ἰταλική κυβέρνηση μέσω τῆς ἰταλικῆς Πρεσβείας ἀπό τήν ὑψηλότερη ἑλληνική στρατιωτική ἀρχή.

– Τέλεση νεκρώσιμης ἀκολουθίας γιά τά θύματα τῆς Κακαβιάς στόν ρωμαιοκαθολικό ναό τῆς Ἀθήνας μέ παρουσία ὁλόκληρης τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης.

– Παραδειγματική τιμωρία τῶν ἐνόχων ὕστερα ἀπό ἔρευνα πού θά ἔπρεπε νά ὁλοκληρωθεῖ ἐντός 5 ἡμερῶν.

– Καταβολή ἀποζημίωσης 50 ἐκ. ἰταλικῶν λιρῶν πού ἡ Ἑλλάδα ὀφείλε νά καταθέσει σέ τράπεζα τῆς Ἑλβετίας.

Ἄγγλία καί Γαλλία δέχτηκαν τά ἰταλικά αἰτήματα.

Ἡ Ἑλλάδα, τελικά, πιεζόμενη ἀσφυκτικά, ἱκανοποιήσε ὅλες τίς ἰταλικές ἀξιώσεις καί οἱ Ἴταλοι ἀποσύρθηκαν ἀπό τήν Κέρκυρα. Γαλλία καί Ἄγγλία ὅμως δέν δέχτηκαν τήν ἀλλαγὴ τοῦ μεταξὺ Ἀλβανίας καί Ἑλλάδος ἐδαφικοῦ status ἐμμένοντας στό Πρωτόκολλο τῆς Φλωρεντίας τοῦ 1913 πού προέβλεπε ὅτι ἡ Β. Ἡπειρος θά περιλαμβανόταν στό ἀλβανικό κράτος.

Ἔτσι στίς 27 Ἰαν. 1925 ὀρίσθηκαν τά σύνορα Ἑλλάδος-Ἀλβανίας, αὐτά πού ἰσχύουν ὡς σήμερα. Ταυτόχρονα ἀναγνωρίστηκαν στήν Ἰταλία δικαίωματα «προστασίας» ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας. Ὡς ἐκ τούτου ἡ Ἰταλία θά μετατρέψει τήν Ἀλβανία σέ οἰκονομικό προτεκτοράτο τῆς καί τό 1939 τό νέο κράτος θά ἀποτελεῖσει τμήμα τοῦ ἰταλικοῦ Βασιλείου. Γνωρίζουμε τή συνέχεια: τό προτεκτοράτο αὐτό ἀπέτελεσε προγεφύρωμα τῆς Ἰταλίας γιά τήν ἐπίθεσή της κατά τῆς Ἑλλάδας (28η Ὀκτωβρίου 1940).

Ὅλα αὐτά καί πολλά ἄλλα, στρατιωτικά, διπλωματικά, προπαγανδιστικά, γνωστά ἀλλά καί ὀρισμένα ἄγνωστα, περιγράφονται στό μικρό ἀλλά μεστό βιβλίο τοῦ Λάμπρου Φλίτουρη: *Popolo Albanese* (ἀρχικά ἦταν μεταπτυχιακή ἐργασία στό τμήμα Ἱστορίας τοῦ ΑΠΘ - 1998).

Ὁ Λ. Φλίτουρης πιάνει τό ζήτημα πού πραγματεύεται πολύ πρὶν τοὺς Βαλκανικούς Πολέμους, ἀπό τήν ἐποχὴ σχεδόν τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Χρησιμοποιώντας τόσο τήν ἑλληνική ὅσο καί τή διεθνή βιβλιογραφία, στό μέτρο τοῦ δυνατοῦ ἄλλωστε γιατί εἶναι ἀπέραντη, ἀλλά καί πολλοὺς φακέλους τοῦ

Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, δείχνει πόσο περίπλοκο ἦταν τό ζήτημα. Ἄπτονταν εὐθέως καί τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν μεγάλων δυνάμεων, καί τῆς ἐπιθετικῆς προβολῆς τῆς Ἰταλίας καί τῆς Αὐстроουγγαρίας πού κάθε μία διεκδικοῦσε τόν ἔλεγχο τῆς Ἀδριατικῆς, καθὼς καί τίς ἀντιστάσεις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Συνάμα οἱ παραπάνω ἀνταγωνισμοὶ διαπλέκονται μέ τίς ἑλληνικές ἀξιώσεις στήν Ἡπειρο καί τή Νότια Ἀλβανία, τίς σερβικές στή Μακεδονία καί τό Κόσοβο, ἐνῶ ταυτόχρονα παρεμβάλλεται ἀφενὸς ὁ ἑλληνικός ἐθνικισμός τῶν ἑλληνοφώνων καί χριστιανικῶν περιοχῶν καί ἡ γενικότερη, ἂν καί ἐντελῶς ρευστή στίς στοχεύσεις της, ἀναδυόμενη ἀλβανική ἐθνική συνείδηση μαζί καί οἱ διεκδικήσεις τῶν Βλάχων, καί τῶν μουσουλμάνων Τσαμηδων. Στά δυτικά Βαλκάνια δέν ὑπάρχουν σταθερές διαχωριστικὲς γραμμές. Γι' αὐτό καί ἡ χάραξη τῶν ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων εἶναι πρόβλημα ἐκρηκτικό παρόλο πού ὁ ἑλληνικός στρατός δύο φορές κατέλαβε τίς ἑλληνοφώνες περιοχές τῆς Ν. Ἀλβανίας, ἐνῶ ἡ κυβέρνηση Σκουλοῦδη ἐνσωμάτωσε πρόσκαιρα τήν Β. Ἡπειρο στήν ἑλληνική ἐπικράτεια (1916). Παράλληλα μέσα στόν Α' παγκόσμιο πόλεμο ὁ ἰταλικός στρατός κατέλαβε τά Ἰωάννινα τό 1917 καί οἱ Γάλλοι τήν περιοχή Πρεβέζης, καταλήψεις πού «ξέμπλεξαν» μέ τή λήξη τοῦ πολέμου.

Ὅσα παραπάνω ἐξέθεσα γιά τό βιβλίο τοῦ Φλίτουρη δείχνουν, νομίζω, πόσο σημαντικό καί ἐκρηκτικό ἦταν τό ζήτημα τοῦ καθορισμοῦ τῶν ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων. Ἐλαβε, τότε, τή λύση πού ἔλαβε, πότε μέ τίς λόγχες πότε μέ τή διπλωματία πότε κάτω ἀπό τήν ἀποπνικτικὴ πίεση τῶν Δυνάμεων, ἀλλά ποτέ μέ βάση τή βούληση τῶν πληθυσμῶν πού κατοικοῦσαν τήν περιοχή. Ἄλλωστε ὁ καθ' ἕνα ἀπ' αὐτοὺς βρισκόνταν στά μαχαίρια μέ τόν διπλανό του. Πάντως, ἐκτός ἀπὸ κάποιους ἀκροεθνικιστές «βρακάδες» κι «Μαβύδες», σήμερα μεταξύ Ἀλβανίας καί Ἑλλάδας δέν μποροῦν νά ἀναβιώσουν οἱ ἀνταγωνισμοὶ καί οἱ ἔριδες σάν ἐκεῖνες τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Τό παλαιό ἐπεισόδιο τῆς Κακαβιάς ξεχάστηκε. Ἡ Κακαβιά ξανάγινε γνωστὴ στό Πανελλήνιο μόνον ὡς τόπος «ἐπαναπροώθησης» Ἀλβανῶν οἰκονομικῶν μεταναστῶν.

Ὅσο γιά τήν κατάληψη τῆς Κέρκυρας ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς, τό 1923, δέν ἀπασχολεῖ πλέον κανέναν. Καί ὀρθῶς. Ὅμως εἶχε ὑπάρξει κι ἐκεῖνοι πού σκοτώθηκαν ἀπὸ τοὺς ἰταλικούς κανονιοβολισμοὺς ἦταν σκοτωμένοι καί νεκροί (ὅπως καί τά 50 ἐκ. λίρες πού ἡ Ἑλλάδα κατέβαλε στή φασιστικὴ Ἰταλία ἦταν πραγματικά, ὀλόχρυσά νομίσματα).

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

ΙΣΑΑΚ ΜΠΑΜΠΕΛ

Τό κόκκινο ίππικό

Διηγήματα. Μετάφραση Βασίλης Πουλάκος. Έκδόσεις Ροές - Ρώσσοι συγγραφέις, 2005

Ο Ίσαακ Μπάμπελ (1894-1940), ο ρωσοεβραϊός συγγραφέας που εκτελέστηκε τό 1940 κατά τίς σταλινικές εκκαθαρίσεις, είναι μιά έμβληματική μορφή τής μετεπαναστατικής σοβιετικής λογοτεχνίας. Είχε, βέβαια, έμφανιστεί και πρίν τήν Έπανάσταση στά ρωσικά γράμματα μέ όρισμένα διηγήματα, ώστόσο τό σημαντικό λογοτεχνικό του έργο τοποθετείται στή δεκαετία του '20, μέ κορυφαίο τό «Κόκκινο ίππικό» πού κυκλοφόρησε τό 1926. Ο ίδιος τή χρονιά 1920 είχε βρεθεί στό μέτωπο τής Πολωνίας ώς πολεμικός άνταποκριτής ένταγμένος σέ μιά μονάδα Κοζάκων του Κόκκινου Στρατού κι άπόλυτα ταυτισμένος μέ τή μεριά τής Έπανάστασης. Στά διηγήματα του Κόκκινου Ίππικού –όλα εικόνες άπό τίς σκληρές συγκρούσεις στό πολωνικό μέτωπο– παρακολουθοΰμε τά πολεμικά έπεισόδια πού ζει ό όνομαζόμενος Κίριλ Βασίλιεβιτς Λιούτοφ πού δέν είναι άλλος άπό τόν συγγραφέα πού έχει άποκρύψει μ' αυτό τό παράνομα τήν έβραϊκή του καταγωγή. Υλικό του είναι οι ήμερολογιακές του σημειώσεις κατά τή διάρκεια του Έμφυλιου. Νά σημειωθεί ότι ήταν ό Γκόρκυ πού προέτρεψε τόν Μπάμπελ νά δώσει λογοτεχνική μορφή σ' αυτές τίς σημειώσεις. Καί τό άποτέλεσμα ήταν συναρπαστικό. Ο νεαρός, και μάλλον άγνωστος διηγηματογράφος, μέ τή δημοσίευση του Κόκκινου Ίππικού έντυπωσιάζει, τό βιβλίο του γίνεται άνάρπαστο.

Τά μικρά διηγήματα, σάν ψηφίδες ενός γενικότερου πανοράματος, σάν μιά άρθρωτή αφήγηση έπιμέρους πολεμικών έπεισοδίων, κινούνται άνάμεσα στήν καταστροφική μανία του πολέμου και τήν άπαρασάλευτη πίστη των μαχητών Κοζάκων-συμπολεμιστών του στήν ιδέα τής Έπανάστασης. Άπλοί Κοζάκοι ίππεις, αξιωματικοί και κομισάριοι, άκόμη και ήγέτες του Κόκκινου ίππικού, άνάμεσά τους διάσημοι πρωταγωνιστές, άργότερα, του σοβιετικού καθεστώτος και στρατάρχες στον Β' παγκόσμιο πόλεμο όπως ό Μπουντιόνι, ό Βοροσίλοφ, ό Βινογράντοφ, ό Τιμοσένκο –μέ τό ψευδώνυμο στά έν λόγω διηγήματα «Χλεμπνίκοφ»– χωρίς καμιά εξιδανίκευση περιγράφονται άπό τόν Ίσαακ Μπάμπελ μέ τήν τραχύτητα πού

τούς επιβάλλει ή σκληρή πολεμική μηχανή και τήν άκράδαντη πίστη στή μεγαλειώδη υπόθεση για τήν όποία πολεμάνε. Γλώσσα άμεση, δέν κρύβει τίποτε, ούτε τή δειλία ούτε τό βόλεμα όρισμένων, ούτε τήν ώμότητα των Κοζάκων. Ήταν αυτή ή άμεσότητα τής γλώσσας και ή ειλικρίνεια του άφηγητή Μπάμπελ πού έντυπωσίασε τό κοινό του γιατί, χωρίς ρητορείες και λογοτεχνισμούς, τό όδηγοΰσε μέσα στις σκληρές πραγματικότητες του πολέμου. Ένα μόνο παράδειγμα – μικρό άπόσπασμα πρώην μουζίκου πού κλήθηκε σέ άπολογία για κάποια παραβίαση του κανονισμού:

«Τήν ιστορία τής ζωής μου μέχρι τό 1914 τή χαρακτηρίζω οικογενειακή, καθώς μαζί μέ τους γονιούς μου άσχολιόμουνα μέ τά χωράφια και ύστερα άπό τά χωράφια πέρασα στις τάξεις των ήμπεριαλιστών για νά ήπερασπιστώ τόν πολίτη Πουανκαρέ και τόν χασάπη τής γερμανικής επανάστασης Έμπερτ-Νόσκε οι όποιοι μάλλον κοιμήθηκαν και είδαν στό όνειρό τους ότι έπρεπε νά βοηθήσουν τό χωριό μου, τόν Άγιο Ίβαν, στήν περιοχή Κομπάν. Κι έτσι ξετυλιγόταν τό κουβάρι ώσπου ό σύντροφος Λένιν μέ τόν σύντροφο Τρότσκι έστρεψαν τήν άγρια ξιφολόγη μου σ' άλλες κοιλιές και πλευρά» (σελ. 199).

Τό έργο του Ίσαακ Μπάμπελ είναι μικρό. Ώστόσο, μετά τήν άποκατάστασή του τό 1957, γνώρισε πολλές εκδόσεις και μεταφράστηκε πολύ στό έξωτερικό, ιδίως στις ΗΠΑ. Στίς έβραϊκές κοινότητες των ΗΠΑ είχε μεγάλη άπήχηση. Ο Λόνοφ, πού τόσο θερμά περιγράφει ό Φίλιπ Ρόθ στον Ζούκερμαν Δεσμώτη (έκδ. Πόλις), δέν είναι άλλος άπό τόν Ίσαακ Μπάμπελ. Στά έλληνικά, εκτός άπό τό Κόκκινο Ίππικό, κυκλοφοροΰν, πάλι άπό τίς εκδόσεις «Ροές», ή συλλογή τό Άρωμα τής Όδησοΰ (2004) κι ένας τόμος μέ τίτλο «Στό πεδίο τής τιμής και άλλα κείμενα». Επομένως, μετά άπό έξι δεκαετίες, τό έλληνικό κοινό μπορεί νά γνωρίσει τό έργο του Μπάμπελ. Κάλιο άργά παρά ποτέ.

Άννέζα Ριβάρη